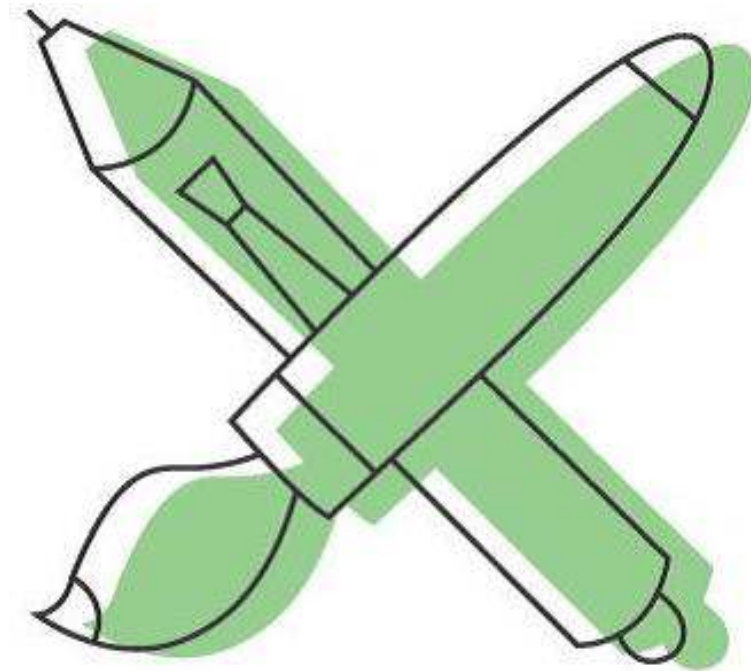

XILETELO XA MAENDLELO LAMANENE XA VUTSHILA BYO VONIWA EAFRIKA DZONGA

XI NYIKIWILE MPFUMELELO HI NDZAWULO YA VUTSHILA NA MFUWO

arts & culture
Department:
Arts and Culture
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

VANSA
VISUAL ARTS NETWORK
OF SOUTH AFRICA

Netiweke ya Vutshila byo Voniwa ya Afrika Dzonga

2 Transwerke Building, Constitution Hill

2 Sam Hancock Street

Johannesburg

Afrika Dzonga

www.vansa.co.za

Xiletelo xa Maendlelo Lamanene xa Vutshila byo Voniwa xa Afrika Dzonga, 2016

Xi nyikiwile mpfumelelo hi Ndzawulo ya Vutshila na Mfuwo ya Afrika Dzonga

Ndzavisiso na Nhluvukiso wa Leswi nga Endzeni: Netiweke ya Vutshila byo Voniwa ya Afrika Dzonga

Xipano xa Ndzavisiso:

Mika Conradie

Kgomotso le Roux

Molemo Moiloa

Ku dezayina na malulamiselo: Dezayini ya 2B

Muhleri wa khopi: Jill Weintraub

Hlayiseriwile ku tirhisiwa ehansi ka layisense ya vutumbuluxi lebyi fanaka

I.	RITO RA MUHLERI RORAHNGA	i
II.	GLILOSARI	iii
1.	MANGHENELO	1
2.	XIYIMO LEXI MILAWU YA MAENDLELO LAMANENE YI TIRHAKA EKA XONA: MPFUNETANO	3
3.	SWIVANDLA LESWI NGA RIKI SWA BINDZU NA SWIENDLEKO	4
3.1	TINXAKA TA SWIVANDLA NA SWIENDLEKO LESWI NGA RIKI SWA BINDZU	4
3.2	SWIBUMABUMELO SWA MAENDLELO LAMANENE SWA MIKOMBISO LEYI NGA NA VULANGUTERI NA SWIENDLEKO/MITLANGELO	4
3.3	SWIENDLEKO SWA MATIKO YA LE HANDLE	10
3.4	TINDHAWU TO TSHAMA	10
3.5	TIBUKU	12
3.6	TIKHOMIXINI TA MANI NA MANI	12
3.7	MIMPHIKIZANO, TIAWADI NA TIHAKELO	16
3.8	TIWEKOXOPO NA TITLILASI TA VATIVINKULU	18
4	SWIVANDLA NA SWIENDLEKO SWA BINDZU	20
4.1	TINXAKA TA SWIVANDLA NA SWIENDLEKO SWA BINDZU	20
4.2	TIPHOLISI	20
4.3	VUYIMERI LEBYI HETISEKEKE BYA GALARI	20
4.4	MINKOMBISO NA SWIENDLEKO SWIN'WE KUMBE SWO ENDLIWA KAN'WE NTSENA	25
4.5	MAVHENGELE YO MIXAVISONYINGI	25
4.6	KU XAVISA EKA INTHANETE	25
4.7	KU RHUMELA/NHUNDZU HI XIKONGOMELO XO XAVISERIWA	26
4.8	MINKOMBISO LEYIKULUKUMBA YA MATIKO YA LE HANDLE NA MIKOMBISO YA BINDZU	27
4.9	TIEJENTE/VATSUNDZUXI VA SWA VUTSHILA	27
4.10	VATIVINKULU LAVA XAVISAKA NTIRHO	28
4.11	VAHLENGELETI VA PHURAYIVHETE NA TIKHOMIXINI	28
4.12	SWITUDIYO	30

4.13	TIOKIXINI	31
5	KU LULAMISA, MINHLANGANO NA NHLENGELO WA MAVANDLA	32
5.1	MABINDZU, MINHLANGANO LEYI NGA ENDLEKU PHUROFITI NA NHLENGELO WA MAVANDLA	32
5.2	MALI	37
6	NXAVISO, VUMAKETI NA MEDIYA YA VUTSHILA	44
6.1	NTLAKUSO WA XIENDLEKO NA XIVANDLA	44
6.2	MEDIYA YA VUTSHILA	45
7	TIMFANELO TA MUTIVINKULU(MUTSARI)	46
7.1	TIMFANELO TA VUNENE	46
7.2	MPFUMELELO WA NTSARISO NA IP	46
7.3	MFANELO YO XAVISA NAKAMBE	48
7.4	NTSHUNXEKO WO VULAVULA	49
	TIRHEFERENSE NA NSEKETELO	51
	SWIKHENSO	51
	KU HLAYA KU YA EMAHLWENI	51

I. RITO RA MUHLERI RO RHANGA

Xiletelo xa Maendlelo Lamanene xa Vutshila byo Voniwa eAfrika Dzonga xi hlulukisiwile hi xilaveko xo lava ku avelana no hlulukisa mitolovelo ya vumaki leyi nga ta seketela vuxaka lebyi hanyeke kahle na bya mikhuva leyinene na mixaviselano exikarhi ka vativinkulu eka vumaki. Swiletelo leswi hangalasiweke laha swi pfumelela vativinkulu ku vona exikarhi ka maendlelo ya mitolovelo eAfrika Dzonga na mimpimo ya kahle leyi vatekaxiave hinkwavo va faneleke ku yi fikelela hi ku tirha na ku tirhisana na van'wana. Eka mhaka leyi xiletelo xi nyika milawu leyi vativinkulu hinkwavo va nga ta kuma yi ri na nkoka eka ku tumbuluxa vuxaka bya kahle na mixaviselano, ngopfu ngopfu eka ku kunguhata swiyimo leswi nga vangaka ku pfumaleka ka ku ringana ka matimba exikarhi ka mavandla.

Milawu leyi nyikiweke eka xiletelo lexi yi landzela dyondzo ya nxopanxopo leyi Netiweke ya Vutshila byo Voniwa ya Afrika Dzonga yi yi sunguleke hi 2014 eka ku laveka na mikoteko yo endla khodi ya maendlelo lamanene. Leyi nga na Nhlokomhaka ya 'Maendlelo yo Avelana' dyondzo yi seketerile leswi kumiweke eka swiviko swa khale na ku yelanisa mavangwa eka nhlango wa vuxaka eka misava ya Afrika Dzonga ya vutshila byo voniwa. 'Mandlelo yo Avelana' ya kombisile leswaku hambileswi xiyenge xi nga xitsanana na ku lava ku wa, hinkwavo lava tirhaka eka xona va lava ku hanya na ku kula, na leswaku ku hanya ka vanhu swi lawuriwa hi ku kula na ku hanya ka xiyenge hinkwaxo xa vutshila byo voniwa. Dyondzo yi kombisa xipekitiramu xa ku pfumaleka ka vuvhumbhi leswi tokotiweke eka xiyenge, na nkandzingano wukulukumba lowu nga kona exikarhi ka vativinkulu hi mayelana na ku fikelela vutsundzuxi lebyi twalaka hi leswaku timfanelo to karhi va nga ti tiyisisa ku yini leti nga sivelaka nxungeto wo yisa emahlwen wa mali na vutshila. Xibumabumelonkulu lexi humeleleke eka dyondzo a ku ri nhlulukiso wa tsalwa leri a ri ri na vuxokoxoko bya maendlelo na mimpimo hi mayelana na muxaka wa ntirho na vuxaka, leswi nga ta endla leswaku vutivi, swiletelo na marimba ya vumaki swi fikeleleka eka vativinkulu hi ku angarhela eka xiyimo xihhi kumbe xihhi emitirhweni ya vona.

Eka xiletelo lexi, swiendleko swa matiko ya le handle leswi hlulukisiweke hi NAVA (Australia) na CARFAC (Canada) swi lavisisiwile no tihlanganisiwa na swona. Maendlelo Lamanene ya matiko ya le handle ya encenyetiwele, kambe na anakanyo wo tiya wa nkoka wa munhu na nxaxamelo wa mitolovelo eka xiyimo xa Afrika Dzonga. Tanihi leka tikhodi leti ta matiko ya le handle, milawu na mitolovelo leyi hlamuseriweke eka Xiletelo xa Maendlelo Lamanene ya Vutshila byo Voniwa eAfrika Dzonga i yo tinyiketela naswona yi vumbiwile ehenhla ka 'fanela' handle ka 'fanekela', ku amukeriwa tindhawu leti se ti nga na milawu (to fana na xibalo, mpfumelelo wa ntsariso, rihanyu na vuhlayiseki, ndzingano wa vatriri na timfanelo ta vatriri. Loko swiletelo leswi hlulukisiweke swi ri na milawu leyi nga boheleleku hi nawu, xiletelo xa maendlelo lamanene xi na nkoka eka ku tumbuluxa masungulo ya nhlulukiso wa pholisi na milawu leyi seketelaka ku hlayiseka ka nkarhi woleha ka mitolovelo eka xiyenge. Sweswo i ku vula leswaku, xiyenge xi ta va eka xiyimo lexi tiyeke xo kucetela mfumo no kucetela pholisi na nhlulukiso wa milawu leyi seketeriwaka, ku suka eka masungulo ya xiletelo lexi endlaka leswaku mitolovelo ya mikhuva leyinene yi va ya ximfumo exikarhi ka mavandla eka xiyenge.

Ku chava kun'wana loku hi hlanganeke na kona loku hi karhi hi hlulukisa xiletelo a ku ri xivutiso xa ku endla leswaku mitolovelo ya swa vutshila yi lawuriwa. Xiletelo lexi a xi byeli vaendli va swa vutshila na vativinkulu hi leswi endlaka mhaka yo vulavula hi yona hi ntirho wa vona, kumbe ku lerisa leswi vativinkulu va faneleke ku endlisa xiswona ntirho wa vona wa vutshila. Loko xiletelo lexi xi seketela swipimelo swin'wana hi ntshunxeko wa vutshila (wo fana na ku hangalasiwa ka mbulavulo wa rivengo na xihlawuhlawu tanihi leswi swi hlamuseriweke hi Vumbiwa bya Afrika Dzonga), xikongomelo xa tsalwa leri i ku nyika swibumabumelo leswi lerisaka mimpimo ya milawu leyi vativinkulu va faneleke ku nghena eka mintwanano ya yona na van'wana. Tanihisweswo, xiletelo lexi xi hambanyisa exikarhi ka ntolovelo wa xiphurofexini, na maendlelo ya vumaki na mimpimo leswi nga swa ntolovelo eka ku sungula nxaviselano wa bindzu leri twalaka na vuxaka exikarhi ka vativinkulu. Leswi a swi tika ku swi hambanyisa, kambe vahleri va tsalwa leri va lavile ku nyika xiletelo xa maendlelo lamanene lexi ringanyetaka mimpimo ya vumaki na ku bumabumela tikhodi na swiyenge swo kuma laha vativinkulu va nga pimaka swiyimo swa

vona na mintokoto loko va nghena eka vuxaka, mihlangano na malulamiso eka xivandla. A xi kongomisiwanga eka ku va xitirho xa ntlovelo wa xiphurofexini lexi endleriweke ku hlamusela leswaku hi endlisa ku yini'

Milawu leyi hlamuseriweke eka xiletelo lexi yi tekela enhlokweni nkongomiso wa nkanghala wa vutshila byo voniwa wa Afrika Dzonga, ku katsa xiyimo xa nhluvukiso wa switirhisiwa na mphakelo wa switirhisiwa. Ndhawu ya nkoka leyi vilerisaka yi fambelana na ku veka xibumabumelo xokarhi xa mahakelelo ya vaendli va swilo swa vutshila. Loko swi nga boheleriwi- na ku papalata tixedulu to karhi na mitsengo- khakhuleyiti ya tihakelo yi kongomisiwile eka pfuna vativinkulu ku hlamusela nkoka wa mali ya ntirho wa vona. Ku tshembhiwa leswaku ku pfumaleka ka tihakelo ta le nawini eka vumaki bya vutshila byo voniwa, naswona handle ka ku kayivela ka mali, vativinkulu hinkwavo, hambi ku ri vatshila, valanguteri, swiendleko, swivandla kumbe valulamisi, va nga vuyeriwa ku suka eka tlawa wa swibumabumelo swa tihakelo lowu nga kona tanihi rheberense eka mavandla hinwaswo. Swi le ka ku tiyisa vativinkulu va vutshila byo voniwa ku endla nkanerisano wa tihakelo leti hi tshembhaka leswaku ti ta khutaza vafambisi va swiendleko na va ndhawu na valulamisi ku veka eka xiyimo xosungula tihakelo ta vativinkulu loko va karhi va endla nhlelo wa mitolovelo ya vona yo endla mpimanyeto

Swiletelo eka xibukwana lexi swi ringanyeta ku rhangisa ku tivisa vuxaka exikarhi ka vativinkulu na swiendleko na swivandla leswi tirhaka eka vumaki bya Vutshila byo voniwa bya Afrika Dzonga. Hi tshembha leswaku xiletelo lexi xi ta khutaza na ku hlohletela mavandla hinkwavo ku tirha ehenhla ka vumaki bya kahle, bya ntiyisiso na ku fikeleleka.

II. GLILOSARI

Maendlelo Lamanene

Maendlelo Lamanene i tlawa wa swiletelo, milawu kumbe maendlelo ya matirhelo lawa, hikwalaho ka ntokoto na ndzavisiso, ya nyikaka mimpimo ya kahle na mikhuva leyinene eka vumaki leswaku byi tirha hi yona.

Kontiraka/Ntwanano lowu tsariweke

Ntwanano wihi kumbe wihi lowu tsariweke lowu kongomisiweke eka ku va wu bohelela hi nawu. Ehansi ka nawu wa Afrika Dzonga ntwanano wihi kumbe wihi lowu tsariweke kumbe wo vuriwa hi nomu (ku katsa imeyili na yin'wana mitwanano leyi nga tiyisisiwangiku) yi nga boheleriwa hi nawu. Swiletelo swi kongomisa eka tikontiraka na mintwanano leyi tsariweke hikwalaho ka mhaka ya leswaku ku tihlanganiwa na yona hi ku olova, na ku langutisiwa hi ku olova, na ku kanerisana hi yona hi ku olova.

Xiendleko

Nkarhi wihi kumbe wihi wa mfumo lowu kunguhatiweke kumbe wa vanhu lowu katsaka ku tumbuluxa na/kumbe ku voniwa ka ntirho wa vutshila na/kumbe ku tirha hi ku nyika tikontiraka kumbe ku hakela vativinkulu khomixini ((tanihileswi va hlamuseriweke ehansi ka 'Mutivinkulu'). Leswi swi katsa mimphikizano, mikombiso (ku pfula na nkarhi wa), mikombiso ya galari, mitlangu na masiku yo pfula. Swiendleko swi anakanyiwa ku va swa nkarhi lowu bohiweke (ku. nga swi sungula hi siku rokarhi no hela hi siku rokarhi) hambiloko swi tshama swi karhi swi humelela (ku fana na ntlangelo wa lembe). Eka swiyimo swin'wana, swiendleko swi nga fambisiwa hi swivandla (xik. nhlango lowu fambisaka ntlangu), kambe eka swiyimo swin'wana swiendleko swi nga tshuka swi humelela kumbe swi humelela kan'we ntsena na ku va swi lulamisiwa hi munhu kumbe tlawa wa nkarhinyana wa vanhu.

Tihakelo

Hakelo leyi hakeriweke mutivinkulu kumbe yi hakeriwa xiendleko kumbe xivandla hi ku lava ku tsundzuxiwa kumbe vukorhokeri. Hakelo yi tala ku vekiwa ku ya hi ntokoto wa mutivinkulu na/kumbe ntirho lowu khumbhekaka eka mphakelo wa vukorhokeri lebyi nyikiwaka.

Swikhenso

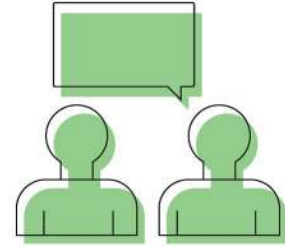
Hakelo yo ringanela eka leyi hakeriwaka mutivinkulu loyi a komberiweke ku tirha eka xiyimo xa xiphurofexin hi ndlela yaleyo. Swikhenso a swi tekiwi tanihi hakelo, kambe swi hakeriwa tanihi swikhenso swa nkoka wa ntirho wa vutlhari wa mutivinkulu, ntirho na nkarhi (xik. mutshila a nga hakeriwa swikhenso eka ndzinganiso wa phanele ya mfumo, loko ku kanetaniwa na hakelo leyi nga ta hakeriwa hi ku lava cincano wa ntirho wa hakelo ya khomixini.).

Mutivinkulu

Vanhu lava tivonakarisa eka xiyenge xa vutshila byo voniwa kumbe misava. Leswi swi katsa vatshila va swilo swo voniwa, valanguteri, vafambisi va tiphurojeke, valawuri na valulamisi, vatsari va vutshila byo voniwa na tikhiritiki, tiejente ta vutshila, vaendli va tiokixini va valawuri na vafambisi va tigarari.

Xivandla

Nhlango wihi kumbe wihi, khamphani, bindzu, situdiyo, senthara ya vaaki, hambiloko swi tsarisiwile ximfumo kumbe swi nga tsarisiwanga, leswi tibohaka ku khomixina kumbe ku endla phurojeke yihi kumbe yihi ya swa vutshila leyi katsaka vatirhi (tanihiloko swi hlamuseriwile ehansi ka 'Mutivinkulu'). Rito xivandla a ri vuli xivandla xa xivumbeko kambe ku vumbiwa ka vandla ra nkarhi woleha leri endlaka tiphurojeke, mikombiso, tiwekixopo kumbe maendlelo man'wana (tanihi loko swi fularhelana na muxaka wa mitlamgu leyi bohiweke).

1. MANGHENELO

Xiyenge xa Vutshila byo voniwa xi lawuriwa hi vuxaka. Vatshila, valanguteri, van'watigalari, vanghenisi, valawuri na van'wana vativinkulu votala hinkwavo va na vutshila byo hambana lebyi nghanisaka xiave eka ku endla leswaku xiyenge xa vutshila byo voniwa xi va ndhawu leyi hanyaka. Eka swiyimo hinkwaswo, vutshila lebyi, byi lava vutshila bya van'wana leswaku byi ta kota ku tirha- hi na vuxaka. Van'watigalari va lava vatshila lava lavaka swivandla swa vutshila leswi ntshunxekeke leswi lavaka timuziyamu leti lavaka valawuri lava lavaka vanghenisi lava lavaka vatshila na swin'wana. Hinkwavo vanhu lava vo hambana va vekisiwile hi nhlnganelo eka nkulo, ku tiyisisa na nhluvukiso wa vutshila byo voniwa hikuva hinkwerhu hi lava byi ya emahlweni byi humelela.

Xikongomelo xa xiletelo lexi i ku kondletela vuxaka byo tiya, bya kahle na lebyi hanyeke kahle eka vutshila byo voniwa, ku endlela ku seketela ku kula ka byona na nhluvukiso. Xiletelo xi tsaleriwile ku khutaza na ku kondletela vuxaka bya kahle na vutihlamuleri bya leswaku hi tirhisa ku yini swin'we. Xikongomelo a ku ri ku angarhela tindhawu to tala hi laha swi kotekaka hakona ta vutshila byo voniwa hi tindlela leti kotekaka hi ku anama.

Leswi u nga ta swi kuma eka xiletelo lexi i milawu ya maendlelo lamanene leyi vativinkulu hinkwavo eka vutshila byo voniwa va nga yi tirhisaka, kanela na ku teka xiboho xa leswaku va nga swi tirhsisisa ku yini eka swiyimo swo karhi. Eka swiyimo swin'wana- swo fana na mpfumelelo wa ntsariso na ntshunxeko wo vulavula - nawu wu vula leswi faneleke ku endliwa. Eka tindhawu totala, leswi nga endzeni swi kombisa leswi faneleke ku endliwa, na leswi bumabumeriwaka swinene. Eka swiyimo na vuxaka lebyi nga kumisisiwangiku hi nawu, vativinkulu hinkwavo va na mfanelo yo teka xiboho xa leswi va nga ta hlawurisa xiswona ku tirhisa leswi nga endzeni ka xiletelo. Xiletelo xi kongomisiwile eka ku endla leswaku vativinkulu va lemuka hi swiyimo leswi kotekaka swo antswa(kumbe ku fananisa) , na ku kumisisa vona vini leswaku tindlela ta vona hi tihi, leswi va nga endlisaka xiswona nkanerisano wa swona, na milawu leyi nga va ku yi tirhisiwa. Xiletelo xi fanele xi nyika matimba vativinkulu hinkwavo eka vutshila byo voniwa ku endla swiboho swa nkoka. Eka swiyimo swin'wana, xiletelo xi katsa mahungu hi mbuyelo lowu languteriwaka(ku. nga laha ntolovelo wa kahle ku nga riki meendlelo, naswona vativinkulu va laveka ku teka swiboho swa nkoka hi loko va lava ku landzelela maendlelo ya ntolovelo, maendlelo lamanene, kumbe muxaka wun'wana wo khompuromayiza).

Xiletelo xi avanyisiwile hi swiyenge swa nkombo leswi sungulaka hi manghenelo na xitatimente xa xiyimo na vuviri lebyi xiletelo xi byi tirhisaka. Swiyenge leswi landzelaka swimbirhi swi angarhela ngopfu mitolovelo ya vutshila byo voniwa. Xiyenge xa 3 xi tirhana na ntolovelo wo ka wu nga ri wa bindzu- lowu ku nga ntolovelo lowu nga fambisiweku hi ku vuyeriwa hi swa mabindzu kambe lowu fambisiwaka hi vutlhari, vutumbuluxi kumbe swikongomelo swa miehleketo. Leswi swi katsa swivandla swo fana na tigarari leti lawuriwaka hi mfumo na timuziyamu, minhlangano leyi nga riki yo endla phurofiti, nhlengelo wa mavandla man'wana /mabindzu man'wana ya ntirhisano, phurojeke leyi nga xavisuweku kumbe leyi nga endleku phurofiti na swivandla swa tigarari. Swi katsa swiendlko swo fana na mitlangelo leyi nga riki yo endla phurofiti, tiphurojeke to tshuka ti humelela, tiwekixopo na mikombiso. Xiyenge xa 3 xi nyika swiletelo hi leswi vativinkulu, swiendleko na swivandla swi faneleke swi rtirhisa xiswona eka rimba ra swikongomelo swa swona- ngopfungopfu hi leswaku swiendleko leswi na swivandla swi kongomisiwile eka nhluvukiso wa vutshila (ku nga ri phurofiti) , naswona swiendlelko swotala na swivandla swi boheleriwa hi mpimanyeto lowu bohiweke na ndlandlamuko wa vuswikoti. Eka rimba leri, swiletelo swi tirhana na minchumu yo fana na ndzinzakhombo, vuxaka bya vanhu, vutleketli, na swin'wana, naku ringanyeta leswaku i vandla rihhi

(xiendleko, xivandla kumbe mutivinkulu) ri nga ta teka vutihlamuleri eka xiphemu xihhi xa vuxaka. Xiyenge xa 4 xi veka milawu leyi nga yo kongoma eka nxaviswa wa ntirho wa vatshila, na ku tirha eka tigarari, mikombiso ya matiko ya le handle, mikombiso ya mabindzu na swivandla laha vatshila va xavisaka ntirho wa vona hi voxwe. Swiphemu swotala swa vuxaka lebyi ku tirhaniweke na byona eka Xiyenge xa 4- swo fana na vutleketli na ndzindzakhombo- swi fambelana na leswi nga eka Xiyenge xa 3. Hikwalaho, eka Xiyenge xa 4, hi tirhana na maendlelo lamanene, lama fambelanaka na muxaka wa bindzu ra vuxaka, naswona hi ku kongomisa na milawu ya vuyimeri bya galari hi xitalo, lebyi tirhaka hi ku hambana eka vuxaka bya nkarhinyana eka vatshila.

Xiyenge xa 5 xi khumbha ntirho wa vatshila na vativinkulu eka mimbango ya xiphurofexini ku katsa swiendleko na swivandla swin'wana leswi endleriweke vatshila byo voniwa, maendlelo na ku kombisiwa. Khakhuleyita ya vuxokoxoko bya tihakelo yi nyikiwile ku letela mavandla ya bindzu yo fana na tigarari na minhlangano leyi nga riki yo endla phurofiti na tikhamphani leti nga na ntolovelo wo kahle hi tlhelo ra swa mali leti kotaka ku nyika hakelo , tihakelo, na ku landzelela swileriso swa xibalo, exikarhi ka swin'wana.

Xiyenge xa 6 xi nyika swiletelo xa vumaketi, vuhangalasi na vuxaka na mediya lowu wu nga na vutivinkulu bya vatshila byo voniwa. Xiyenge lexi xi tirhana na vuhlanganisi bya vutihlamuleri bya vatshila byo voniwa eka vanhu na leswi vuhlangansi byebyo byi hambanisaka xiswona ku ya hi xiendleko kumbe xivandla. Xiyenge xa 7 xi nyika vuxokoxoko bya timhaka ta nkoka ta timfanelo ta vatshila, ku katsa Timfanelo ta Vunwini bya Nhundzu na maendlelo lamanene ya Ntshunxeko wo Vulavula. Xiyenge lexi xi endliwile xa nawu- naswona xi fanele xi ya eka rimba ra nawu tanihi milawu yintshwa ya mpfumelelo wa ntsariso leyi nga vekiwa ePalamende hi nkarho wo tsala xiletelo lexi. Xa nkoka, swotala swa xiyenge lexi i swa manghenelo naswona eka swiyimo swin'wana swi nga lava vutihlanganisi byo engetela bya nawu hi mayelana na swin'wana swo tika swa vuxokoxoko bya timfanelo ta vatshila.

Tindhawu leti tirhanaka na milawu ti kamberiwile no nyikiwa mpfumelelo hi vativinkulu va swa nawu lava endleke sweswo hi malwandla ya vona. Tsalwa ri fambile vutihlanganisi bya le handle, eka xiyenge xa vatshila byo voniwa hinkwaxo, naswona hi ku rhambiwa hi vanhu lava nga na vutivinkulu na vutivi bya le handle bya tindhawu tuin'wana. Leswi nga endzeni ka xiletelo lexi swi helerile swi tlhela swi va leswi pfuxetiweke tanihileswi swi fikeleriweke hi nkarhi wo ya eku pirinteni- Mhawuri 2016. A swi lavi ku kala swi vuriwa hambiswiritano, leswaku swiphemu swa tsalwa swi ta va swi hundzeriwile hi nkarhi, kumbe swi lava ku pfuxetiwa, naswona i swa nkoka leswaku vanhu va kambela leswi nga endzeni eka xiyimo xa nkongomiso, ku cinca ka nawu na swin'wana swiphemu leswi swi nga cincaka hi ku famba ka nkarhi.

Swiyenge swotala swa xiletelo lexi swa khapa na ku rhifera eka tsalwa rin'wana. Ku endlela leswaku xiletelo lexi xi koma no fikeleleka, hi hlaurile ku ka hi nga vuyeleli leswi nga endzeni eka swiyimo hinkwaswo.. Xikombo endzhaku ka xiletelo xi nyika ndzetelo hi vuxokoxoko eka mitolovelo yo hambanahambana leyi angarheliwaka.

Xiletelo lexi xa kumeka leswaku ku endliwa vutihlanganisi hi xona naswona loko tiphurojeke na vuxaka byi tumbuluka. Xi tlhela xi kumeka eka vativinkulu lava nghenelelaka eka swiendleko na swivandla leswi se swi nga eka maendlelo eka lava nga lavaka ku hlela, vumba no cinca mitolovelo ya vona hi ndlela yo antswa. Ntshembho wa hina hi leswaku xiletelo xi tirha tanihi xivandla xa nkanerisano na nhlangano hi leswaku hina tanihi minhlangano yohambana hambana, tikhamphani, nhlengelo wa mavandla na vanhu, hi hlaurisa ku yini ku endla tolovetisa , naswona hi swiyimo hi tianakanya hi ri eka xiyenge lexi anameke xa vatshila byo voniwa.

2. XIYIMO LEXI MILAWU YA MAENDLELO LAMANENE YI TIRHAKA EKA XONA: MPFUNETANO, KU VUYERIWA NA TIHAKELO

Masungulo ya tsalwa leri a ku ri miehleketo yo Pfunetana. Xikongomelo eka xiletelo lexi i ku nyika nhlamuselo leyi nga erivaleni hi mimpimo ya xiphurofexini eka vutshila byo voniwa ku endlela ku nyika hinkwavo lava nga na vutivi na switirho swa ntlovetiso wo antswa wa ntirhisano eka xiyenge.

2.1. Xikongomelo xo Pfunetana

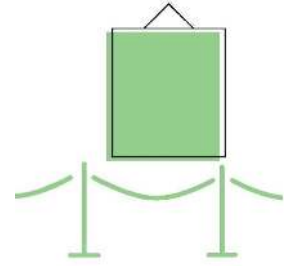
Ku hambana kukulukumba ka swiendleko na swivandla, na leswi swi kumisiwaka xiswona, ku nyikiwa switirhisiwa, na ku yimeriwa, swi khumbha ndlela leyi vativinkulu na swiendleko sweswo na swivandla swi tirhisana hi tlhelo ra swa vutshila na mali. Xikongomelo xa hinkwaswo ku nga xiendleko na/kumbe xivandla, na mutivinkulu ku fanele ku va xipfuno xo tirhisana. Ku hava lexi nga tirhaka ku nga ri na lexin'wana, naswona hinwaswo swa vuyeriwa ku suka eka vuxaka.

2.2 Ntiyiso wo Hakerisana

Swiphemu hinkwaswo swa xiyenge (swivandla, swiendleko, vativinkulu na van'wana) va vekisa nkarhi, eneji na mali ku tisa xiendleko, nkombiso kumbe ntirhowavutshila eka vanhu. Mukhumbheki wihi kumbe wihi u na nkoka wo hambana, ku suka eka ku endliwa ka ntirho, ku ya eka mafambiselo ya swiendleko na swivandla, ku ya eka marimba ya minongoti na vulanguteri laha ntlovetiso wa vutumbuluxi wu kaneriwaka no tirhisiwa. Ntirho lowu a wu humeleli hi nkarhi wun'we, naswona nkarhi, eneji na switirhisiwa leswi vekisiweke swi na ntshikelelano eka matlhelo hinkwawo.

2.3. Ku kongomisa eka vumundzuku lebyi hlayisekeke

Loko ku karhi ku amukeriwa vuviri bya mali lebyi nga kona sweswi eka xiyenge xa vutshila xa Afrika Dzonga , tsalwa leri ri hlamusela leswi vumaki byi faneleke byi khutaza swona. Swiletelo swi kongomisiwile eka ku hatlisisa maendlelo lamanene leswaku mpfunetano wa makizimamu wu ta kumiwa naswona xiyenge xi ta hlayiseka. Tsalwa ra maendlelo lamanene ro fana na leri ri fanele ri veka mimpimo ya rixaka. Tanihi nkoka, ku nga va nseketelo na xitirho xo kucetela. Laha swiendleko, swivandla na vativinkulu va nga ta ka va nga fikeleli mimpimo ya maendlelo lamanene ku tshembhiwa leswaku tsalwa ri ta tirhisiwa tanihi khatalisiti ya nkanerisano na nkulo na leswaku, hi mpimohansi hi nga endla swiboho hi leswi hi lavaka ku tirhisa swona eka ntlovelo wa hina wo avelana.

3. SWIVANDLA LESWI NGA RIKI SWA MABINDZU NA SWIENDLEKO

Swivandla leswi nga riki swa bindzu na swiendleko i mikombiso, mitlangelo, minhlangano na mavandla lama nga hava mbuyelo wa swa bindzu tanihi xikongomelonkulu. Swin'wana swa leswi swi nga va na mibuyelo yo endla mali tanihi xiphemu xa nongonoko wa swona, naswona swi nga va na vatirhisani va bindzu na vuxaka, ku sukela loko muxaka wa vutshila byo voniwa ku ri leswaku tilayini leti ti nga va ti nga vonaki. Hambiswiritano, xikongomelo xa xiyenge lexi i ku nyika swiletelo eka vativinkulu na vatlangi lava eka ntlovetiso wa xiphurofexini lowu endliwaka eka xiyimo lexi nga lawuriweku hi phurofiti.

Xiyenge lexi xi tekela enhlokweni xipfuno xa vanhu lexi humaka eka swivandla sweswo na swiendleko, xi anakanya swipimelo swa mpimanyeto leswi nga vaku kona, naswona hiku va na leswi emiehleketweni, swi endla leswaku ku va maendlelo lamanene eka vuxaka bya ntirho bya van'waxiphurofexini hinkwavo leswi ku nga hlanganisiwka na swona. Xa nkoaka eka xiyenge lexi, hi leswaku tindhawu ta nkoaka ti funghiwiwe laha maendlelo lamanene ku nga riki, maendlelo kumbe mimpimo, eka xiyimo lexi, kambe swi katsiwile ku endlela ku khutaza no nyika vakhumbheki ku tirha ehenhla ka mitolovelo ya kahle leyi amukeriwaka ematikweni ya le handle.

3.1. TINXAKA TA SWIVANDLA NA SWIENDLEKO LESWI NGA RIKI SWA BINDZU

Swivandla leswi nga riki swa bindzu na swiendleko a swi na swikongomelo swo endla phurofiti. Loko swivandla leswi na swiendleko swi nga nghenelela eka mitolovelo ya bindzu nkarhi na nkarhi, swi vona swivangelo swa swona swo va kona hikwalaho ka swivangelo swo anama ehandle ka mbuyelo wa swa bindzu. Swivandla leswi swi tsarisiwa tanihi tikhamphani leti nga endleku phurofiti kumbe minhlangano (NPC kumbe NPO,) kambe swi nga katsa swiendleko swo fana na mikombiso leyi nga na vulanguteri, mitlangelo, mitlangu na swikirini leswi swi nyikiwaka mali na ku fambisiwa hi swikongomelo swa le handle ka bindzu.

3.2. SWIBUMABUMELO SWA MAENDLELO LAMANENE SWA MIKOMBISO LEYI NGA NA VULANGUTERI NA SWIENDLEKO/MITLANGELO

3.2.1. PHOLISI

Eka vuleteri bya vativinkulu, vatirhi, na tihuvo ta valawuri, swivandla na swiendleko leswi nyikiwaka mali hi mfumo swi fanele swi va na matsalwa ya mfumo lama nyikaka mahungu lama pfumalaka xihoxo na nkavuciva hi tipholisi ta vona hi mayelana na mikombiso na swiendleko leswi yelanaka, mahakelelo ya tihakelo na malulamiselo wahi kumbe wahi lama avelanaka tihakelo. Tipholisi leti ti fanele ti kumeka leswaku ku endliwa vutihlangansi hi tona hi vatirhisi va nkarhi hinkwawo /vatirhi naswona ti fanele ti pfuxetiwa nkarhi na nkarhi.

3.2.2. TIKONTIRAKA LETI TSARIWEKE KUMBE MINTWANANO

Leswi faneleke ku tiviwa na leswi faneleke ku languteriwa

Tikontiraka a hi ntolovelo wa nkarhi na nkarhi eka vutshila byo voniwa eAfrika Dzonga, ngopfungopfu eka tigarari. Hambileswi ku nga ntolovelo wa mpimo wa kahle eka vumaki byotala, naswona byi bumabumeriwile hi ndlela leyi tiyeke eka xiletelo lexi, vativinkulu va fanele va lemuka leswaku ntolovelo lowu wa kahle wa ha ta simekiwa hi ku anama.

Kontiraka leyi tsariweke ya nkombiso kumbe ntwanano exikarhi ka xivandla kumbe xiendleko na mutivinkulu yi fanele yi tirhisiwa.

Loko ku ri hava kontiraka, vandla rin'wana na rin'wana ri nga tsala ehansi milawu leyi ku twananiweke yona hi ku tsala no nyika vandla lerin'wana kopi leyi sayiniweke. Hi ku amukela milawu leyi tsariweke ya ntwanano, mavandla hinkwawo ya ta anakanyiwa ku va ya pfumerile leswaku milawu yi kanerisaniwile hi yona na ku twananiwa hi yona hi matlhelo hinkwawo.

Vuhundzuluxi eka tikontiraka tihi kumbe tihi kumbe ntwanano byi fanele byi endliwa hi ndlela yo tsariwa hi ntwanano wa mavandla hinkwawo ntsena.

Tikontiraka hinkwato na mintwanano:

- Ti fanele ti endla swilangutelo swa matlhelo hinkwawo leswaku swi va erivaleni, ku katsa swiyimo na vutihlamuleri bya tlhelo rin'wana na rin'wana.
- Ti fanele ti kombisa masiku, ndhawu na nhlokomhaka ya xiendleko, na ku hundzeriwa ka ntwanano hi nkarhi.
- Ti fanele ti katsa nxaxamelo lowu heleleke wa vuxokoxoko bya ntirhowavutshila, ku katsa marito wahi kumbe wahi lama laviwaka ya mpfumelelo wa ntsariso na vubumabumelo, na maendlelo yo hetisa ntirho wa tsalwa rihi kumbe rihi leri tumbuluxiweke tanihi xiphemu xa nkombiso.
- Ti fanele ti kombisa mali na siku leri tihakelo ti nga ta languteriwa hi rona.
- Ti fanele ti katsa mikarhi yo hetelela yo dilivhara ntirhowavutshila na matheriyali hinkwawo yo seketela(swifaniso, switatmente, CV kumbe bayogirafi).
- Ti fanele ti endla rheferense leyi vonakaka eka switiviso swa mediya, vutihlamuleri bya vandla rin'wana na rin'wana eka vuxaka bya mediya (langutisa Mediya ya Vutshila, Xiyenge xa 6).
- Ti fanele ti kombisa swikweleti swa tihakelo na matirhelo.
- Ti fanele ti tirhana na Mfanelo ya Vunwini bya Nhundzu (IPR).
- Ti fanele ti katsa Xinawana xa Swiboho swa Mikwetlembetano (DRC) leswi fambelanaka na nkanerisano, vulamuri, kumbe milawu ya ndzivalelano na maendlelo lama nyikiweke hi ku ya hi milawu ya Afrika Dzonga.

Eka swiyimo swa nhlengelo wa mavandla, mintwanano yi fanele yi ngheneriwa na mavandla hinkwawo naswona yi fanele yi nyika vuxokoxoko bya leswaku vutihlangansi na mavandla byi ta tirhisa ku yini(xik. vutihlamuleri bya vuhlangansi, ku teka swiboho, vuhangalasi, timali na swin'wana).

Swiendleko/swivandla swi fanele swi lemuka hi tikontiraka ta thedi phati na maendlelo lamanenee eka leswi. Eka xiyimo laha xivandla xi rhurhelaka xiendleko lexi lulamisiweke hi thedi phati, timfanelo ta le tlhelo na vutihlamuleri bya xivandla xin'wana na xin'wana kumbe xiendleko swi fanele swi kombisiwa hikwalaho ka kontiraka kumbe ntwanano exikarhi ka matlhelo lamambirhi. Vutihlamuleri bya vuhangalasi, khatalogo, swirhambo, tihakelo, ndzindzakhombo, ndzhwalo, ntirho wo hlayisa, na swin'wana, swi fanele swi hlamuseriwa hi ndlela yo tsala kunene eka vakhumbheki hinkwawo na matlhelo lama khumbhekaka.

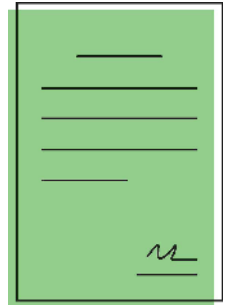
Swiendleko/swivandla swi fanele swi hakela tihakelo hinkwato ta nkombiso, ku katsa tihakelo to navetisa, to pfula na vuamukeri byin'wana, vutleketli bya ntirho, na ku ngenhisa nkombiso. Leswaku tihakelo leti ku fikisiwa ku yini eka tona swi fanele swi kanerisaniwa.

Hakelo yihi kumbe yihi eka mutvinkulu yi fanele yi kanerisaniwa hi yona na mutivinkulu na xiendleko/xivandla ka ha ri na nkarhi, na ku rhekhodiwa tanihi xiphemu xa kontiraka kumbe ntwanano wo tsariwa. Loko nkwetlembetano wu tumbuluka, hikwalaho ka ku tlula milawu yihi kumbe yihi ya kontiraka, ,maendlelo ya kahle hi leswaku swivandla swi twanana ku boha mhaka hi ku kanerisana.

Loko nkanerisano wu tsandzeka, maendlelo ya kahle hi leswaku matlhelo ya ta ringeta vulamuri. Loko vulamuri byi tsandza, nkwetlembetano wu ta tekeriwa xiboho hi ndzivalelano. Maendlelo ya khoto ya heta nkarhi, na nonoka na swona ya durha. Swa antswa ku ringeta ku boha timhaka hikwalaho ka nkanerisano,

vulamuri na ndzivalelano.

U komberiwa ku rhifera eka artright.co.za ku kuma mahungu hi xitalo hi mayelana na nkanerisano, vulamuri na ndzivalelano.

3.2.3 MAHAKELELO YA TIHAKELO NA SWIKHENSO

Leswi faneleke ku tiviwa na leswi faneleke ku languteriwa

Tihakelo na swikhenso swa ntirho lowu kombisiweke eka mikombiso leyi nga xaviseki, loko ntirho wu nga ri xiphemu xa nhlengeleto wa xivandla i ntolovelo wa mimpimo ya le handle. Hambiswiritano, eAfrika Dzonga, ntolovelo lowu a wu amukeriwi. Leswi swi hikwalaho ka mpimanyeto lowu pimiweke wa swivandla swo fana na timuziyamu ta mfumo na tigarari, hambiswiritano swivandla swotala leswi nga riki swa phurofiti leswi nga na mpimanyeto wutsongo swi endla matshalatshala yo endla leswaku ku va na tihakelo kumbe swikhenso.

Vativinkulu va fanele va hakeriwa hakelo yo tirhisa ntirhowavutshila eka mikombiso ya mfumo leyi languteriwaka, leyi nga riki yo xavisa naswona tihakelo ti fanele ti vekiwa eka xiyimo xosungula eka ku tlakusa nkhwama na mimpimanyetp. Mitsengo leyi hakeriwaka yi kumisiwa hi ku ya hi mpimanyeto hinkwawo naswona eka swiyimo swa mpimanyeto wutsongo, swikhenso leswi amukelekaka swo ringanela swi fanele swi hakeriwa.

Eka xiyimo xa nhlengelo wa mavandla, naswona laha mpimanyeto wu pfumelaka, tihakelo ta nhlengelo wa mavandla hinkwato ti fanele ti va ehenhla ku tlula ta mutivinkulu un'we.

Eka ku endla minongonoko yo engetela, xiendleko kumbe xivandla swi nga hakela tihakelo kumbe swikhenso swa vukorhokeri lebyi yelanaka byo fana na tiwekixopo, ku sikirina, na tihakelo ta tendzo to leha.

Eka tinxaka tin'wana ta mikombiso(leyi fambelanaka na mphikizano kumbe ntirhowavutshila wa swichudeni na ku ngenisa), swivandla leswi nyikiwaka mali hi mfumo swi fanele swi tumbuluxa tipholisi leti hlamuselaka swiyimo hi ndlela yo vonaka hi leswi tihakelo ti nga ta hakeriwa xiswona kumbe ti nga hakeriwi, leswi xiyenge xa mahakelelo xi nga ta kumisiwa xiswona, na leswaku i mani loyi a nga na vutihlamuleri byo endla tihakelo loko tithedi phati ti kumeka ti ri kona eka xiendleko. Eka swiendleko swo fana na mikombiso ya swichudeni eka mbango wa dyondzo kumbe mavandla ya vutshila bya vaaki, tihakelo hi xitalo a ti tirhisiwi.

Vativinkulu va na mfanelo yo veka swipimelo swo endla swifaniso swa ntirho wa vona wa vutshila, ku katsa tihakelo ta tilayisense, ku nga ri ta nxaviso 'mpimo' na swin'wana swintshunxo ehansi ka Nawu wa Mpfumelelo wa Ntsariso. Hambiswiritano, vativinkulu va fanele va kanerisana na ku twanana hi ndlela yo tsariwa kunene ku yisa tihakelo ehenhla loko ntirhiso wo kongomisa wa ntirho wa vona wa vutshila wu laveka ku hangalasa xiendleko.

Loko xivandla(galari kumbe ndhawu yin'wana) yi pfumelela mutivinkulu leswaku a tumbuluxa ntirho wa vutshila kumbe mitirho ya nkombiso, mutivinkulu u ta va na mfanelo yo kuma hakelo ya ntirho wa yena, hakelo ya timatheriyali na tihakelo tin'wana(swi nga vuriwa tanihi Hakelo ya Mutshila, Hakelo ya Mutsari Hakelo ya Mutivinkulu, Hakelo ya Nkombiso kumbe Hakelo yo Pfumelela hi ku hambana na Hakelo ya Ioni, langutisa khakhuleyita ya Tihakelo, Xiyenge xa 5.2.1). Eka xiyimo lexi, nkarhi na ku veka tihakelo swi fanele swi ngenisiwa eka kontiraka kumbe ntwanano. Eka xiyimo xo mingheniso, hakelo ya le tlhelo yo dezayini yi nga hakeriwa eka mutivinkulu loko ngeniso wu lawuriwa hi vuxokoxoko bya modlele na dezayini.

Vativinkulu va fanele va hakeriwa hakelo ya valanguteri yo vumba emiehleketweni, ya mafambiselo na nkondletelo wa nkombiso, handle ka loko va kuma khomixini hi ku xavisa. Tihakelo to engetela leti endliweke hi mulanguteri, to fana na ta vutleketli, vuhlanganisi, ndzindzakhombo, ti fanele ti hakela hi xiendleko kumbe xivandla. Milawu leyi ku fanele ku twananiwa hi yona hi ndlela yo tsala kunene.

Ntwanano wu fanele wu kombisa loko hakelo ya vulanguteri yi katsa ntirho wa khatalogo ku suka eka mulanguteri. Mitirho ya khatalogo yi nga katsa tihakelo leti engetelaka leti ku twananiweke tona ta tihakelo ta vulanguteri.

Vativinkulu va fanele va hakeriwa hakelo ya mutsari ya tsalwa rihhi kumbe rihhi leri tumbuluxiweke leswaku ri ta kandziyisiwa (hi ku engetela ehenhla ka switatimente swa mutshila kumbe mulanguteri. Vativinkulu va tala ku hakeriwa ku ya hi rito. Hinkwaswo ku nga xiendleko na xivandla na mutsari va fanele va va va tumbuluxile mimpimo ku ya hi rito eka ku hlayisa mitolovelo ya kahle ya Mediya, Xiyenge xa 6. Tsengo wa ku ya hi rito na vulehi bya tsalwa swi fanele swi twananiwa hi ndlela yo tsala kunene. Mpimo wa awara yin'wana na yin'wana wu fanele wu twananiwa eka ndzavisiso wihi kumbe wihi wo engetela kumbe nkarhi lowu tirhisiweke ku karhi ku inthavhiyuwiwa vanhu.

Swiendleko na swivandla swi nga susa mitsengo leyi nga enawini yo fana na PAYE ku suka eka tihakelo leti hakeriwaka vativinkulu. Swisusiwa swihi kumbe swihi swi fanele swi vulavuriwa hi ku tsala kunene naswona xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi nyika xilipi xa tihakelo na IRP5.

Ku kuma mahungu hi xitalo hi leswaku hakelo ya mutivinkulu yi khakhuleyitisiwa ku yini, u komberiwa ku langutisa Khakhuleyita ya Tihakelo, Xiyenge xa 5.2.1.

3.2.4. TIHAKELO TA VUMAKI

Ntwanano wu fanele wu endliwa ku nga se va na nkombiso hi leswaku xiendleko kumbe xivandla swi ta hakela tihakelo ta vumaki.

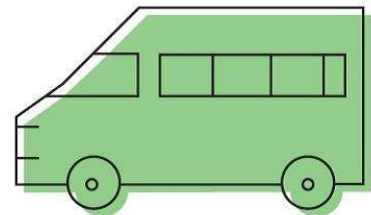
Loko xiendleko kumbe xivandla swi ri na mpimo wo kombisa (xik. xitayeke xo kongomisa kumbe maendlelo yo firema), xiendleko kumbe xivandla xi fanele xi hakela tihakelo teto.

Eka xiyimo xa ntirho lowu pfumeleriweke hi xiendleko kumbe xivandla, xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi nyika mpimanyeto wa vumaki hi ku engetela eka tihakelo. Eka swiyimo sweswo, tihakelo to engetela ehenhla ka ta ntirho lowu pfumeleriweke ti fanele ti hlamuseriwa ti va erivaleni hi ku tsala kunene. Eka swiyimo leswin'wana hinkwaswo, vativinkulu na swiendleko na swivandla va fanele va twanana hi ku tsala hi tihakelo to avelana.

3.2.5. VUTLEKETLI

Mululamisi wa Xivandla kumbe xiendleko u fanele a hakela ntiko/ndzhwalo na ndzindzakhombo wo fambisa ntirhowavutshila ku ya na ku suka eka xiendleko kumbe xivandla eka xiyimo xa vufambisi bya mpfhuka woleha, na ntirho wukulukumba kumbe wo tika. Eka ntirho wutsongo kumbe mimpfhuka yokoma, milawu yi fanele yi kanerisaniwa exikarhi ka mavandla na ku twananiwa hi ndlela yo tsala.

Swivandla, swiendleko, na vativinkulu va fanele va tirhisa tikhamphani ta ndhuma ta lojistikhi leti nga na vutivinkulu hi vutleketli bya vutshila.

Mutivinkulu u fanele a nyika swileriso swa vuxokoxoko byo paka laha swi nga ta pfuna hi vuhlayiseki bya kahle bya ntirhowavutshila

Mutivinkulu u fanele a paka ntirhowavutshila hi vukheta leswaku wu ta tleketliwa handle ka loko wu

lomberiwa rendzo ra le handle, eka sweswo mululamisi wa rendzo u fanele a lulamisela ku paka ntirho.

Loko vativinkulu va laveka ku famba mpfhuka woleha, rendzo rero ri fanele ri hakeriwa hi xiendleko kumbe xivandla loko mpimanyeto wu pfumela. Swivandla na swiendleko swi fanele swi va na tipholisi to kumisisa mimpimo yo famba(xik. swihahampfhuka swa tlawa wa ikhonomi na bindzu, tlawa wa vutshamo na swin'wana).

Malulamiso ya nkarhi wa kahle ya fanele ya endliwa hi masiku yo dilivhara no vuya.

3.2.6. NGHENISO

Xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi fikelela tihakelo to ngenisa ntirhowavutshila handle ka loko leswi swi tika kumbe swi nga tolovelekangi. Eka xiyimo xexo, tihakelo na swilaveko swi fanele swi kanerisaniwa na ku twananiwa hi ndlela yo tsala na mutivinkulu(ku katsa ku lava ku onhaka eka xiendleko kumbe xivandla hi nkarhi wo ngenisa na nkombiso wa ntirhowavutshila.) Xiviko xa xiyimo hi xiendleko kumbe xivandla ku nga se ngenisiwa na loko ku ngenisiwile xi nga laveka.

Tihakelo ta ntirho wa ndhawu endzhaku ka ku susa ngeniso ti fanele hakeriwa hi xiendleko kumbe xivandla. Loko ku ri na ku onhaka loko a ku nga languteriwanga, swi fanele swi hakeriwa hi xiendleko kumbe xivandla, kumbe hi ku tirhisa ndzindzakhombo handle ka loko ku ri ku tsan'wa kontiraka..

Mutivinkulu u fanele a tiyisisa leswaku xiendleko kumbe xivandla swi na mahungu hinkwawo lama lavekaka ku ngenisa ntirho hi ndlela yo lulama.

Mitirho yin'wana ya vutshila kumbe vativinkulu va nga lava xiendleko kumbe xivandla ku nyika xipano lexi nga na vutivinkulu bya ngeniso na swingolongondzwana. Eka swiyimo sweswo, tihakelo na lojistikwi swi fanele swi twananiwa hi ndlela yo tsala kunene.

Ku fanele ku sunguriwa ku endliwa ntwanano wa leswaku mutivinkulu u ta va kona loko ku ngenisiwa ntirho wa vutshila.

3.2.7. NTIRHO WO HLAYISA

Xiendleko, xivandla na mululamisi va fanele va va na vukheta na nhlaysi wo ringanela loko va khoma, hlayisa, kombisa, paka na ku tleketla ntirhowavutshila, no sungula ku endla mphakelo wa ntolovelo wa nkombiso, vuhlayiseki, mavoni, ku sivela ndzilo na vulawuri bya mbango.

Xiendleko kumbe xivandla swi na vutihlamuleri bya ntirho wa mutivinkulu na nkombiso loko swi ri eka nhlaysi wa xiendleko kumbe xivandla.

Xiendleko kumbe xivandla swi na vutihlamuleri bya vuhlayiseki, ku sivela ndzilo, na swiyimo swa mbango swo fana na mahiselo na matitimelelo ya moya na vulawuri bya vudzidzi. Swikongomiso na vulawuri ku fanele ku twananiwa hi swona ntirho wu nga se dilivhariwa.

Laha ntirho wu ri wa nkarhinyana(xik. wa nkarhinyana hi ntumbuluko kumbe wu onha), vutihlamuleri byo hlayisa kumbe ku cukumeta minchumu ya ntirho byi fanele ku twananiwa byona hi ku tsala kunene hi mutirhi na xiendleko kumbe xivandla ku nga se va na nkombiso.

Rhasiti na twanano wo khoma swi fanele swi tirhisiwa loko ntirhowavutshila wu siyiwile eka xiendleko kumbe xivandla kumbe khamphani yo hlayisa hi xikongomelo xo hlayisa ntsena. Ntirho wu nge kombisiwi, wu nge tekiwi swinepe kumbe ku tirhisiwa hi xiendleko kumbe xivandla wu tirhisela swikongomelo swin'wana swa bindzu loko wu vekiwile.

Ku tiyisisa ku fikelela ntirhowavutshila hi vanhu, xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi teka vutihlamuleri byo tiyisisa leswaku swingolongondzwana swa xithekiniki, vulawuri bya mavoni na mahiselo swa tirha hi nkarhi wa tiawara leti ku nga twananiwa tona.

Eka ntirho wuntshwa wa mediya/xidijiti xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi tirhana na ntsandzeko wo tirha hi xihatla na ku tivisa mutivinkulu hi ku nga tirhi kahle loko xiphiso xi lava ku lulamisiwa hi ku pfuniwa hi mutirhi.

Xiendleko kumbe xivandla lexi endlaka nkombiso xi fanele xi hlela ntirhowavutshila na ku dokhumenta xiyimo xa wona loko wu fika, no tekela enhlokweni nkoka wo wona wo sirheleriwa na swilaveko swihi kumbe swihi swo hlawuleka swa nhlaysi.

Mpfumelelo wo huma eka mutivinkulu wa laveka loko xiendleko, kumbe xivandla kumbe mululamisi wa nkombiso, a lava ku vekela fireme rintshwa kumbe ku khomanisa eka fireme rintshwa ntirhowavutshila. Xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi ttherisela ntirhowavutshila eka mutivinkulu byi ri eka fireme ya byona ya orijinali kumbe nkhomaniso handle ka loko ku twananiwile.

Eka xiyimo lexi ku bola kumbe ku ya ehansi ku nga ka ntumbuluko na ku va xihlawulekisi lexi kombisiweke xa ntirhowavutshila, ku ya kwihi kumbe kwihi ehansi a ku fanelanga ku lunghisiwa kumbe ku ririsiwa.

3.2.8. NDZINDZAKHOMBO

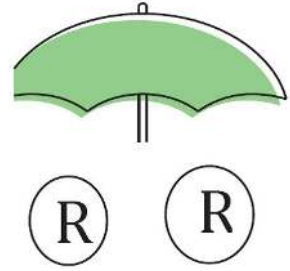
Xiendleko kumbe xivandla swi na vutihlamuleri byo hlayisa ndzindzakhombo lowu ringanelaka.. Vuxokoxoko hi xitalo bya nsirhelelo wa ndzindzakhombo byi fanele byi nyikiwa na ku hlamuseriwa hi ku tsala kunene eka mutivinkulu kumbe nwini wa ntirhowavutshila, na maendlelo lama faneleke ku landzeleriwa loko ntirho wo tshuka wu onhaka loko wa ha ri emavokweni ya xiendleko kumbe xivandla.

Mitirho yi fanele yi kamberiwa loko yi fika kumbe loko yi dilivhariwa eka xiendleko kumbe xivandla, na vuxokoxoko bya xiyimo lexi rhekhodiweke eka Xiviko xa Xiyimo.

Xiendleko kumbe xivandla swi na mfanelo yo vutisa hi nkoka lowu vuriweke wa ntirhowavutshila, naswona swi nga lava nkambelo wa nkoka wo tiyimela ku suka eka vakamberi va nkoka vambirhi lava thwaseke loko nkoka lowu kombisiweke hi xikongomelo xa ndzindzakhombo wu vonaka wu ri ehenhla swinene. Loko xiendleko kumbe xivandla swi tsandzeka ku nyika ndzindzakhombo, mutivinkulu kumbe nwini wa ntirho u fanele a tivisiwa hi ndlela yo tsala.

Loko ntirhowavutshila wo tshuka wu onhaka, xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi tihlanganisa na musirheleri wa swona na/kumbe mutivinkulu kumbe nwini wa ntirhowavutshila. Xiboho hi leswaku ntirho wu ta lunghisiwa ku yini xi fanele xi kanerisaniwa. Xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi hakela tihakelo to lunghisa handle ka loko ntirhowavutshila, tanihileswi swi twananiweke nkarhi lowu hundzeke hi ku tsala kunene, wu nyikiwile hi ndlela leyi wu sivelaka xiendleko kumbe xivandla ku suka eka ku hlayisa ntirhowavutshila(xik. i ku navela ka mutivinkulu leswaku ntiho wu kombiwa eka xivandla xa mfumo).

Loko ku onhaka ku nga ha lunghiseki, mutivinkulu/nwini u fanele a hakeriwa hakelo ya nsirhelelo leyi heleleke ya ntirhowavutshila naswona, loko musirheleri a pfumela, ntirhowavutshila lowu onhakeke wu fanele wu ttheriseriwa eka mutivinkulu(mutsari)

Ntirho lowu vekiweke eka vuhlayiselo bya xiendleko kumbe xivandla ku nga se va na xiendleko kumbe endzhaku ka xiendleko wu fanele wu ya emahlweni wu sirheleriwa ku kondza ku fikela nkarhi walowo wu nga ta susiwa eka vuhlayiselo bya xiendleko kumbe xivandla.

Xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi tiyisisa leswaku ku na ndzindzakhombo wa milandzu ya vanhu , na ku landzelela tinhlengeletano ta vanhu na maendlelo ya xiyimo xakhombo.

3.2.9 MIXAVISO EKA SWIVANDLA LESWI NGA RIKI SWA MABINDZU

Swivutiso swa nxaviso leswi tumbulukaka ku suka eka nkombiso lowu nga xaviseki swi fanele swi kongomisiwa eka mululamisi wa xiendleko/xivandla/vulawuri/wa nkombiso eka mutivinkulu kumbe muyimeri wa mutirhi, ejente kumbe galari.

Loko vandla swikongomelo swa rona ku ri leswaku a hi ra bindzu, hakelo ya khomixini yi le hansi ka ya mpimo eka swiendleko swa bindzu na swivandla.

Mavandla ya mfumo a ma xavisi ntirho. Eka swiyimo swa xiwelo, swo fana na mikombiso yo tlakusa nkwama, khomixini yi ta va ehansi ka ya nseketelo lowu hakeriweke eka mikombiso leyi nga riki ya bindzu.

Milawu hinkwayo ya nxaviso, ku katsa tihakelo na mihlelo laha swi faneleke, swi fanele swi twananiwa hi ndlela yo tsala ku nga se va na xiendleko.

Eka xiyimo xa nxaviso wa ntirhowavutshila, ku nyika swikombamixavo, ku dilivhara na tihakelo eka mutivinkulu i vutihlamuleri bya xiendleko kumbe xivandla. Tihakelo ti fanele ti endliwa ku nga se hela 30 wa masiku ya nxaviso, kumbe ya ku dilivhariwa ka nchmu kumbe ku kumiwa hi xiendleko kumbe xivandla xihhi kumbe xihhi lexi hatlisaka.

3.3. SWIENDLEKO SWA MATIKO YA LE HANDLE

Milawu yotala na mimpimo leswi ku nyikiweke vuxokoxoko bya swona no kaneriwa hi swona laha henhla swa mitolovelo leyi nga riki ya bindzu yi tirha eka swiendleko swa matiko ya le handle.

3.3.1. VUTLEKETLI

Tihakelo to fambisa hi xikepe na ndzindzakhombo ti fanele ti hakeriwa hi xiendleko lexi kumaka kumbe xivandla. Eka swiyimo swa mikombiso leyi fambafambaka, leswi ku nga kanerisaniwa hi swona loko nkombiso lowu fambakafambaka wu ri na mpimanyeto lowu nga kona wo fambisa hi xikepe na ndzindzakhombo.

Loko mali yi nga ri kona yo fambisa ntirho hi xikepe wu tthelela eka mutivinkulu, mitirho, (xik. mikandziyiso ya nkombiso kumbe swinepe) swi fanele swi herisiwa endzhaku ka nkombiso, naswona xikombiso xo herisa xi fanele ku rhumeriwa eka mutivinkulu.

Malulamiso ya vutleketli hinkwabyo bya swikepe na ndzindzakhombo byi fanele byi vulavuriwa ka ha ri na nkarhi hi ku tsala kunene.

Ku languteriwile leswaku ntirho lowu fambaka hi mindzelekani ya matiko ya le handle wu ta hakerisiwa

xibalo, naswona timatheriyali tin'wana ti nge amukeriwi etikweni kumbe ti nga lava ku tiyisiswa. Ndzindzakhombo wa ntiko wu fanele wu angarhela na tihakelo to kuma eka xiyimo lexi ku nghena kumbe ku huma ka ntirho swi nga pfumeleriwiki hinkwalaho ka xibalo. Xiendleko kumbe xivandla lexi lulamisaka vutleketli xi fanele xi va na vutihlamuleri byo malawulelo ya maendlelo lawa.

3.3.2 VULAWURI BYA CINCANISO

Ntirho lowu xavisiwaka endzilekanini wu na mikianakanyo ya vulawuri ba cincaniso na tihakelo to xavisela matiko mambe. Vaxavisi lava pfumeleriweke va thoriwa ngopfu eka tibangi ta swa bindzu naswona ku nga tihlanganisiwa na vona ku pfuna hi mfanelo ya vulawuri bya cincaniso.

Vaxavisi lava pfumeleriweke va fanele va tiyisisa leswaku ntirhowavutshila lowu xaviseriwaka matikomambe wu landzelela swilaveko leswi faneleke swa swinawana swa vulawuri bya cincaniso.

3.4 TINDHAWU TO TSHAMA

Leswi faneleke ku tiviwa na leswi faneleke ku languteriwa

Ku na tinxaka to hambanahambana ta vutshamo naswona ku hava mimpimo leyi languteriwaka ya matiko ya le handle ya leswaku i mani a hakelaka swiphemu swo karhi swa vutshamo. Vutshamo byi hambananile swinene naswona vativinkulu va fanele va tiyisisa leswaku va le rivaleni hi milawu ya vutshamo byihi na byihi va nga se byi sungula.

3.4.1. TINXAKA TA VUTSHAMO

Eka xiyimo xa vutshamo byo rhambiwa, tihakelo ti tala ku hakeriwa naswona vutshamo byi tala ku humelela eka rimba rokarhi, nkongomelo kumbe hakelo.

Vutshamo byo rhambiwa byi katsa khirayitheriya yo pfuleka ya mahlawulelo. Byin'wana byi hakela tihakelo hinkwato loko byin'wana byi lava vativinkulu leswaku va hakela tin'wana tihakelo.

Ndzavisiso, situdiyo, galari ya bindzu, tiphurojeke na vutshamo lebyi kongomisaka eka mivuyelo swi tala ku langutela nkombiso kumbe xiendleko ku va swi endliwa ekuheleni ka ka vutshamo. Swilangutelo hinkwaswo mayelana na mbuyelo kumbe ximakiwa xohetelela swi fanele swi va erivaleni hi ndlela yo tsala.

Vutshamo hinkwabyo byi fanele byi fambisiwa hi kwalaho ka tsalwa leri tsariweke leri hlamuselaka hi ndlela yo vonaka milawu na swipimelo swa vutshamo.

Vutshamo lebyi nyikaka mali byi endla sweswo hikwalaho ka swilaveko swo hambana. Byin'wana byi nyika mimpfuneto yo pfuna hi ku hakela tihakelo to ringanela to kota ku hanya, timatheriyali na vutshamo, byin'wana byi nyika ndhawu, tinetiweke na vutshamo, kambe ku nga ri tihakelo ta tendzo na to kota ku ringanela ku hanya.

Byin'wana vutshamo byi nyika mpimanyeto wa tihakelo ta vumaki. Eka swiyimo leswi, vafambisi va vutshamo va fanele va pfuneta hi ku kuma timatheriyali na swilaveko swa vumaki. Eka swiyimo swin'wana, mpimanyeto wa vumaki bya ntirhowavutshila wu lawuriwa hi mahakelelo ntsena.

Laha vutshamo byi vangaka ku makiwa ka ntirhowavutshila, ntirho i wa mutivinkulu, naswona mutivinkulu u hlayisa timfanelo hi xitalo to hlayisa vunwini bya ntirho lowu makiweke hi nkarhi wa vutshamo, handle ka loko ku twananiwile hi ndlela yo tsariwa kunene.

Vutshamo byin'wana byi nyika mpimanyeto ku endlela ku hakela tihakelo to fambisa ntirho hi swikepe ku suka eka vutshamo ku ya endhawini ya mutivinkulu yo tshama eka yona. Hambiswiritano, leswi a swi bohi,

naswona milawu yi fanele yi kumisisiwa hi ndlela yo tsala kunene ku nga se va na vutshamo.

Vutshamo byin'wana byi vanga nkombiso. Swilangutelo na swilaveko swa nkombiso swa nkombiso swi fanele swi va erivaleni hi ku tsala kunene ku nga se sungula vutshamo. Eka swiyimo sweswo, mimpimo leyi tirhisiwaka ya nkombiso na nxavisio yi fanele yi tirhisiwa.

Laha swiendleko kumbe swivandla swi hlawulaka ku kuma mihlengelo ya swona, ntirhowavutshila lowu endliweke hi nkarhi wa vutshamo, kutani mimpimo ya ntolovelo ya nxavisio yi fanele yi tirha, handle ka loko ku twananiwile hi ndlela yo tsala kunene ku nga se sungula vutshamo.

Loko ko tshuka ku ve na ntwanano wa nkarhi wa kahle exikarhi ka matlhelo hinkwawo leswaku ntirho wu nyikeriwa hi mutivinkulu eka nongonoko wa vutshamo, swi fanele swi vuriwa hi ndlela yo tsala ku nga se sungula vutshamo. Swipimelo, swikombiso, na vuxokoxoko bya khirayitheriya yo hlawula na maendlelo swi fanele swi katsiwa.

Eka xiyimo xa vutshamo byo rhambiwa, khirayitheriya yo hlawula na maendlelo swi fanele swi va na nkavuciva hi huvo yo lulamisa hiku tirhisa mahungu ya vuxokoxoko eka tifomo to endla swikombelo, na hi ku kombisa:

Swikongomelonkulu swa nongonoko wa vutshamo:

- Khirayitheriya ya mpfumelelo/mfanelo;
- Khirayitheriya Leyikulu ya nhlawulo;
- Tindhawu ta xiyimo xosungula, to fana na tindhawu ta swifundza, vativinkulu lava humelelaka, vavasati, vanhu lava Xinghezi ku nga ririmi ra vumbirhi, kumbe vanhu lava tsoniweke;
- Maendlelo yo hlawula, hambiloko ku ri hi varhambi/vuavanyisii, inthavhiyu/swifaniso ya nhlawulo;
- Matimu kumbe vuyimelo bya nongonoko;
- Mimodlele yo nyika mali, na ku nghenelela ka minhlangano yo pfuneta;
- Swikombelo swa khale leswi humeleleke na tiphurojeke;
- Xivumbeko xa xikombelo, ku katsa swilaveko swa matheriyali yo seketela;
- Masiku yo hetelela ya swikombelo na adirese.

Vutshamo byin'wana byi rhuhela swirho swa ndyangu wa mutivinkulu hi nkarhi wa vutshamo. Hambiloko malulamiselo yalawo ya tirhiswa ya fanele ya tumbuluxiwa ku nga se sunguriwa ku tshama. Swi ta laveka kumbe ku fanela ku katsa malulamiselo lawa eka ntwanano kumbe kontiraka.

Vutshamo lebyi lawuriwaka hi xiyimo lexi kombisiwaka xa xiphurofexini na ntokoto wa mutivinkulu wa mutshami wo endla nkombiso, kumbe ku nyika tihakelo kumbe mfikelelo wa vanhu, swi fanele swi nyika tihakelo ta ntokoto na phurofexini ya mutivinkulu.

Kontiraka kumbe papila ra ntwanano swi fanele swi kombisa leswaku mutshami u ta hakeriwa rini naswona u ta hakerisiwa ku yini, loko swi koteka, no kombisa tihakelo leti mutshami a nga na vutihlamuleri ta tona, to fana na vutshamo, ntiko na ndzindzakhombo.

Vutshamo byin'wana byi kota ku rhuhela nhlengelo wa mavandla na/kumbe swirhio swa nhlengelo wa mavandla. Minhlengelo ya mavandla leyi endlaka swikombelo swa vutshamo byebyo yi ta van a vutihlamuleri byo vona leswaku l swiro swingani swa yona swi nga ta nyikiwa vutshamo, na mimbuyelo yo nghenela ya mali.

Ku nyika ndzetelo lowu pfunaka eka vatshami i xilaveko eka ku humelela ka vutshamo, naswona i xivumbo xa nkoka xa miaendlelo lamanene. Timhaka leti nga ta nkoka eka ku humelela ka vutshamo ti katsa: ndzetelo, nkoteko wo netiweka, nkarhi wa vutshamo, mfikelelo wa vutleketli, vuhangalasi na nxavisio na mfikelelo eka switirhisiwa.

Valulamisi va fanele va pfuna vatshami ku tshamiseka eka mbango wa vona lowuntshwa. Leswi swi nga katsa: ku teka munhu erivaleni ra swihahampfhuka, mahungu hi ndhawu, ku seketela ku kumiwa ka timatheriyali na mphakelo, ku tumbuluxa tinetiweke hikwalaho ka manghenelo, ku endzela xitudiyo na swiendleko.

Swipimelo swa ndzindzakhombo swa hambanaku ya hi vutshamo ku ya hi muxaka wa kona. Vatshami va fanele va endliwa leswaku va lemuka hi xiyimo xa ndzindzakhombo ra vona hi ndlela yo tsala kunene.

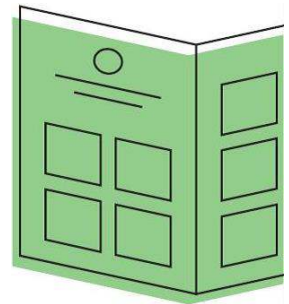
Vafambisi va vutshamo va fanele va vona leswaku vatshami va tivisiwa na ku endliwa leswaku va lemuka hi leswaku va fikelerisa ku yini vukorhokeri bya swa vutshunguri.

3.5. TIBUKU

3.5.1. TINXAKA TO HAMBANAHAMBANA TA TIBUKU

Tikhatalogo ta mikombiso na tiphurojeke swi tumbuluxiwa ku ya hi swilaveko swa phurojeke yokarhi, naswona swi fambelana na swilaveko swo karhi swa xiendleko kumbe xivandla hi mayelana na mfungo wa yona, logo, kumbe vutivoko bya vandla.

Timonogirafi i swibukwana leswi nga na vuxokoxooko swo hlawuleka hi mutivinkulu wun'we naswona swi yelanisiwa na nkombiso wa munhu un'we. Mikanerisano yo dezayina no hlulukisa xibukwana xa monogorafi swi ta tekela emnhlokweni swilaveko swa hinkwaswo swiendleko kumbe swivandla, mavonelo ya vutumbuluxi ya vutshila na swilaveko swa nkunguhato wa nxavisio wa mukandziyisi.

Swibukwana swa vuhleri i nhlengeleto wa matsalwa hi nkongomelo wokarhi, mutivinkulu, kumbe xihumelelo, leswi seketeriwaka no hlengeletwa hi muhleri.

Swibukwana swa vuhleri swi nga katsa swibukwana swa akhademiki na matsalwa ya mimbalango.

Tibuku ta mutshila i mltirho ya vutshila leyi tirhisaka xivumbeko xa buku. Swi hangalasiwa hi xitalo hi tiedixini titsongo, hambileswi mikarhi yin'wana swi endliwaka tanihi minchumu ya muxaka. Tibuku ta mutshila ti tirhisa swivumbeko swo hambanahambana, naswona swi nga tlhela swi katsa mimegezini.

3.5.2. TIXAKA TO HAMBANAHAMBANA TA VUKANDZIYISI NA TIMFANELO NA VUTIHLAMULERI LEBYI FAMBELANAKA

Mavandla hinkwawo lama khumbhekaka eka ku tsala buku ya fanele ya va na swilangutelo leswi vonakaka na vutihlamuleri lebyi hlamuseriweke hi ku tsala kunene, ku katsa ku ngenisa xiave hi tsalwa na vutihlamuleri byo dezayina. Ku fanele ku va na ntwanano lowu nga erivaleni eka maendlelo yo phakela na mikavelo ku suka eka mixavisio. Mavandla ya fanele ya teka xibohe hi malulamiselolo ya IPR ku katsa nhlengeleto wa mali ya ntswalo

Loko buku ya phurojeke yi ta hangalasiwa hi xiendleko/xivandla:

- Xiendleko/xivandla swi fanele swi hakela tihakelo hinkwato.

- Loko mutivinkulu o lava mpimo wo hambana wa vumaki eka wa xiendleko kumbe xivandla, tihakelo to fambelana na ku cinca koloko ti fanele ti endliwa hi mutivinkulu. Ntwanano wihi kumbe wihi walowo wu fanele wu va hi ndlela yo tsariwa kunene.
- Loko mutivinkulu o hlwerisa maendlelo yo kandziyisa, mutivinkulu u ta va na vutihlamuleri bya tihakelo to engetela leti nga ta va ti kumiiwile. Ntwanano wihi kumbe wihi wu fanele wu va hi ndlela yo tsariwa.
- Maendlelo i ya vativinkulu ku endla nkanerisano wa mpimo wa ntshunxeko wa vona wa vutumbuluxi na ku ngenisa xiave eka ku endliwa ka xibukwana. Swiendleko na swivandla leswi humesaka swibukwana nkarhi na nkarhi swi fanele swi tumbuluxa pholisi yo lawula vumaki na vuxaka byo kandziyisa.

Loko buku ya phurojeke yi kandziyisiwa hi mukandziyisi loyi a nga ehandle ka xiendleko kumbe xivandla:

- Tihakelo ti fanele ti aveklaniwa exikarhi ka mukandziyisi na xiendleko kumbe xivandla. Ntwanano wihi kumbe wihi hi tihakelo ta avelano wu fanele wu va hi ndlela yo tsariwa.
- Swi le mavokweni ya vativinkulu ku endla nkanerisano wa ntshunxeko wa vona wa vutumbuluxi na ku ngenisa xiave. Ntshunxeko wa vutumbuluxi na ku ngenisa xiave swi boheleriwa hi mavonelo ya mukandziyisi ya ku ringanela ka ku xavisiwa ka buku. Lexi i xiyimo lexi vakandziyisi va sindzisaka mfanalo yo kumisisa dezayini na xivumbeko xa khavhara ya buku.

Vativinkulu va fanele va kuma tikhopi ta mpimohansi timbirhi ta xibukwana leti kombisaka ntirho wa vona na leswi va ngeniseke xandla eka swona. Loko mutsari kumbe mutsari loyi a ngenisaka xandla a tshama eka xiphemu xin'ana xa tiko, tikonkulu kumbe misava, mukandziyisi u fanele a hakela tihakelo to dilivhara buku hikwalaho ka vukorhokeri byo posa kumbe bya khoriya. Leswi swi fanele swi kumisiwa na ku tiyisiwa hi ndlela yo tsala kunene.

Eka xiyimo xa nkandziyiso wo hlela (lowu hlamuseriweke eka Xiyenge xa 3.5.1) mutivinkulu u fanele a hakeriwa tihakelo ta mpfumelelo wa ntsariso wo pfumelela ntirho wa vona ku va wu katsiwa eka nhlengeleto lowu kandziyisiwaka wa khatalogo. Milawu yo katsa yi fanele yi kanerisaniwa hi yona hi mavandla hinkwawo na swona xiboho xo hetelela xi fanele xi endliwa hi ku tsala kunene. Vanghenisi va xandla eka xibukwalna lexi hleriweke va fanele va kuma khopi yin'we ya xibukwana.

Vundzeni lebyi seketeriweke byi fanele byi hakeriwa hi vanghenisi va xandla hinkwawo eka xibukwana(xik. ya tsalwa leri seketeriwaka). Hambiswiritano, maendlelo ya kona hi leswaku vativinkulu a va hakeriwi ku endla switatimente swa vatshila leswi katsiweke eka mikombiso ya vona khatalogo/monogirafi/buku ya mutshila. Mutsari na/kumbe vatsari lava ngenisaka xandla va fanele va nyikiwa xikombiso xa PDF ya vundzeni ku nga se kandziyisiwa, ku endlela ku kambela ku pfumaleka ka swihoxo.

Eka xiyimo xa tibuku ta xidijiti:

- Mavandla lama khumbhekaka ya fanele ya tirhisa maendlelo lawa laha swi faneleke eka buku ya xidijiti.
- Laha nkandziyiso wa xitironiki wu endliweke leswaku ku ta xavisiwa eka inthanete, mutivinkulu u fanele a nyikiwa mfikelelo wa khopi ya mahala.
- Nkoka wa swifaniso na swipimelo swa mfikelelo wo tidawuniloda swi fanele swi anakanyiwa ku sirhelela mpfumelelo wa ntsariso wa mutivinkulu.

3.6. TIKHOMIXINI TA MANI NA MANI

Tsalwa ri bumabumela hi ndlela leyi tiyeke ku tirhisiwa ka komiti yo hlawuriwa leyi katsaka vatshila, van'waxiphurofexini va vutshila, vayimeri vahi kumbe vahi va mukhomixinara, na van'wana tanihileswi va lavekaka.

Valulamisi va fanele va teka swiboho leswi lavekaka hi mayelana na nkunguhato wa tiphurojeke na mindzulamiso ku nga se tlakusiwa khomixini.

Maendlelo na mikarhi yo tlakusa khomixini ya fanele ya tumbuluxiwa.

Eka xiyimo xa ntirhowavutshila wa mfumo, ndhawu ya ntirho yi fanele yi tumbuluxiwa na ku tlhela ku kumisisiwa swipimelo loko swi ri kona. Vuhlayiseki bya ndhawu ya mutivinkulu, vatirhi, na vanhu, ku katsa vutihlamuleri, swi fanele swi anakanyiwa. Swi fanele swi tekeriwa xiboho loko ntirho wu ta endliwa endhawini kumbe ku tumbuluxiwa kun'wana no ngenisiwa endhawini. Hambiloko ntirho wu fanele wu ngenisiwa swa nkarhi hinkwawo, kumbe ku susiwa endzhakunyana ka nkarhi, wu fanele wu tekeriwa enhlokweni.

Tsalwa ra khomixini ri fanele ri endla swilaveko, swipimelo na swilangutelo swi va erivaleni eka vativinkulu na xiendleko na xivandla leswi khumbhekaka.

Mpimanyeto wa khomixini wu fanele wu kumisisiwa. Leswi swi fanele swi katsa:

- Hakelo ya mutirhi yo dezayina/modlela/xikeche xosungula na ntirho wohetelela;
- Tihakelo ta tendzo, na vutshamo bya mutivinkulu loko swi fanela;
- Tihakelo ta nsirhelelo wa ndzindzakhombo na leswaku i mani a nga ta hakela tihakelo teto;
- Tihakelo to lulamisa ndhawu, timatheriyali, mafambiselo ya phurojeke na vutivinkulu, na swingolongondzwana ((ku katsa swingolongondzwana swa vumaki swo fana na xo yimisa xikero kumbe xitlakula ndzhwalo);
- Tihakelo to ngenisa ntirho ku katsa vutleketli loko ntirho wu endliwile ehandle ka ndhawu;
- Tihakelo ta switirhisiwa, ku katsa timboni na mimfungho;
- Xiyimo xa mutivinkulu eka leswi nga laha henhla;
- Ntirho wa komiti
 - Mpimanyeto wo endla ntlakuso
 - mpimanyeto wo tsala tibuku, loko wu ri kona.

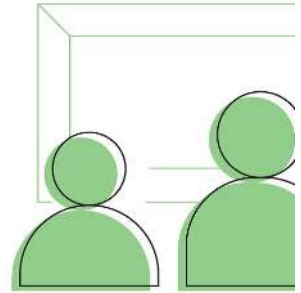
Laha tihakelo ta vumaki bya xiviri kumbe ngeniso swi nga ta ka swi nga kumisisiwi, mpimanyeto wu fanele wu ngenisiwa eka kontiraka, na nchumu lowu kombisaka leswaku i mani a nga na vutihlamuleri bya thakelo na ku ya emahlweni ka tihakelo.

Ntwanano lowu tsariweke wu fanele wu lulamisiwa exikarhi ka mutivinkulu, muhlanganisi wihi kumbe wihi, na mukhomixinara, lowu vekaka swipimelo leswi ku twananiweke swona exikarhi ka mavandla.

Kontiraka ya khomixini yi fanele yi katsa swilaveko swihi na swihi leswi fambelanaka na timodlele/swikeche swo sungula. Nkarhi wo ringanela wu fanele wu nyikiwa leswaku mutivinkulu a ta kota ku hetisa modlele/xikeche xa yena xosungula. Hakelo leyi faneleke ya vumaki na modlele/xokeche xosungula yi fanele yi hakeriwa eka mutivinkulu wun'wana na wun'wana loko modlele/xokeche xosungula xi dilivhariwa eka valulamisi. Kontiraka yi fanele yi nyika ku cinca loku kotekaka eka modlele/xikeche xosungula lexi pfumeleriweke lexi nga laviwaka, na maendlelo ya kona.

Mixungeto hinkwayo leyi fambelanaka na nsirhelelo wa ntirho hi nkarhi wa xiendleko eka ndhawu leyi kongomisaka/yi le mavokweni ya mukhomixinara. Mukhomixinara u laveka ku nyika nsirhelelo wa ndzindzakhombo wa ntirho na ndhawu hi nkarhi wa vumaki na ngeniso, naswona loko ntirho wu herile. Swipimelo swi fanele swi hlamuseriwa hi ndlela yo tsala.

Mavandla ya mfumo ya fanele ya endla matshalatshala yo hlawuleka ku kondletela vativinkulu leswaku va hlangana na swilaveko swa mafambiselo ya mphakelo, na ku tiyisisa leswaku mafambiselo ya mphakelo a ya khumbhi hi ndlela yo ka yi nga ri kahle nhlawulo wa vutshila.

Kontiaka ya khomixini yi fanele yi kombisa milawu yo amukela na ku hetisisa ntirho lowu hetuweke.

Mutirhi u ta hlayisa vunwini bya IPR, ngopfungopfu mpfumelelo wa ntsariso wa ntirho. Kontiraka yi fanele yi tiyisisa vutihlamuleri bya mukhomixinara lebyi fambelanaka na timfanelo ta vunene ta mutivinkulu (mutsari) exikarhi ka swin'wana, ku onhaka, nkayivelo wa nhlayiso kumbe makhomiwele yo ka ya nga nyawuli, naswona yi fanele yi kombisa vutihlamuleri bya mukhomixinara eka timhaka to angarhela to fana na nhlayiso, nsirhelelo wa ntirho ehenhla ka ku va wa khale, makhomiwelo yo ka ya nga ri kahle, vvuhlayiskeki na vusirheleri (ngopfungopfu ku suka eka ku onhaka), na ku cukumeta.

Ntwanano hi milawu ya kontoraka ya khomixini wu fanele wu fikeleriwa hi xihatla hi ku landza maendlelo yo hlawula. Mutivinkulu loyi a hlawuriweke a nga fanelanga ku sungula ku teka ntiho eka phurojeke handle ka loko ntwanano wu fikeleriwa na mukhomixinara hi milawu na kontiraka ya khomixini, naswona ntwanano wu va wu ri lowu tsariweke.

Nandzelelano wa mahakelelo wu fanele wu endliwa eka mutivinkulu. Xedulu lexi ringanyetiweke xa mahakelo ya mpimohansi xi lava hakelo yo sungula yi endliwa loko kontiraka yi sayiniwile, ya vumbirhi endhaku ka ku heta xiyimo xo dezayina, na hakelo yo hetelela loko ku hetisiwile.

Laha mutirhi a nga na vutihlamuleri byo xava timatheriyali na tihakelo to maka, xedulu xa mahakelelo xi fanele xi tekela enhlokweni leswaku vativinkulu va nga va va nga ri na switirhisiwa swo hakela tihakelo ta tiphurojeke letikulu hi xihatla, naswona hakelo yaleyo yi lava ku endliwa hi nkarhi. Xedulu xa swigwevo swa ku hlwela ku hakela swi fanele swi ngenisiwa eka kontiraka.

Loko mutivinkulu a ri na vutihlamuleri byo xava timatheriyali na ku lawula ku endliwa ka khomixini, hakelo ya masungulo yi fanele yi katsa xiphemu xa hakelo ya mutivinkulu na xiphemu xo ringanela xo angarhela tihakelo ta timatheriyali no vumba.

Ntwanano wa nkarhi wa kahle wu fanele wu fikeleriwa eka xedulu xa tinhlengeletanonkulu leti fambelanaka na phurojeke leyi mutivinkulu a nga ta languteriwa ku yi ngenela. Ku ngenela tinhlengeletano to engetela swi fanele swi hakeriwa ku ya hi mipimo wa awara lowu ku twananiweke wona.

Ku fanele ku va na swipimelo swo tirhana na ku hambana ko ka ku nga languteriwanga swa tihakelo. Leswi swi nga humelela hikwalaho ka:

- Ku hlwela hi ku angarhela ka tiphurojeke;
- Ku hlwerisiwa ka ku amukeriwa ka tikhoti hi mukhomixinara, leswi yisaka eka xilaveko ko khota nakambe na nkoteko wa tihakelo ku va titlakuka hi nkarhinyana;
- Mitsemo ya mpimanyeto eka huvo yo khomixina, kumbe ku cinca kun'wana loku vangaka leswaku phurojeke yi nga ha yi emahlweni hi xivumbeko xayona xa orijinali, na ku lava ku endliwa nakambe na ku endla kambe ntirho;
- Micinco yo engetela yo dezayina leyi endliweke hi xikombelo xa mukhomixinara, loko swi ri swo engetela ehenhla ka nhlayo ya mimpfuxeto leyi kombisiweke eka kontiraka, na ku angarheliwa hi hakelo ya orijinali.

Mutivinkulu a nga fanelanga ku languteriwa ku byarha tihakelo to engetela leti kumiweke ehansi ka

swiyimo sweswo. Tihakelo to dezayina leti faneleke, na tin'wana tihakelo ta ntirho wo engetela, vukorhokeri na timatheriyali leti lavekaka hikwalaho ka swiyimo leswi nga riki ehansi ka vulawuri bya mutivinkulu, ti fanele ti hakeriwa hi mukhomixinara.

Vativinkulu va laveka ku lemuka hi timfanelo ta vona ta vunwini bya nhundzu. Kahlekahle mpfumelelo wa ntsariso eka tikhonsepe hinkwato ta swo voniwa na ntirho wu fanele wu hlayisiwa hi mutivinkulu. Kontiraka exikarhi ka mukhomixinara na mutivinkulu yi fanele yi katsa timfanelo leti fambelanaka na nkandziyiso na timfanelo ta vunene ta vubumabumelo.

Vutsari bya mutivinkulu bya ntirho byi fanele byi vekiwa erivaleni endhawini naswona byi fanele byi bumabumeriwa hi mimfhungo, na hi nsayino lowu khomanisiweke eka ntirho lowu seketeriweke/pfumeleriweke, handle ka loko ku twananiwile. Muxaka na sayizi ya vubumabumelo na/kumbe nsayino wu fanele wu twananiwa hi ku tsala kunene ku nga se sungula ku khomixina.

I swa nkoka ku veka erivaleni leswaku i mani a nga na vutihlamuleri byo tiyisisa ntirho loko wu makeriwa endhawini, i mani loyi a nga na vutihlamuleri byo amukela timatheriyali endhawini, na ku hlayisiwa ka tona, naswona i mani a nga na vutihlamuleri hi nkarhi wo hlayisa ntirho Timhaka ta ndziriso wa mutirhi, nhlayiso wa nhundzu, vuundlo na vulawuri, vutihlamuleri bya mfumo na nsirhelelo wa xiphurofexini swi fanele swi tekeriwa enhlokweni.

3.7 MIMPHIKIZANO, TIAWADI NA TIHAKELO

3.7.1 MIMPHIKIZANO YO PFULEKA NA YO PFALEKA NA SWIENDLEKO

Mphikizano wo pfaleka wu katsa nhlawulo wa xihatla wa muwini wa hakelo hikwalaho ka komiti ku ri hava xirhambo xa swikombelo. Swirhambo leswi pfulekeke swi rhamba vativinkulu ku yisa ntirho na tiphurojeke leswaku swi ta anakanyiwa.

Eka xiyimo xa swirhambo swo pfuleka, mahungu ya ntlakuso ya masungulo ya fanele ya va na nhlamuselo ya phurojeke hi ku angarhela naswona ya fanele yi hlamusela swilaveko swa xiringanyeto lexi nga na masiku yo hetelela ya xiyimo xin'wana na xin'wana na mali leyi nga kona eka mphikizano wa tihakelo na/kumbe tihakelo ta vumaki laha swi lavekaka. Mahungu hi valulamisi va mphikizano na maendlelo yo hlawula lama nga ta landzeleriwa swi fanele swi katsiwa eka xirhambo.

Nhlamuselo ya vuxokoxoko ya phurojeke yi fanele yi katsa:

- Nhlamuselo ya phurojeke na swipimelo swihi na swihi;
- Swikombiso swa leswaku i mani a nga ta ngenela mphikizano;
- Nhlamuselo ya ndhawu na swipimelo swihi na swihi;
- Muxaka wa ntirhowavutshila lowu nga ta amukeriwa (ku. nga. vuvatlaribye kumbe ntirho lowu fambafambasiwaka);
- Masiku yo hetelela hinkwawo laya faneleke na swilaveko;
- Vito ra mululamisi wa mphikizano;
- Nhlamuselo ya switeji swa maendlelo yo hlawula;
- Xitatimente xa leswaku swifaniso swa mutivinkulu swa laveka eka switepe swosungula swa mphikizano. Loko swifaniso swi laveka, vuxokoxoko hi mayelana na xivumbeko lexi amukelekaka byi fanele byi katsiwa, na masiku lama swifaniso swi nga ta tlherisiwa hi wona;
- Xitatimente hi mayelana na mpfumelelo wa ntsariso na timfanelo ta vunene ta ntirho/phurojeke leyi yisiweke;
- Nxaxamelo wa swilaveko hinkwaswo leswi mutivinkulu a faneleke ku swi fikelela loko a yisa;
- Siku ro tisa vawini. .

3.7.2 NHLAWULO NA SWIPIMELO SWO NGHENELA

Malulamiso hinkwawo na vativinkulu (hinkwawo lava ngenisiweke eka nxaxamelo lowu komisiweke na vawini) va fanele ku tihlanganisiwa na vona hi ku va tsalela kunene naswona swi fanele swi katsa swilaveko swo:

- Kuma;
- Mpimanyeto wa vumaki, laha swi faneleke;
- Swilaveko swa xiendleko/xivandla laha mutivinkulu a yimeriwaka hi ndhawu ya bindzu;
- Timfanelo ta vunene, mpfumelelo wa ntsariso na mimpfumelelo;
- Tihakelo na lojistikhi laha swi faneleke ta mikombiso yo fambafamba na mikombiso hi ku angarhela.

3.7.3 TIMFANELO TA VUNENE, MPFUMELELO WA NTSARISO NA MIMPFUMELELO

Swipimelo swo ngenela swi fanele swi kombisa leswaku timatheriyali hinkwato leti yisiweke ti ta tirhiseriwa swikongomelo swihi. Vativinkulu va fanele va nyikiwa mfanelo yo ala /landzula ku tirhisiwa ka

ntirho /swingheniso leswi tumbuluxiweke ku sirhelela vuhundla bya vona, kumbe ku sivela vuhumelerisi byo ka byi nga pfumeleriwanga, eka xiyimo laha ntirhiso walowo a wu nga kombisiwanga eka swipimelo swo ngenela.

Loko swi fanela, layisense ya mpfumelelo wa ntsariso yi fanele yi twananiwa hi yona hi mayelana na vuhumelerisi bya nkarhi lowu taka bya swifaniso swihi na swihi.

Timfanelo ta vunene ta mutivinkulu ti fanele ti xiyaxiyiwa. Timfanelo ta vunene ti nyika mutivinkulu mfanelo yo tiviwa tanihi mutsari wa ntirho(vubumabumelo). Swi katsa mfanelo yo va ntirho wa vona wa nkoka wu xiximiwa (kambe wu nga cinciwi, kavanyetiwi kumbe ku onhiwa hi tindlela tin'wana).

Loko u endla ntirho, muteki wa swinepe na yena u fanele a khireditiwa.

Laha swinepe swa vawini va mphikizano kumbe khomixini swi faneleke ku tirhisiwa endzhakunyana hi xikongomelo xa bindzu, valulamisi va fanele va tekela enhlokweni loko mpfumelelo wa munhu, kumbe muhlayisi wa munhu, wu fanele wu laviwa ku nga se tirhisiwa.

Valulamisi lava lavaka ku katsa swifaniso swa ntirho lowu wineke eka webusayiti va fanele va teka magoza yo papalata nxaniso wa mpfumelelo wa ntsariso, wo fana na ku pima sayizi leyi bohiweke ya xinepe.

Tihakelo ta tihakelo ta layisense na swiyimo swa kona swi fanele swi twananiwa hi ndlela yo tsala.

Valulamisi va fanele va kombisa loko vawini kumbe vativinkulu van'wana va languteriwa ku ngenisa xandla eka migingiriko yihi na yihi ya ntlakuso leyi fambelanaka na xiendleko.

Vativinkulu va fanele va va na mfanelo yo endla nkanerisano mpimo wa ku ngenisa ka vona xiave eka mitlakuso yaleyo.

3.7.4 VAAVANYISI, VALAMURI, NANDZULO NA YIRISO WA NTIRHO

Valulamisi va fanele va ringeta ku rhamba vahlawuri vo tiyimela hi voxe kumbe vaavanyisi eka komiti yo hlawula.

Mphikizano wu fanele wu va pholisi leyi nga kona ku tiyisisa nhlawulo wa kahle na wo pfumala vuciva wa nxaxamelo lowu komisiweke.

Maendlelo ya vuavanyisi ya fanele ya va ya kahle no pfumala nkavuciva.

Vaavanyisi va fanele va tiyisisa vuxaka hinkwabyo bya xiphurofexini na bya mindyangu hi nkarhi wo endla nkomiso wa nongoloko(xik. mulanguteri loyi a kombiseke mutshila, kumbe mugalari loyi a anakanyaka ku kombisa kumbe ku yimela mutshila loyi a endleke xikombelo, va fanele va tiyisisa nhlangano lowu).

Maendlelo lamanene i ya ku va na vulamuri na maendlelo yo komisa nongoloko swi va eka rhekhodo na hi ku tsariwa, na ku kumeka leswaku swi langutisiwa eka xiyimo xa loko ko tshuka ku ri na vulamuri byo kaneta. Hi nkarhi lowu fanaka, vuhundla bya vaavanyisi byi fanele byi sirheleriwa hi laha swi kotekaka ha kona. Vaavanyisi va fanele va va na ntshunxeko ku hlawula ntirho wa nhlawulo wa vona. Loko ku ri na swipimelo hi mayelana na maendlelo ya vaavanyisi, leswi swi fanele swi vekiwa erivaleni hi ku tsala kunene ku nga se va na vuavanyisi.

Valulamisi va fanele va tumbuluxa xitirateji xa mafambiselo ya risiki ku tirhana na nkoteko wa nkwetlembetano. Xitirateji xi fanele xi tekela enhlokweni timfanelo ta vativinkulu lava ngenaka kumbe lava tisaka ntirho, valulamisi, vanhu, na swiponsara na tiejensi to nyika mali.

Valulamisi va fanele va tiyisisa leswaku vawini va mphikizano va tivisiwa ku nga se pfuriwa xiendleko ku endlela leswaku va kota ku ngenela va ta kuma tihakelo kumbe tiawadi ta vona. Va nga komeriwa ku hlayisa xihundla loko swi laveka. Loko vawini va famba rendzo ro leha, valulamisi va fanele va pfuna hi tihakelo ta tendzo.

Vatiorhi lava nga hlawuriwangiku eka nkomiso wa nongoloko va fanele va tivisiwa hi xihatla leswaku a va ha ri kona eka mphikizano. Malulamiso ya fanele ya endliwa hi xihatla leswaku timatheriyali ta vona ti ta tekiwa.

3.7.5 LESWI KUMIWAKA

Valulamisi va fanele va kombisa hi ndlela ya le rivaleni eka swipimelo swo nghena leswaku i swilo swa muxaka muni leswi nga ta kumiwa - hambi ku ri hi ku xava, kumbe hi cincano wa nkoka wa hakelo ya khexe, naswona i vandla rihi kumbe mani loyi anga ta va nwini wa ntirho.

Valulamisi va fanele va lemuka leswaku ku xava kumbe ku kuma ntirho a swi katsi vuhundziseri bya otometiki bya vunwini bya mpfumelelo wa ntsariso eka ntirho. Loko valulamisi va lava vunwini bya mpfumelelo wa ntsariso, ntwanano wa layisense wu fanele wu endliwa na mutvinkulu naswona hakelo ya le tlhelo yi endliwa.

Vativinkulu lava nga na vuyimeri hi xitalo bya galari va laveka ku tsundzuxa vayimeri va vona eka makumelo wahi na wihi hi ku xava kumbe hi hakelo, naswona va fanele va endla nkanerisano wa xiyenge xa khomixini ya galari lexi nga sala.

3.7.6 KU TEKA NTIRHO

Swipimelo swo nghena swi fanele swi kombisa maendlelo lama amukeriwaka ya ku susiwa ka ntirho lowu hlawuriweke na lowu nga hlawuriwangiku, na vuxokoxoko hi xitalo bya masiku/tindhawu/mikarhi. Milawu yihi kumbe yihi hi mayelana na ku susiwa ka ntirho ka ha ri na nkarhi lowu kombisiweke (ku nga se hela nkombiso kumbe xiendleko) yi fanele yi kombisiwa.

Valulamisi va fanele va nyika vativinkulu, tiejente ta vona, tikhoriya kumbe tikhamphani ta ntiko nkarhi wo ringanela wo teka ntirho. Ku teka swi fanele swi pfumeleriwa ku ringana nkarhi wa mavhiki mambirhi.

Swipimelo swo nghena swi fanele swi kombisa loko tihakelo to hlayisa, loko ti ri kona, ti ta chajiwa naswona eka swiyimo swihi. Tihakelo tih kumbe tih ti fanele ti va eka mpimohansi.

Swipimelo swo nghena swi fanele swi hlamusela maendlelo ya xitiviso lama nga ta landzeleriwa hi mululamisi ntirho lowu nga se tekiwaka wu nga se voniwa wu ri lowu nga 'koxiwangiku' kumbe ku cukumetiwa.

Valulamisi va fanele va pfumelela kwolomu ka mavhiki ya tsevu leswaku vativinkulu va koxa ntirho wa vona.

3.7.7 XIBALO EKA MALI YA HAKELO

Vatshila lava nga wina na vativinkulu va na mfanelo ya swisusiwa swa xibalo xa mbuyelo laha swi faneleke.

3.8 TIWEKOXOPO NA TITLILASI TA VATIVINKULU

3.8.1 TIKONTIRAKA

Mintwanano hinkwayo ya tiwekixopo yi fanele yi kanerisaniwa hi ku tirhisa kontiraka leyi tsariweke no sayiniwa leyi hlamuselaka tihakelo na xedulu xa tihakelo. tihakelo ta vutihlamuleri bya timatheriyali na swingolongondzwana, malulamiso ya ndzindzakhombo, nxiyanxiyo wa magoza ya vuhlayiseki bya le

ntirhweni na khodi ya matikhomelo lamanene ya le ntirhweni.

Kontiraka yi fanele yi yimela hi ndlela yo vonaka leswaku i vandla rihi leri nga na vutihlamuleri bya tihakelo ta tihakelo to hayariwa, tihakelo ta vulawuri na switirhisiwa swo fana na gezi.

Kontiraka kumbe ntwanano swi fanele swi kombisa hi ndlela leyi vonakaka leswaku i vandla rihi leri nga na vutihlamuleri byo xava timatheriyali, no fikelela malulamiselo ya tihakelo leti ku twananiweke tona.

3.8.2 TIHAKELO NA MIXAVO

Vadyondzisi va tiwekixopo va fanele va hakeriwa hi ku ya hi xiyimo xa vona xa phurofexini, ntokoto na vutuvinkulu.

Tiwekixopo na malulamiselo ya vudyondzisi bya mikarhi i swa nkarhinyana na khexuwali ku nga ri ntirho wa nkarhi hinkwawo na wa nkarhi lowu bohiweke, naswona swikeyili swa tihakelo swi fanele swi ririsa eka mfumaleko wa hakelo ya holodeyi, hakelo yo vabya na timfanelo ta phenxeni mikarhi yin'wana.

Vadyondzisi lava fambisaka tiwekixopo ta tikontiraka va lerisa tihakelo ta vona, ku ya hi tihakelo ta tidyondzo, tihakelo ta timatheriyali, ku hayara switudiyo na switirhisiwa, na tihakelo ta tendzo mikarhi yin'wana. Vadyondzisi va fanele va lemuka hi tipholisi ta vandla na xivumbeko xa tihakelo, na mimpimo leyi nga ta hlamusela hakelo yo hetelela.

Tihakelo hinkwato leti languteriweke na leti fambelanaka na tona ta wekixopo ti fanele ti hlamuseriwa eka kontiraka hi ndlela leyi vonakaka.

3.8.3 XIKOMBELO

3.8.3.1 KU KHANSELA NA KU TLHERISERIWA MALI LEYI TIRHISIWEKE

Vaphakeri va dyondzo ya le henhla va fanele va endla leswaku ku va na xedulu xa tihakelo xa nongonoko wihi kumbe wihi lowu nyikiwaka.

Vaphakeri va dyondzo ya le henhla va fanele va tumbuluxa no simeka pholisi yo khansela. Pholisi yi fanele yi hlamusela hi ndlela ya le rivaleni leswaku swichudeni swi ta va na mfanelo yo ttheriseriwa mali ya swona leyi swi yi tirhisieke rini eka xiyimo xo khansela, naswona swichudeni swi laveka ku hakela tihakelo to khansela rini.

Laha swi faneleke, mavandla ya tidyondzo ta le henhla ya fanele ya va na nkunguhato wa tihakelo lowu nga kona wa swichudeni leswi nga ta ka swi nga swi koti ku hakela tihakelo tosungula hinkwato.

3.8.3.2 TIMATHERIYALI NA SWINGOLONGONZDWANA

Minongonoko ya tidyondzo ta le henhla na tikhoso swi fanele swi hlamusela hi ndlela yo vonaka leswaku i timatheriyali tihi na swingolongondzwana leswi nga ta laveka eka khoso yokarhi. Leswi swi fanele swi hangalasiwa eka phurosipekitasi ya khoso. Loko swi koteka, tihakelo to pimanyetiwa ta matheriyali na swingolongondzwana ti fanele ti nyikiwa.

Vaphakeri va dyondzo ya le henhla na minongonoko swi fanele swi va na pholisi leyi vonakaka na ku va kona ku lawula ku rhentiwa ka swingolongondzwana leswi nga swa vandla kumbe nongonoko. Leswi swi ta nyika vuxokoxoko bya mali leyi swichudeni swi nga ta languteriwa ku yi hakela, swipimelo leswi nga ta khumbha ku ttherisiwa ka mali, na swiyimo swihi na swihi leswi nga ta khumbha ku girajuweta(xik. hambiloko hakelo yo lunghisa xingolongondzwana lexi onhakeke yi ta engeteriwa eka mali ya dyondzo, kumbe loko mfanelo ya xichudeni yo mbala gaweni swi ta endliwa leswaku swi hikwalaho ka hakelo hi xitalo.

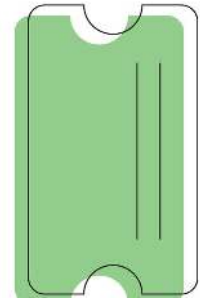
3.8.3.3 MIMBUYELO

Vaphakeri va dyondzo ya le henhla na minongonoko va fanele va endla nhlokohato wa khoso, mimbuyelo yo dyondza na khirayitheriya ya nhluvukiso wa vutshila yi va kona eka purosipekitasi ya khoso. Leswi swi fanele swi katsa nkoteko wihi na wihi wa xiphurofexini lowu khoso yi nga ta nyika swichudeni.

3.8.3.4 MIKARHI NA NDHAWU

Vaphakeri va dyondzo ya le henhla na minongonoko va fanele va endla leswaku mikarhi na tindhawu swi va kona hi nkarhi swa tikhoso na minongonoko leyi nyikiwaka hinkwayo.

4. SWIVANDLA NA SWIENDLEKO SWA BINDZU

Swivandla swa mabindzu na swiendleko i mikombiso, mitllangelo, mihlangano na mavandla lama nga na nxavisu wa ntirhowavutshila na/kumbe vukorhokeri lebyi fambelanaka na vutshila tanihi bindzu ra vona ra nkoka. Muxaka wa maendlelo ya sweswi ya vutshila swi vula leswaku swivandla sweswo na swiendleko swi na switirateji leswi anameke swa mianakanyo na swa vunene na swikongomelo ku nga ri phurofiti hi xiviri; hambiswiritano, loko xiphemu xikulu xa ntirho na nkarhi swi kongomisiwa eka nxavisu wa ntirhowavutshila na/kumbe vukorhokeri, kutani xiendleko kumbe xivandla xi ta voniwa xi ri xa bindzu. Nxavisu wa ntirhowavutshila na/kumbe vukorhokeri ehandle ka swivandla leswi kombisiweke na swiendleko (ku katsa hi vativinkulu hi voxu) wu voniwa wu ri wa bindzu naswona ku ya hi swiletelo swo fana swa maendlelo lamanene.

Swiletelo swa maendlelo lamanene swa swivandla swa mabindzu na swiendleko swa fana na leswi swi tirhisiwaka eka swiendleko na swivandla leswi nga riki swa bindzu (langutisa Xiyenge xa 3), naswona a swi vuyeleriwanga laha. Xiyenge lexi xi tirhana na maendlelo lamanene, maendlelo na mimpimo leyi kongomisiwa eka xiyimo xa bindzu. Xa nkoka, tindhawu ta nkoka ti funghiwiwe laha maendlelo lamanene eka xiyimo xa sweswi ku nga riki maendlelo lamanene kumbe mpimo, kambe swi katsiwile ku endlela ku khutaza no engetelela vutivi eka hinkwavo lava nghenelelaka eka ku tirha hi maendlelo lamanene lama amukeriwaka na le matikweni ya le handle.

4.1 TINXAKA TA SWIVANDLA NA SWIENDLEKO SWA BINDZU

Swivandla na swiendleko swa mabindzu swi ringeta migingiriko yo hlayisa phurofiti yo fana na nxavisu wa ntirhowavutshila na minchumu yin'wana tanihi swikongomelonkulu swa vona. Loko swivandla leswi na swiendleko swi ta va na minkoka yo anama na swikongomelo, minongonoko ya swona, maendlelo yo teka swiboho na maendlelo swi kongomisiwile eka ntsakelo wa bindzu no geyina. Swivandla leswi na swiendleko swi katsa tigelari ta bindzu, mikombiso ya vutshila na mikombiso leyi tshukaka yi humelela yo xavisa.

4.2 TIPHOLISI

Tigelari ta bindzu na swiendleko swi fanele swi na tipholisi leti nga kona hi mayelana na mitirho ya nkombiso, vuyimeri na mixavisu. Tipholisi leti ti fanele ti kumeka leswaku ti ta va ta switsundzuxo eka vatirhisi va nkarhi hinkwawo/vatirhi naswona ti fanele ti pfuxetiwa nkarhi na nkarhi.

4.3 VUYIMERI LEBYI HETISEKEKE BYA GALARI

Leswi faneleke ku tiviwa na leswi faneleke ku languteriwa

Vuyimeri bya galari bya hambana ku ya hi tigelari na ku ya hi vativinkulu eka galari yo fana. Swiletelo swa maendlelo lamanene leswi xaxametiweke laha swi huma eka mitolovelo yo hambanahambana ya tigelari eAfrika Dzonga, leyi fikelelaka maendlelo lamanene ya le matikweni ya le handle lama languteriwaka.

Swa bumabumeriwile leswaku tigarari hinkwato na vativinkulu hinkwavo va kanerisana no twanana hi ndlela yo tsala hi muxaka na milawu ya vuxaka bya vona. Xa nkoka i swipimelo leswi fambelanaka na ku humesiwa, tikhomixini, vunkota na yelaniso , tihakelo na mixavo, IPR na ntsemo wa mikwetlembetano.

Ntwanano wu fanele wu xaxameta leswi languteriwaka hi mavandla hinkwawo. Ku nyika ntiyisiso wo twala, milawu ya swa vuxaka bya bindzu yi fanele yi tiyisisiwa hi ndlela yo tsala, hambikuri hi papila ra ntwanano kumbe kontiraka ya ximfumo. Loko ku fanele ku va na ku cinca eka milawu leyi, mutivinkulu na galari va fanela va kanerisana hi ku cinca loku lavekaka, na ku swi tsala ehansi tanihi hambano eka ntwanano.

Vuxaka bya vuyimeri hi xitalo byi languteriwa ku va bya nkarhi woleha. Vuxaka bya vuyimeri byotala a hi bya nkarhi lowu bohiweke. Milawu hinkwayo ya vuyimeri, ku katsa maendlelo lama nga erivaleni lama hlamuselaka leswi vandla rin'wana na rin'wana ri nga ta humisa xiswona eka vuxaka, swi fanele swi twananiwa hi vuxokoxoko na hi ndlela yo tsala kunene.

I maendlelo lamanene leswaku mavandla ya hlerisisa vuxaka bya wona bya bindzu nkarhi na nkarhi. Nhlelo lowu wu fanele wu humelela nkarhi na nkarhi loko mbuyelo wa nkombiso wun'wana na wun'wana wu pfuxetiwiile.

Vativinkulu na tigarari ta bindzu/vaxavisi va fanele va vekana erivaleni loko va tumbuluxa vuxaka lebyi xikongomelo xa byona ku nga ku xavisa ntirhowavutshila hi ndlela yo humelela. Hambiswiritano, loko ku xavisa swi humelela endzeni kumbe eka xiyimo xagalari, mabindzu man'wana ya swilo swa vutshila ya mutivinkulu ya engetela eka nxaviso wa ntirho wa mutirhi. Leswi swi nga katsa, kambe swi nga pimiwanga eka, mikombiso ya galari ya mfumo, ntirhowavutshila lowu nga riki wa bindzu, migingiriko yo tlakusa, na vuxaka bya nxaviso na vaxavisi van'wana ehandle ka matiko/ndzilekani lowu ku twananiweke wona exikarhi ka galari na mutivinkulu ekusunguleni ka vuxaka. Tigarari ta mabindzu ti fanele ti kunguhta ku seketela mabindzu yalawo, eka mmpimo lowu switirhisiwa swa vona swi nga katsaka/amukelaka migingiriko yaleyo, na ku hlayisa xikopu xa ntwanano wa orijinali.

Tigarari ti fanele ti langutela ku kombisa no xavisa ntirho wa mutivinkulu nkarhi na nkarhi eka ndhawu ya galari. Vativinkulu va fanele va langutela ku phakela ntirho nkarhi na nkarhi.

Mutivinkulu loyi a yimeriwaka hi galari a nga fanelanga ku tsan'wa kumbe ku khompuromayiza vuxaka bya yena na galari hi ku ringeta ku tumbuluxa vuxaka bya bindzu byo tiyimela a ri yexe na titlilayente.

Loko vukorhokerinkulu bya galari eka mutivinkulu ku ri ku xavisa ntirho, vuyimeri bya galari byi nga tlhela byi katsa vukorhokeri lebyi xaxametiweke laha hansi. Nxaxamelo lowu i xikombiso xa vukorhokeri bya nkoka lebyi galari yi nga byi nyikaka eka ku yimela mutivinkulu. A swi heti matimba, loko tigarari ti nyika vukorhokeri hinkwabyo.

- Ku khoma mikombiso ya nkarhi na nkarhi ya le kaya;
- Ku lawula swilaveko hinkwaswo swa ntlakuso swa mutshila (langutisa Mediya, Xiyenge xa 6);
- Ku ya emahlweni u xavisa ehandle ka galari evanhwini na xiyenge xa phurayivhete;
- Ku tumbuluxa vahlengeleti no katsa titlilayente;
- Ku sirhelela mfanelo ya nawu ya mutivinkulu, ku katsa mpfumelelo wa ntsariso, eka migingiriko leyi fambelanaka na ntirhowavutshila lowu rhumeriweke leswaku wu xavisiwa, xavisiweke hikwalaho kaka, kumbe lowu tlakusiweke hi galari.
- Ku ya emahlweni u xavisa ehandle ka galari evanhwini na xiyenge xa phurayivhete;
- Ku tirhisana na mutivinkulu eka mphikizano, mpfuneto, na xiringanyeto xa khomixini lexi lulamisiweke hi galari;
- Ku rhekhoda ntirho hinkwawo lowu saleke eka lowu wu rhumeriweke ku ya xavisiwa, hi mpfumelelo, hi loni, na lowu wu xavisiweke.

Galari a yi fanelanga ku langutela ndhawu ya yona leyi nga katsiweku ku va yi hundza tiko ra yona ra ntiyiso ra matirhelo.

Galari yi fanele yi kota ku seketela xikoxo xihhi na xihhi xa swipimelo.

Laha ku nga hava ntwanano wa swipimelo lowu sayiniweke, ku hava lexi nga ta vuriwa leswaku xa tirha.

Eka xiyimo xa nkanetano ehenhla ka ku tlula milawuya kontiraka, vulamuri byi fanele byi laviwa ku nga se tekiwa goza ra nawu.

4.3.1 MINKOMBISO

Galari na mutivinkulu va fanele va twanana hi ku nhlayo ya minkombiso.

Galari na mutivinkulu va fanele va kanela na ku twanana hi ndlela yo tsala xitirateji xo antswa xo xavisa ntirho, ku katsa nhlayo na nkarhi wa nkombiso, na loko ntirho wu fanele wu va kona leswaku wu ta voniwa ku nga se va na nkombiso lowu xeduriweke.

Laha galari yi nyikaka mikombiso ya munhu un'we, mutivinkulu u fanele a langutela mikombiso ya nkarhi na nkarhi, 'nkarhi na nkarhi' leyi faneleke yi hlamuseriwaka hi ku tsala eka swiyimo swosungula swo endla vuyimeri bya ntwanano. Mutivinkulu na galari va fanele va kanela hi timhaka ta mikarhi.

Laha galari yi nga nyikeku nkombiso wa munhu un'we, mutivinkulu u fanele a langutela leswaku xikombiso xa vuyimeri bya ntirho wa yena xi kombisiwa nkarhi na nkarhi.

Ku kondletela nkombiso wo humelela wa ntirho, mutivinkulu u fanele a dilivhara ntirho lowu ku twananiweke wona eka galari hi nkarhi wa kahle na na hi xileriso xa kahle.

Galari na mutivinkulu va fanele swin'we va kanerisana hi ntwananao lowu tsariweke hi mayelana na mfaneno ya vuyimeri. Vuyimeri byi nga katsa, kambe swi nga pimiwanga eka, tiko, maendleo ya nxaviso, na ndlela ya vuhlanganisi.

Mutivinkulu na galari va fanele va kanela no twanana hi leswaku i mani a nga ta hakela tihakelo to firema na loko khomixini yi fanele yi khakhuleyitiwa hi hakelo yo firema kumbe yo ka yi nga firemi. Eka swiyimo swotala vativinkulu - hi ku tihlanganisa na galari va na vutihlamuleri bya tihakelo to firema ntirho wa vona hi xikongomelo xa xiviko xa mixaviso.

Mutivinkulu u fanele a nyika galari nxaxamelo wa vaendzi wo pfula nkombiso, ku katsa mavito ya lava va xaveke ntirho wa vona nkarhi lowu hundzeke.

Loko mutivinkulu a kuma xirhambo xo kombisa eka xivandla xin'wana, leswi swi fanele swi paluxiwa no kaneriwa na galari.

Mutivinkulu u fanele a khiredita munhu loyi a nyikiweke kontiraka, galari ya vuyimeri loko ntirho wa vona wu kombisiwa eka ndhawu yin'wana.

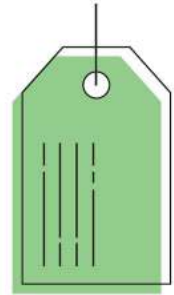
4.3.2 KU VEKA TIHAKELO

Galari na mutivinkulu va fanele hi nhlanganelo va twanana hi hakelo ya nxaviso wa ntirhowavutshila. Swi fanele swi va erivaleni eka mutivinkulu leswaku i swisusiwa swihi leswi lavekaka (xik. tihakelo ta vumaki, to firema, na/kumbe tiloni ta galari).

Loko tihakelo ti tumbuluxiwile, ti fanele titshama ndhawu yin'we eka ndhawu hinkwayo ya vulawuri. Eka ku tsakela ka mavandla hinkwawo, ku yisa tihakelo leti tumbuluxiweke ehansi kumbe ku titlakusa eka ndhawu yin'we kambe ku nga ri na le ka yin'wana a swi bumabumeriwi. Ntolovelo lowu wu tsan'wa nkoka wa ntirho wa mutivinkulu naswona hi laha ku pfumaleka ka ntwanano swi sungulaka kona exikarhi ka mutivinkulu

na galari.

Galari na mutivinkulu va fanele nkarhi na nkarhi va kanela hi ku ndlandlamuxa tihakelo ku famba na nkoka lowu yaka ehenhla wa ntirho.

4.3.3 TIKHOMIXINI NA KU XAVISA

Khomixini eka mixaviso i hakelo ya galari leyi endliwaka hi mutivinkulu ya leswaku galari yi yisa ntirho emahlweni na vuyimeri. Yi kumiwa hi galari hi tinxaka ta vukorhokeri lebyi xaxametiweke ehansi ka Xiyenge xa 4.3 naswona yi hakeriwa galari loko ntirho wa mutivinkulu wu xavisiwile. Khomixini yi fanele yi kanerisaniwa hi mavandla hinkwawo lama khumbhekaka ku sukela ekusunguleni naswona mpimo wu fanele wu kombisiwa eka ntwanano lowu tsariweke.

Khomixini ya galari yi fanele yi kombisa muxaka wa vukorhokeri (langutisa Xiyenge xa 4.3) lebyi nyikiweke hi galari, naswona yi tala ku vekiwa eka 40% ya hakelo ya ntirhowavutshila. Khomixini yi hakeriwa eka hakelo ku nga se va na VAT.

Eka swiyimo swa nhlengelo wa mavandla, tigarari ti fanele ti hakeriwa khomixini hi ku ya hi vukorhokeri bya tona, lebyi ringanaka na vukorhokeri lebyi nyikiwaka mutivinkulu un'we. Khomixini ya kwolomu ka 40% ya hakeriwa loko ku xavisiwa ntirhowavutshila, tanihi leswi swi twananiweke hi ndlela yo tsala.

Tigarari a ti fanelanga ku ndlandlamuxa khomixini ya nxaviso tanihi ndlela yo fikelelea tihakelo leti ndlandlamukeke. Tihakelo leti ndlandlamukeke ti fanele ti fikeleriwa hi ndlandlamuko wa tihakelo, tanihi loko swi ri tano na le mabindzu man'wana na swiyenge swa vumaki.

'Ku xavisa rivanti ra xitudiyo', loko mutivinkulu a endla nxaviso wa yena wo ka wu nga pfumeleriwanga loko ku twananiwile ximfumo hi vuyimeri bya galari, ku ta va ku pfumaleka ka ntwanano exikarhi ka mutirhi na galari ya bindzu naswona a swi bumabumeriwi.

Loko mutivinkulu a tirhisa nkarhi wo engetela eka ntirhowavutshila lowu nga na khomixini wa tlilayente ya galari, nxaviso wa le hansi ka mpimo wa galari wu ta tirhisiwa. Mpimo lowu na swiyimo swa mavandla hinkwawo lama khumbhekaka ((ku katsa na kambe swi nga pimiwanga eka ntirhisano wa tlilayente, ku tsala ehansi, vulanguteri, ndzindzakhombo, vutleketli, ku firema, ku ngenhisa, na swin'wana), swi fanele swi kanerisaniwa hi swona phurojeke yi nga se sungula.

Tihakelo ta galari ta vukorhokeri ku nga ri mixaviso, ku fana na ku rhentisa ntirho wa mutivinkulu , nkanerisano wa khomixini ya ntirhowavutshila, kumbe vukorhokeri byihi kumbe byihi, ku fanele ku twananiwa hi swona ka ha ri na nkarhi wa kahle hi mutivinkulu na galari

Loko mutivinkulu a ngenhela mimphikizano, tiawadi ta vutshila, kumbe mikombiso yo kuma, naswona a wina tihakelo, mutivinkulu u fanele a tiyisisa leswaku galari ya khirediwa hi ntirho hinkwawo lowu rhumeriweke leswaku wu xavisiwa hi galari.

Loko mutivinkulu a kuma mpfuneto, , awadi, kumbe hakelo ya khexe, muxavisi wa bindzu a nga fanelanga ku langutela khomixini.

Mutivinkulu na galari va fanele va kanerisana hi loko khomixini yi ta hakeriwa galari hi ndlela ya minyikelo, kumbe nxavisio wa ntirhowavutshila eka swindleko swo tlakusa nkhwama. Galari na mutivinkulu va fanele va twanana hi hakelo yo siva ku tiyisisa leswaku nkoka wa ntirho a wu tsan'wiwi.

Mutivinkulu na galari va fanele va twanana hi ndlela yo tsala hi mpimo wa khomixini leyi nga ta hakeriwa eka tinxaka hinkwato ta nxaviselano wo hlawuleka.

Galari yi na mfanelo eka mutivinkulu na le ka ntirho wa mutivinkulu wo yimela ntirho hi laha yi kotaka hakona, na hi ndlela yo antswa, na ku ka yi nga tsanwi nkoka wa ntirho.

Loko galari yi nyika ntshovo, hunguteko wihi kumbe wihi eka phurofiti wu fanele wu tekiwa ku suka eka khomixini ya galari, ku nga ri eka ntlheriso wa mutivinkulu.

Ntwanano lowu tsariweke wa nxavisio wu fanele wu humesiwa hi galari eka muxavi wa nxavisio wa ntirho wun'wana na wun'wana. Wu fanele wu nyika milawu hinkwayo ya nxavisio.

Hakelo yo ya eka mutivinkulu yi fanele yi endliwa eka 30 wa masiku ya nxavisio, kumbe loko hakelo yi kumiwile hi galari, xihi kumbe xihi lexi nga ekusuhi.

Loko galari yi amukela hakelo ya switolomende, diphoziti ya mpimohansi ya 25% yi fanele yi endliwa.

Loko galari yi pfumela ku amukela ntlheriso wa ntirhowavutshila lowu xavisio weke, leswi ku fanele ku va hakelo ya galari.

Hi xikombelo, galari yi fanele yi nyika mutivinkulu xitaimente xa mafambelo ya nxavo, na tihakelo ta switlomende leti nkumiweke kumbe leti nga sala.

Galari yi fanele yi nyika xitaimente xa vutihlamuleri bya ntirho wa munhu na hakelo yin'wana na yin'wana eka mutivinkulu, ku katsa vuxokoxoko bya vaxavi. I ku tlula milawu ya ntwanano wa vuyimeri eka mutivinkulu ku lava nxavisio wo kongomisa ku suka eka vaxavi lava vuriweke ku ri hava hakelo ya khomixini.

Ekuni heleni ka lembe ximali rin'wana na rin'wana, galari yi fanele yi sungula ntirho wo teka xitoko no rhumela eka mutivinkulu un'wana na un'wana nxaxamelo wa ntirho wa vona lowu rhumeriweke leswaku va xaviseriwa, nxaxamelo wa mxavisio leyi endliweke lembe hinkwaro, naswona yi fanele yi tshamsekisa timali hinkwato leti ta ha saleke leti kolotiwaka mutivinkulu. Switaimente swo teka xitoko xa munhu swi fanele swi humesiwa nkarhi na nkarhi eka vativinkulu lava nga na mali leyi nga na ntikelo.

4.3.4 MPFUMELELO WA NTSARISO

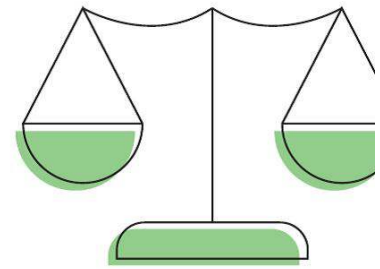
Galari yi fanele yi sirhelela timfanelo ta nawu ta mutivinkulu, ku katsa mfanelo ya mpfumelelo wa ntsariso, eka misingiiko leyi fambelanaka na ntirhowavutshila lowu yi nyikiweke wona leswaku yi wu xavisio, lowu xavisio weke hikwalaho ka yona kumbe ku tlakusiwa hi galari, naswona yi fanele yi teka magoza yo ringanela ku tiyisisa leswaku na van'wana va endlisa sweswo na vona.

Galari a yi fanelanga ku kucetela mutivinkulu leswaku a xavisio, ku nyika layisense, kumbe ku tshika mpfumelelo wa ntsariso wa vona kumbe (tanihileswi swi lavekaka) timfanelo ta vunene.

Galari a yi fanelanga ku languteriwa ku hakela mali ya ntswalo ya vumaki bya ntirho wa mutivinkulu laha xikongomelo xa vumaki ku nga ku xavisio ntirho wa mutivinkulu. Leswi swi fanele swi tiyisisiwa eka ntwanano lowu tsariweke.

Mali ya ntswalo, leyi katsaka mfanelo kumbe mpfumelelo wo tirhisa mfanelo ya vunwini bya nhundzu, leyi

hakeriwaka la nga tshameki kona, yi nga lawuriwa hi xibalo lexi susiwaka eAfrika Dzonga. Xibalo lexi susiwaka i 15% ya mali leyi hakeriwaka munhu la nga tshameki kona laha tikweni.

4.3.5 NTIRHO WO HLAYISA

Galari yi na vutihlamuleri bya ntirho wa mutivinkulu loko wu ri eka vuhlayiselo bya galari.

Galari yi fanele yi endla vukheta hinkwabyo loko yi khoma, hlayisa, kombisa , na ku paka ntirho.

Galari yi na vutihlamuleri byo endla leswaku ku na nsirhelelo wa ndzindzakhombo lowu ringanelaka. Vuxokoxoko bya nsirhelelo wa ndzindzakhombo byi fanele byi hlamuseriwa mutivinkulu hi ndlela yo tsala, ku fana na maendlelo lama nga ta landzeleriwa loko ntirho wu lahlekile, onhakile, kumbe wu yiviwile loko wu ri emavokweni ya galari.

Loko galari yi nga nyiki ndzindzakhombo, mutivinkulu u fanele a tivisiwa hi ndlela yo tsala.. Leswi a swi endli leswaku galari yi tshika vutihlamuleri bya yona byo ririsa mutivinkulu hi ntirho lowu lahlekeke, yiviweke kumbe ku onhaka.

Galari yi na vutihlamuleri bya vusirheleri, ku sivela ndzilo, na swiyimo swa mbango leswi ringanelaka ku katsa nkombiso na ku vonakala.

Loko ntirho wu onhakile loko wu ri emavokweni ya galari, mutivinkulu u fanele a nyikiwa ndlela yosungula yo lunghisa ntirho, kumbe ku pfumelela nhlawulo wa muhlayisi. Galari yi fanele yi hakela tihakelo to lunghisa.

Loko ku lahleka kumbe ku onhaka ku ri hi ndlela ya leswaku ku nge he lunghiseki, mutivinkulu u fanele a hakeriwa ka ha ri na nkarhi, ku nga landzeleriwi xiyenge xa galari xa ndzindzakhombo kumbe nkarhi lowu tekiweke ku tshamisekisa xikoxo.

4.4 MINKOMBISO NA SWIENDLEKO SWIN'WE KUMBE SWO ENDLIWA KAN'WE NTSENA

Eka swiyimo swin'wana vativinkulu va nga lulamisa nkombiso wun'we kumbe wo endliwa kan'we ntsena na galari ya bindzu, xivandla, kumbe xiendleko laha ku nga hava vutinyiketeri bya vuxaka byo ya emahlweni. Swiyimo sweswo swi katsa, xikombiso, mutivinkulu loyi a lulamisaka nkombiso wo humelela kan'we ntsena eka dorobankulu ro hambana kumbe xifundza lexi nga ehandle ka ndhawu ya vona ya ntlovelo ya vuyimeri, kumbe loko gaari ya bindzu yi pfumela ku teka mutivinkulu yi nwi yisa eka nkombiso wun'we ntsena.

Leswi ku nga va ku endlela ku kambela vumaketi bya ntirho ku nga va na vuyimeri hi xitalo lebyi endliweke. Mavandla hinkwawo ya laveka ku va erivaleni no va na ntwanano lowu tsariweke eka timhaka to fana na nkarhi wa vuxaka, xiyenge xa vukorhokeri lebyi nyikiweke na khomixini leyi chajiweke, ku papalata mpfilungano, hi muxaka wa vuyimeri lebyi ku nga ta kanerisaniwa hi byona mundzuku.

Eka nkombiso lowu endliwaka kan'we ntsena, tihakelo eka mutivinkulu ti nga hambana swinene. Vativinkulu hi xitalo va tala ku va na vutihlamuleri bya tihakelo ta vutleketli, to firema, tihakelo to navetisa na ku vona exihundleni, na ku ya hi malulamiso, nkombiso na tihakelo. Khomixini leyi hakeriweke eka

xiendleko kumbe xivandla yi fanele yi tekela enhlokweni nhlengo wa mali wo huma eka mutivinkulu.

Ku fanele ku va na kontiraka leyi tsariweke kumbe ntwanano.

Xiendleko kumbe xivandla na mutivinkulu va fanele va hlanguana na kumisisa swin'we leswaku i mani a hakelaka tihakelo tih kumbe tih leti nga ta tumbuluka.

Mutivinkulu na xiendleko kumbe xivandla va fanele va twanana swin'we hi khomixini leyi faneleke leyi saleleke xiendleko kumbe xivandla, naswona yi fanele yi ringana na xiyenge xa vukorhokeri bya xiendleko kumbe xivandla.

Xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi kuma mpfumelelo wa mutivinkulu swi nga se ya emahlweni na tihakelo ta switolomende. Mintwanano ya switolomende yi fanele yi katsiwa eka kontiraka exikarhi ka mutivinkulu na xiendleko na xivandla. Nkarhi wa mpimohenhla wa tihakelo ta switolomende ku va swi hakeriwa swi hela i tin'hwetiniharhu.

Mahakelelo ya switolomende ya fanele ya endliwa hi swiphemu na swiyimo (xik. 30%-30%-40%) na khomixini leyi hakeriwaka eka xitolomende xin'wana na xin'wana.

Mutivinkulu u fanele a kuma hakelo ya xitolomende xin'wana na xin'wana ku nga se hela 30 wa masiku hakelo yi kumiwile hi xiendleko kumbe xivandla, naswona khirediti leyi engeteriweke ku fanele ku na nxungeto wa xiendleko kumbe xivandla hinkwaxo. Loko nxavo wa xitolomende wu nga helanga ku nga se hela 90 wa masiku, xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi hakela mutivinkulu hakelo ya nxaviso hinkwayo na khomixini leyi faneleke. Ntwanano wu fanele wu fikeleriwa hi leswaku xiendleko kumbe xivandla xi ta hlayisa ntirho wo xavisa nkarhi woleha ku fika kwihi, ku nga se ttheriseriwa ntirho eka mutivinkulu.

4.5 MAVHENGELE YO MIXAVISONYINGI

Loko mutivinkulu a xavisa ntirho hi ku tirhisa mavhengele yo xavisa nhundzu yotala yo fana na mavhengele ya kofi, timolo kumbe timakete, ntwanano wa vuyimeri lowu tsariweke wu fanele wu va kona exikarhi ka mavandla hinkwawo.

Ku veka tihakelo swi fanele swi twananiwa no kanerisaniwa hi mavandla hinkwawo naswona swi fanele swi fana eka mavhengele hinkwawo.

Loko mululamisi kumbe mulawuri wa vhengele a nga nyiki vukorhokeri lebyi fanaka tanihi galari ya bindzu (langutisa Xiyenge xa 4.3)mpimo wa khomixini wu fanele wu va ehansi.

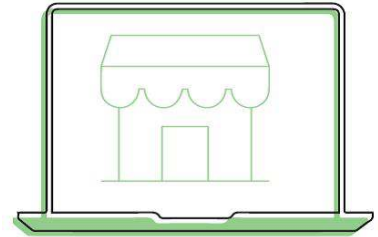
4.6 KU XAVISA EKA INTHANETE

Ntirho lowu xavisiwaka eka inthanete hi xiendleko kumbe xivandla wu nga va na malulamiso yo fana tanihi ntirho lowu xavisiwaka eka galari ya ntlovelo ya bindzu, ku katsa hi mayelana na khomixini.

Swi le ka ku tsakela ka vativinkulu na tigarari ku tumbuluxa:

- Leswaku ndhawu yi hlayisekise ku yini ehenhla ka ku onhaka ka IPR;
- Loko mfikelelo na ntirhiso swi lawuriwa hi Layisense ya Mutirhisi wa Webusayiti.
- Loko ntirho wu ta bumabumeriwa kahle na ku hlamuseriwa.

Xiendleko kumbe xivandla, kumbe nwini wa webusayiti, u fanele a twanana na mutivinkulu loko ku dawunilodiwa hi vatirhisi swi ta pfumeleriwa, naswona hi milawu yihi ya tilayisense na swipimelo.

4.7 KU RHUMELA/NHUNDZU HI XIKONGOMELO XO XAVISERIWA

Ku rhumela nhundzu leswaku yi xavisiwa i malulamiso ya ntolovelo yo xavisa exikarhi ka vativinkulu va vutshila byo voniwa na tigarari ta bindzu. Leswi swi vula leswaku xiendleko kumbe xivandla a hi nwini wa ntirhowavutshila, kambe swi xavisa ntirho tanihi ejente ya mutivinkulu.

Vutshila byi xavisiwa hi ndlela yo rhumeriwa loko mutivinkulu kumbe nwini wa vutshila a pfumelela xiendleko kumbe xivandla ku kombisa no tlakusa ntirho wa vutshila hi nkarhi wokarhi, ku ri hava leswaku xiendleko kumbe xivandla swi ta teka vunwini bya ntirho. Xiendleko kumbe xivandla swi teka khomixini hi ku xavisa ntirho. Tigarari totala na swivandla swin'wana swa tikhefi swi xaviseka mutivinkulu vutshila..

Vunwini bya ntirho byi tshama byi ri bya mutivinkulu, naswona i hikwalaho ka hakelo hinkwayo laha vunwini byi nga ta hundziseriwa ku suka eka mutirhi ku ya eka muxavi.

Ntwanano wo xaviseriwa nhundzu wu fanele wu tumbuluxiwa no sayiniwa exikarhi ka mavandla. Wu fanele wu katsa:

- Nkarhi lowu ntirho wu nga ta xavisiwa;
- Khomixini leyi galari na mutivinkulu va nga ta yi kuma ehenhla ka ku xavisiwa ka ntirho.
- Leswi xiendleko kumbe xivandla swi nga ta hakerisa xiswona mutivinkulu;
- I mani a hakelaka vutleketli na ndzindzakhombo wa ntirho;
- I mani a nga na vutihlamuleri byo ngenisa ntirho;
- Leswi ntirho wu tlherisisiwaka xiswona loko ntirho wu nga xavisiwanga;
- Swiviko swa xiyimo swi fanele swi nyikiwa loko ntirho wu rhumeriwa na/kumbe ku tlherisiwa.

Eka xiyimo xa ntirho wuntshwa lowu engeteriweke eka ntwanano wa sweswi wo xaviseriwa, rhekhodo yo xaviseriwa yi fanele yi humesiwa na ku sayiniwa hi mavandla hinkwawo na ku khomanisiwa eka ntwanano wo xaviseriwa.

Loko ku dilivhariwa mitirho eka xiendleko kumbe xivandla, mutivinkulu u fanele a nyika nhlamuselo hi xitalo ya nxaxamelo wa mitirho, ku katsa nhlamuselo ya xiyimo xa mitirho. Xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi kambela nxaxamelo wo nhundzu yo xaviseriwa ehenhla ka ntirho lowu dilivhariweke. Xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi sayina no tlherisa khopi ya nxaxamelo eka mutivinkulu tanihi rhisiti Loko mutivinkulu a nga lulamisi nxaxamelo wa nhundzu yo xaviseriwa lowu hlamuseriweke laha henhla, wu fanele wu lulamisiwa hi xiendleko kumbe xivandla loko swi teka vulawuri bya ntirho na khopi yo sayiniwa yi nyikiwa mutivinkulu.

Hi ku amukela ntirho wa mutivinkulu leswaku a xaviseriwa xiendleko kumbe xivandla swi pfumela switatimente leswi endliweke eka nxaxamelo wa nhundzu yo xaviseriwa, na ku pfumela leswaku ntirho a wu ri eka xiyimo xa kahle loko wu kumiwa.

Ntirhowavutshila lowu rhumeriweke a hi nhundzu ya xiendleko kumbe xivandla, naswona wu nge katsiwi eka nxavisio wihi kumbe wihi kumbe vuhundziseri bya xiendleko kumbe xivandla.

4.8 MINKOMBISO LEYIKULUKUMBA YA MATIKO YA LE HANDLE NA MIKOMBISO YA BINDZU

I maendlelo lamanene eka mikombiso ya le matikweni ya le handle na mikombiso ku rhamba komiti yo hlawula leyi endliwaka hi tigelari leti nga na ntokoto wa bindzu na swivono.

Mikombiso ya matiko ya le handle na mikombiso ya bindzu swi fanele swi va na pholisi leyi nga kona leyi tiyisisaka leswaku nhlawulo wu tshama wu ri kahle no pfumala nkavuciva.

Khiraitheriya yo hlawula yi fanele yi va kona eka vanhu eka swiyimo swa swirhambo swo pfuleka swa tigelari kumbe ku nghanisa xiave ka phurojeke eka nkombiso wa matiko ya le handle kumbe nkombiso wa bindzu.

Eka xiyimo xa tiphurojeke leti nga riki ta bindzu kumbe swivandla swa tiphurojeke leswi rhambiweke eka nkombiso wa matiko ya le handle na nkombiso wa bindzu, phurojeke kumbe xivandla xa phurojeke swi ta lawula no nyika kontiraka vatshila va vona na vatrhi.

Mikombiso ya bindzu yi fanele yi va na pholisi ya leswaku ntirho wa khontexiyasi ku nga tirhanisiwa ku yini na wona.

Maendlelo hinkwawo na mimpimo swa mayelana na ku nyika tikontiraka, tikhomixini na mixaviso ya tigelari ta bindzu na vativinkulu eka mikombiso ya bindzu swi tshama swi vuriwile eka Xiyenge xa 4.3 kumbe 4.4 ku ya hi swiyimo.

4.9 TIEJENTE/VATSUNDZUXI VA SWA VUTSHILA

4.9.1 VUYIMERI BYA MUTSHILA NA MIXAVISO

Hi ku hambana na vuxaka lebyi yaka emahlweni lebyi vativinkulu va nga na byona na tigelari ta vuyimeri, ku xavisa hi ku tirhisa vatsundzuxi va swa vutshila i xiendleko xa kan'we ntsena lexi kongomisaka eka nxaviselano wun'we. Hambiswiritano, vatsundzuxi va swa vutshila mikarhi yotala va nga tirhana na mutivinkulu wokarhi naswona vuxaka bya kahle bya bindzu byi tala ku tumbuluka.

Ku fanele ku va na ntwanano lowu tsariweke exikarhi ka mutsundzuxi wa swa vutshila na mutivinkulu lowu hlamuselaka milawu na swipimelo swaa vuxaka. Vuxokoxoko bya leswi faneleke ku katsiwa byi ta lawuriwa hi muxaka wa vuxaka.

Mutsundzuxi wa swa vutshila u fanele a pfuna hi ku tiyisisa leswaku ku na kontiraka ya nxaviso wa ntirhowavutshila exikarhi ka mutivinkulu na muxavi.

Ntwanano wu fanele wu angarhela vuxokoxoko bya tihakelo, wu endla vaxavi leswaku va lemuka hi timfanelo leti khomiweke hi mutivinkulu, no hlamusela swianakanyo swihi kumbe swihi swo hlawuleka hi mayelana na nkombiso na nhlaysi wa ntirho.

Tihakelo ta mutivinkulu ti fanele ti endliwa ku nga se hela 30 wa masiku hakelo yi kumiwile hi mutsundzuxi wa swa vutshila.

Laha mutivinkulu a nga na vuyimeri hi xitalo bya galari mutsundzuxi wa swa vutshila u fanele a xixima vuxaka byebyo no xavisa hi ku tirhisa galari. Eka xiyimo xexo, khomixini yi fanele yi hakeriwa hi mutivinkulu eka galari hi mpimo lowu ku twananiweke wona khale. Kutani, loko swi fanela, galari yi fanele yi ava khomixini na mutsundzuxi wa swa vutshila hi mpimo lowu ku twananiweke wona nkarhi lowu hundzeke. Mutsundzuxi wa swa vutshila a nga fanelanga ku hakeriwa khomixini yo engetela hi mutivinkulu.

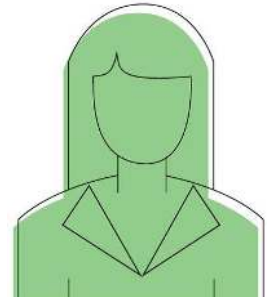
Mutsundzuxi wa swa vutshila u fanele a kuma khomixini hi ku kongomisa ku suka eka mutivinkulu ntsena loko mutsundzuxi a teka xiyimo xa vuyimeri hi ku yimela mutivinkulu loyi a nga yimeriweku.

Mutsundzuxi wa swa vutshila u fanele a sayina no tlhela a vuyisa khopi ya nxaxamelo wa nhundzu yo rhumeriwa lowu rhumeriweke hi mutivinkulu tanihi hi vuamukeri bya ntirho.

Vatsundzuxi lava nyikaka mafambisele ya phurojeke na vukorhokeri bya nkondletele va fanele va kombisa milawu ya ntwanano walowo hi ku tsala kunene na titlilayente na mavandla lama faneleke.

4.9.2 MAFAMBISELO YA PHUROJEKE NA NKONDLETELO

Xedulu xa tihakelo xi fanele xi va kona eka mavandla hinkwawo lama ngenhisaka xiave hi nkarhi. Mikanerisano ya mayelana na xivumbeko xa tihakelo na nkunguhato wa tihakelo, loko yi ri kona, yi fanele yi twananiwa hi ndlela yo tsala kunene.

4.10 VATIVINKULU LAVA XAVISAKA NTIRHO

Ntwanano wo xavisa wu fanele wu endliwa exikarhi ka mutivinkulu na muxavi naswona wu fanele wu katsa leswi landzelaka:

- Nhlamuselo ya ntirhowavutshila, ku katsa timatheriyali, xikeyili na vuxokoxoko byo edixina
- laha swi faneleke;
- Vunwini bya IPR na vulawuri;
- I rihhi vandla leri nga na vutihlamuleri bya tihakelo ta vutleketli na ndzindzakhombo;
- Hambiloko ntirho wu firemiwile kumbe wu nga firemiwanga (loko swi laveka);
- Xedulu xo dilivhara ntirho;
- Cincano wa vuxokoxoko bya vutihlanganisi na tiadirese (vutshamo) na vutinyiketeri bya muxavi ku tivisa mutivinkulu loko ntirho wu xavisiwile nakambe.

Vativinkulu va nga tlhela va kombela leswaku timfanelo tin'wana leti engeteriweke ti xiximiwa endzhaku ka loko ntirho wu xavisiwile. to fana na ntwanano wo xavisa wu fanele wu katsa:

- Xinawana hi cinco na nhlaysi wa ntirhowavutshila na ntirho wo hlayisa;
- Leswaku mutivinkulu u lava ku hakeriwa no bumabumeriwa loko ntirho wu hangalasiwile;
- Leswaku mutivinkulu u na mfanelo yo tirhisa ntirhowavutshila eka nkombiso;
- Leswaku mutivinkulu u na mfanelo yo tirhisa ntirho wa vutshila eka nkombiso hi ku komberiwa;
- Leswi ntirho wu faneleke ku hlayisiwa xiswona na ku lunghisiwa loko wu onhakile.

Xitifikhethi xa ntiyisiso xi hlamusela ntirhowavutshila no tiyisisa muxavi leswaku ntirhowavutshila i xiphemu xa orijinali lexi tumbuluxiweke hi mutivinkulu loyi a vuriweke no kombisiwa eka xitifikhethi. Galari, xiendleko kumbe xivandla, mutivinkulu, kumbe muxavisi wihi kumbe wihi, va fanele va humeswa xitifikhethi xa ntiyisiso loko muxavi a xi kombela.

Vativinkulu va fanele va pfumeleriwa ku fikelela ntirho wa vona leswaku va ta wu tsala ehansi, na ku wu kombisa kun'wana, ku ya hi nhlaysi wa ntolovelo na mianakanyo yo teka.

Eka xiyimo laha ntirho wu lavaka ku herisiwa hikwalaho ka ku va wu onhakile, nwini u fanele a tivisa mutivinkulu no pfumelela nkarhi lowu ringanelaka leswaku ntirho wu tsariwa ehansi na/kumbe ku susiwa na ku vekiwa nakambe. Laha swi kotekaka, nwini u fanele a tlerisa ntirho eka mutivinkuluku ri hava hakelo, ku tlakusa timfanelo ta mutivinkulu ta vunene.

Vaxavi va phurayivhete na va mfumo va vutshila va laveka ku lemuka hi swin'wana swa swipimelo swo hlawuleka leswi tirhaka eka xiyenge. Vativinkulu votala va kuma miholo ya le hansi ku suka eka ntlovetiso wa vona wa vutshila, naswona hakelo hi xitalo na ya kahle ya vukorhokeri bya vona ya bumabumeriwa.

4.11 VAHLENGETI VA PHURAYIVHETE NA TIKHOMIXINI

4.11.1 NSEKETELO WA NTIRHO

Ntirhowavutshila lowu seketeriweke i ntirho lowu endliweke ehansi ka malulamiselo ya khomixini laha mutivinkulu a tirhaka tanihi muendli wa ntirho wo tiyimela eka ku endla ntirho kumbe phurojeke. Malulamiselo lawa ya hambanile na ya vuxaka bya mutirhi. Ehansi ka vuxaka bya khomixini, mukhomixinara na mutivinkulu va twanana hi muxaka, xivumbeko, vundzeni bya ntirhowavutshila kumbe phurojeke leyi nga ta endliwa, mukhomixinara u hakela hakelo yo endla ntirho eka mutivinkulu, naswona mutivinkulu u endla ntirho kumbe phurojeke ku ya hi swilaveko leswi ku twananiweke swona nkarhi lowu hundzeke exikarhi ka mavandla.

Eka xiyimo xa muxavi xo khomiixina ntirho hi ku kongomisa ku suka eka mutivinkulu, kontiraka yo khomixina yi fanele yi endliwa. Ntwanano wu fanele wu hlamusela leswi maendlelo yo khomixina ya katsaka swona, na xedulu xa leswaku tihakelo ti ta endlisiwa ku yini na swona ti ta hakeriwa rini hi nkarhi wa maendlelo. Kontiraka yi fanele yi katsa vuxokoxoko lebyi landzelaka:

- Nhlamuselo ya ntirhowavutshila ku katsa swikeche swo sungula;
- Avanyiso wa tihakelo;
- Swiyimo swo kambela na mimpfumelelo na avanyiso wa hakelo ya nkarhinyana;
- Leswi ntwanano wu nga ta herisisiwa xiswona hi vandla, na leswi mbuyelo wu nga ta va xiswona;
- I mani a lawulaka mpfumelelo wa ntsariso wa ntirho;
- Leswi ntirho wu nga ta fambisisiwa xiswona no dilivhariwa;
- I mani a nga ta ngenisa ntirho.

Vahlengeleri/vateki va fanele va xiyaxiya swilaveko hi mayelana na timfanelo ta nawu ta mutivinkulu to fana na mpfumelelo wa ntsariso na timfanelo ta vunene ehenhla ka ntirho wa vona.

4.11.2 KU XAVA NTIRHO

Vaxavi va fanele va xixima milawu yihi kumbe yihi ya tihakelo leyi va twananaka yona na muxavisi na/kumbe mutivinkulu.

Nxaviso wu nga se sungula, muxavi a nga kombela mfikelelo wa wa matheriyali lama hangalasiweke eka mutshila (matsalwa na tikhatalogo), CV na bayogirafi ya mutshila, switifikheti swa ntiyisiso wa ntirho (loko swi ri kona), leswi muxavisi a nga va ku a ri na swona kumbe a nga na mfikelelo wa swona.

Vaxavi va fanele va pfumeleriwa ku kambela ntirho wun'wana na wun'wana lowu va nga lavaka ku wu xava, ku kambisisa leswaku ntirho a wu onhakangi naswona ntirho wu le ka xiyimo lexi muxavisi a nga xi hlamusela.

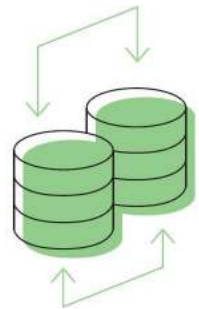
Vaxavi va fanele va tsala ehansi mitirho eka nhlengeleto wa vona ku endlela xikongomelo xa ntiyisiso na vunwini, no hlayisa tirhekhodo ta ku onhaka kwihi kumbe kwihi kumbe ku cinca ka xiyimo xa ntirho. Ku hlayisa tirhekhodo i swa nkoka ku tiyisisa nkoka wa ntirho leswaku wu ta xavisiwa nakambe.

Vaxavi va vutshila bya vhidiyo va fanele va tiyisisa na muxavisi hi mayelana na ku laveka ka, na tihakelo leti fambelanaka to, hlerisisa ntirho, eka tithekinoloji na swivumbeko swa ntirho.

Vaxavi va fanele va tiyisisa leswaku va twisisa swipimelo swo hlayisa na/kumbe swipimelo swo kombisa ntirho wihi na wihi lowu xaviweke. Vaxavi va nga kombela leswaku swipimelo leswi swi phakeriwa hi ndlela

yo tsala kunene hi muxavisi.

4.11.3 KU VEKA TIHAKELO TA NTIRHO

Vaxavi va fanele va endla ndzavisiso hi ku veka tihakelo ta ntirho wa mutshila wokarhi, kumbe ku fananisa tihakelo ta ntirho wo fana. Eka xiyimo xa mutshila loyi a humelalaka loyi a nga hava rhekhodo ya nxaviso, muxavi u fanele a lavisisa hakelo yo xavisa ntirho lowu fanaka hi vatshila van'wana lava nga na ntirho wo fana na mimfungho.

Loko u xana eka galari ya bindzu kumbe hi ku tirhisa ejente yin'wana ku nga ri hi ku kongomisa eka mutshila, vaxavi va fanele va lemuka leswaku ku fikela eka 40% wa nhlayo yi ta hakeriwa tanihi khomixini eka galari ya bindzu kumbe ejente. Mutshila u kuma 60% leyi nga sala.

Vaxavi na vateki va fanele va lemuka leswaku swin'wana swa leswi landzelaka swi nga va na mbuyelo eka hakelo ya ntirho wa mutshila wokarhi.

- Tigarari, timuziyamu kumbe mavandla laha mutshila a kombiseke ntirho wa yena;
- Mikombiso ya munhu un'we;
- Ku nghenisa xiave eka mikombiso ya mitlawwa;
- Tiawadi, tihakelo, mimpfuneto kumbe vuxiximi lebyi kumiweke;
- Makaumele eka nhlengeleto wa mfumo, phurayivhete, kumbe vandla;
- Swiyimo leswi khomiweke (e.g. Mutshila wa le kaya, phurofesa, mudyondzisi, lekichara);
- Swikhenso, ku vula, kumbe vutinyiketeri eka swibukwana (xik. Timonogirafi kumbe tikhatalogo);
- Nxaviso wa ntirho lowu nga eka okixini.

Leswi landzelaka na swona swi nga tirha eka hakelo yo hetelela naswona swi fanele swi tekeriwa enhlokweni.

- Ntirho wa orijinali wu nyikiwa tihakelo ta le henhla ku tlula ta ku andzisa ntirho;
- Tipirinti ta orijinali ta edixini leyi pimiweke (ku katsa swinepe) swi vekiwa eka hakelo ya le henhla hikwalaho ka tipirinti to halanyana leti va ka ti ri kona emakete;
- Hambiloko ntirho wu firemiwile kumbe wu nga firemiwanga;
- Eka xiyimo xa vutshila bya vhidiyo, hakelo yi nga hambana ku ya hi sayizi ya edixini, xivumbeko lexi nga kona, loko ntirho wu famba na khopi ya akhayivhi, kumbe xiyimo xo paka xi nyikiwile kumbe xi katsiwile (xik. kheyisi leyi endliweke hi mavoko ya DVD kumbe vhidiyo loko ku fananisiwa na kheyisi ya puleyini leyi nga hava nchumu.)

4.12 SWITUDIYO

4.12.1 TIKONTIRAKA NA MINTWANANO

Loko xitudiyo xi lawuriwa hi nhlengelo wa vativinkulu, ntwanano wa vutirhisani wu fanele wu endliwa hi swirho hinkwaswo. Ntwanano wu fanele wu hlamusela mitirho na vutihlamuleri hi mayelana na:

- Nhlayiso;
- Vulawuri;
- Mali.

Swa bumabumeriwa leswaku minhlengelo yaleyo ya mavandla yi anakanya ntsariso wa ximfumo.

Mintwanano yo hira yi fanele yi endliwa exikarhi ka n'wini wa yindlu na nhlengano kumbe nhlengano.

Mintwanano ya xitudiyo yi fanele yi va kona na vativinkulu hinkwavo lava rhentaka ndhawu ya xitudiyo.

Mintwanano ya xitudiyo yi fanele yi pfumelela xitiviso xa mpimohenhla wa tin'hweti timbirhi.

Mintwanano ya xitudiyo yi fanele yi katsa leswi landzelaka:

- Swilaveko swa diphoziti;
- Leswaku rhente yi ta hakeriwa rini naswona yi ta hakerisiwa ku yini;
- Mafambiselo ya tiariyasi;
- Xitiviso xa mpimohansi.

Eka xiyimo xa vandla (bindzu ra le kaya, vulawuri bya le kaya, galari ya masipala kumbe muziyamu) leswi nyikaka ndhawu hi cincaniso wa vukorhokeri byo karhi ku suka eka tlawa wa vativinkulu (xik. tiwekixopo), ntwanano wu fanele wu va kona tanihi swileriso na mpimo wa vukorhokeri.

A hi maendlelo lamanene ku va na nsirhelelo wa ndzindzakhombo wa ntirhowavutshila lowu nga eka switudiyo, hambiswritano, leswi ku nga kanerisaniwa hi swona hi ndlela ya nhlengano na ku twanana hi swona hi ndlela yo tsala kunene hi mavandla hinkwawo, swirho na vatshami.

Loko mutivinkulu a lava ku tumbuluxa ntirho no tlhela ha hira xitudiyo xo pirinta kumbe xitudiyo xa vuvatli ku hetisa edixini leyi pimieke, swi fanele swi vula leswaku ntwanano wa hela loko ntirho wu tumbuluxiwile handle ka loko mutivinkulu a nyika mpfumelelo eka xitudiyo leswaku xi xavisa ntirho. Loko mutivinkulu na xitudiyo xo pirinta kumbe xitudiyo xa vuvatli swi tirhisana ku tumbuluxa edixini leyi pimiweke, vulawuri bya edixini bi avelaniwa exikarhi ka mavandla mabirhi, ku sukela xitudiyo na mutivinkulu va teka mixungeto yo avelana eka ku tumbuluxa edixini swin'we.

4.12.2 RIHANYU NA VUHLAYISEKI

Xitudiyo xi na vutihlamuleri bya vuhlayiseki bya munhu un'wana na un'wana loyi a tirhisaka ndhawu, naswona xi na vutihlamuleri byo teka magoza yo ringanela ku endla leswaku vanhu va kota ku huma endhawini eka xiyimo xa khombo(xik. hi ku endla leswaku ntirho a wu vekwi etiphasejini leti yisaka eka ku huma).

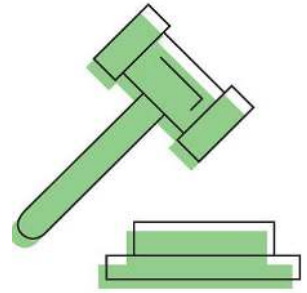
Xitudiyo xi lava ku tyisisa mahlayiselo ya kahle ya matheriyali ya nghozi naswona xi fanele xi landzelela swileriso swa mumaki hi ndlela leyi. Vuxokoxoko byi fanele byi ngenisiwa eka mintwanano ya xitudiyo.

Xitudiyo xi laveka ku tumbuluxa maendlelo yo ringanela ya malawulelo ya thyaka na ncukumeto ku ya hi swinawana swa masipala.

Xitudiyo xi fanele xi tiyissa ngeniso wa moya lowu ringanelaka eka tindhawu hinkwato. Mintwanano ya xitudiyo yi fanele yi katsa no landzelela mimpimo ya nawu wa ngeniso wa moya, vuhlayiseki na ku cukumeta. Switudiyoswxi fanele nkarhi na nkarhi swi hlela nakambe mimpimo ya rihanyu na vuhlayiseki, ku katsa nkoka wa ntirho na ku sevhisa switimela ndzilo, tindhawu to huma hi tona hi nkarhi wa xiyimo xa khombo na ngeniso wa moya.

Switudiyo swi fanele swi fanele ku va eka xiyimo xa kahle na Nkwama wa Ndziriso naswona xi fanele xi va na ndzindzakhombo wa milandzu ya mfumo. Langutisa Xiyenge xa 5.1.2.

4.13 TIOKIXINI

Muxavisi, muendli wa okixini, na muxavi va fanele va fambisa maendlelo ya okixini mikarhi hinkwayo hi vunene na hi ku landzelela khodi ya maendlelo lamanene ya okixini ya vumaki.

Milawu na swipimelo swa nxaviso swi fanele swi kombisiwa na ku va kona leswaku swi ta kambneriwa eka okixini.,

Ntirho wihi kumbe wihi lowu nga na ntsakelo wa mali eka yindlu ya okixini, kumbe wu ri na hakelo ya le tlhelo wu fanele wu tiyisiwa eka khatalogo na ku tivisiwa ku nga se va na maendlelo yo bida. Hakelo ya le tlhelo a yi paluxiwi eka munhu loyi a bidaka.

Ku nga se sungula ku bidiwa, muendli wa okixini u fanele a tivisa loko muxavisi a hlaysile mfanelo yo bida eka xiyenge xihi kumbe xihi lexi nga ehansi ka hakelo ya le tlhelo.

Muendli wa okixini u fanele a tiyisisa leswaku mali ya bidi yihi na yihi ya kombisiwa .

Muendli wa okixini a nga ala ku bida.

5. MINHLANGANO, MABINDZU NA MALI YA MUTIRHI

Xiyenge lexi xi tirhana na swilo leswi fambelanaka na ntirho wa ntolovetiso wa xiphurofexini wa vatshila. I nhlango wa timhaka leti nga riki ta rixaladza eka ku yimisa tiphurojeke na minkombiso, kambe xi tirhana na matirhelo ya siku na siku ya swiendleko, swivandla ma vativinkulu tanihi vanhu na mimbango ya xiphurofexini yo tirha. Xiphemu xosungula xi langutisa eka maendlelo ya vanhu lava tirhaka swin'we eka bindzu, mimbango ya minhlango na ya nhlengelo, na ku nyika mimpimo ya maendlelo lamanene ya ntirhisano, mafumelo lamanene na mimbango ya ntirho lowu endliweke wa nawu(ku katsa ncinco, rihanyu na vuhlayiseki na swin'wana).

Xiphemu xa vumbirhi xi tirhana na timhaka ta mali leti fambelanaka na ntirhonkulu wa minhlango, mabindzu na vativinkulu. Khakhuleyita ya hakelo yi katsiwile eka xiyenge lexi. Khakhuleyita ya tihakelo yi tumbuluxiwile ku yahi mimpimo ya matiko ya le handle, yi karhi yi tekela enhlokweni swilaveko swa xiyimo xa Afrika Dzonga. Yi veka maendlelo lamanene na mimpimo ya leswi faneleke ku katsiwa loko ku khakhuleyitiwa swiyenge swa tihakelo ta ta xiphurofexini. Khakhuleyita ya tihakelo yi nga tirha tanihi xiletelo xo tlakusa nkrama, xo khomixina/xo nyika tikontiraka na ku veka tihakelo ta mitirho na vukorhokeri.

5.1MABINDZU, MINHLANGANO LEYI NGA ENDLEKU PHUROFITI NA NHLENGELO WA MAVANDLA

5. 1.1. CINCO

Swiendleko kumbe swivandla swi fanele swi kumisisa no tumbuluxa tipholisi ta ndzingano leti hlamuselaka ncinco. Nkunguhato wa ndzingano wa matholelo wu fanele wu tumbuluxiwa hi vathori hinkwavo na swona wu fanele wu tirha eka swiendleko hinkwaswo kumbe swivandla leswi hlawuriweke eka Swinawana swa Ndzingano wa Matholelo. Pholisi yi fanele yi va kona leswaku yi ta kamberwa hi vatirhi hinkwavo na mavandla lama khumbhekaka, naswona yi fanele yi pfuxetiwa nkarhi na nkarhi.

Nkunguhato wa ndzingano wa matholelo (EE) wu kombisa nongonoko wo simeka wa ndzingano wa matholelo ya muthori loyi a hlawuriweke. Nkunguhato wa EE ku nga va tsalwa ro hambana kumbe xivumbo xa tsalwa lerikulukumba(ro fana na nkunguhato wa bindzu). Nkunguhato wa thempuleyiti ya EE wu khomanisiwile eka Swinawana swa Ndzingano wa Matholelo, naswona Nkunguhato wa EE wu fanele hi mpimohansi wu va na swilo hinkwaswo leswi nga eka thempuleyiti ya EEA13. Swiendleko na swivandla leswi nga landzeleleku swileriso swa Swinawana swa ndzingano wa matholelo swi fanele swi tirhisa thempuleyiti leyi tanihi xiletelo xa ncinco wa vona.

Swiendleko kumbe swivandla swi fanele swi tumbuluxa minkunguhato ya ndzingano wa minkombiso leyi fikelelaka ku humelela loku ringanelaka eka ku kondletela vuyimeri byo ringana bya vativinkulu ku suka eka mitlawa leyi hlawuriweke, na ku pfuna eka ku herisa xihlawuhlawu xo ka xi nga ri kahle.

5. 1. 2. RIHANYU NA VUHLAYISEKI

Tipholisi

Swiendleko hinkwaswo na swivandla swi fanele swi va na tipholisi ta rihanyu na vuhlayiseki. Leswi swi fanele swi tirha eka vatirhi na vaendzi, vayingiseri, vativinkulu lava nga eka switudiyo na swiyimo swa swiendleko swo hlawuleka (xik. mingheniso ya matende kumbe swingolongondzwana swin'wana). Pholisi yi fanele yi va kona leswaku yi ta kamberwa hi vatirhi hinkwavo na mavandla lama khumbhekaka, naswona yi fanele yi pfuxetiwa nkarhi na nkarhi.

Vutihlamuleri bya vatirhi

Nawu wa Rihanyu na Vuhlayiseki bya le Ntirhweni, 1993, wu lava muthori ku tisa no hlayisa, hi laha swi kotekaka ha kona, mbango wa ntirho lowu hlayisekeke naswona wu ri hava minxungeto eka rihanyu ra vatirhi. Leswi swi vula leswaku muthori u fanele a tiyisisa leswaku ndhawu ya ntirho yi hava minchumu ya nghozi(xi. benzini, tlorini na swivumbekoleswitsongo), na tiatikili, swingolongondzwana na maendlelo lama nga ta vanga ku vaviseka, ku onhaka kumbe mavabyi. Laha leswi swi nga kotekiku, muthori u fanele a tivisa vatirhi hi tinghozi, magoza yo sivela, na switirateji swa vuhlayiseki entirhweni no nyika magoza yo sirhelela ku kondletela ndhawu ya le ntirhweni leyi hlayisekeke. Vafambisi va situdiyo va fanele va tiva Nawu, hi ku engetela eka ku langutisa Xiyenge xa 4.12.2.

Vativinkulu hinkwavo, swiendleko na swivandla va fanele va tiva Nawu wa Rihanyu na Vuhlayiseki bya le Ntirhweni, 1993, no tiyisisa leswaku Swinawana hinkwaswo swa Nawu swa simekiwa eka ndhawu yihi kumbe yihi laha xivandla xi nga kona kumbe laha xiendleko xi humelalaka kona. Nyingiso wo hlawuleka wu fanele wu va eka vativinkulu lava tirhaka ku ngenisa, ku paka na ku khoma, na lana nghenelelaka eka ntirho wa xithekiniki wo fana na ku welidela na ku foga.

Swikombiso swi katsa:

- Mphakelo wa swingolongondzwana hinkwaswo swa vuhlayiseki ku katsa tihelimete, magilavhu, swisirhelela matihlo;
- Ku nyika mahungu, swileriso, vuleteri na vulanguteri bya mitolovelo leyi nga voniwaka yi ri ya nghoxi/nxungeto;
- Ku thola no letela muyimeri wa rihanyu na vuhlayiseki eka 20 wa vatirhi van'wana na van'wana lava thoriweeke eka xiendleko kumbe xivandla, no tumbuluxa komiti ya rihanyu na vuhlayiseki laha ku nga ta va ku ri na vayimeri va rihanyu na vuhlayiseki vambirhi kumbe votala.

Nawu hi xitalo wu nga dawunilodiwa ku suka eka linki leyi landzelaka: labour.gov.za

Nawu wa Ndziriso wo Vaviseka no kuma Mavabyi Emitirhweni yo karhi

Nawu wa Ndziriso wo Vaviseka no kuma Mavabyi Emitirhweni yo karhi, wa 1993 (COIDA) wu hlamusela ku hakeriwa ka ndziriso eka vatirhi naswona eka swiyimo swin'wana, vahlayisiwa va vona, eka ku vaviseka entirhweni no kuma mavabyi emitirhweni yo karhi.

Vatirhi lava sirheleriweke hi COIDA va katsa munhu wihi kumbe wihi loyi a ngheneke eka kontiraka ya ntirho kumbe vudyondzelantirho/lenaxipi na muthori, hambiloko kontiraka yi tsariwile kunene kumbe yi vuriwa hi nomu, yi hlamuseriwa kumbe yi kombisiwa..

COIDA yi nyika swilriso leswi landzelaka:

- Mutirhi a nga fanelanga ku kombisa leswaku muthori u hunisile- Nawu wu hlamusela endlelo ra 'ku hava xihoxo' eka ndzindzakhombo ra nghozi';
- Vatirhi va kuma ndziriso hambiloko muthori a nga soriwi hikwalaho ka nghozi. Ndziriso wa hakeriwa ntsena loko nghozi yi humelerile hi nkarhi wa na xikopu xa ntirho, ku nga, loko mutirhi a ri entirhweni;
- A ku na xilaveko xo ya ekhoto: ndziriso wu hakeriwa hi Mukhomixinara wa Ndziriso;
- Nawu wu nyika swileriso swa ndziriso wo ndlandlamuka ku va wu hakeriwa loko muthori a hunisile.

Loko ngozi yi vangiwile hi mahanyelo yo ka ya nga ri kahle yo nyanya hi muthori, ku hava ndziriso lowu nga ta hakeriwa, handle ka loko ngozi yi vanga vutsoniwa byo nyanya kumbe rifu ra mutirhi, kumbe loko mutirhi a ri na vahlayisiwa. Mahanyelo yo ka ya nga ri kahle' ya hlamuseriwa eka COIDA tanihi ku va munhu a pyopyiwile kumbe a ri ehansi ka nkucetelo wa xidzidziharisi xa nakhotiki, ku tsanwa hi ndlela yo ka yi nga ri kahle nawu wihi na wihi wa rihanyu na vuhlayiseki, na nawu wihi kumbe wihi kumbe ku tshika leswi Mukhomixinara a nga swi anakanyaka ku va swi nyanya na ku va swi ri mahanyelo yo ka ya nga ri kahle.

Muthori loyi anga na mutirhi un'we kumbe votala u fanele a tsarisa na Nkwama wa Ndziriso, naswona u fanele a hakela tihakelo ta nhlelo wa lembe na lembe. Vathori lava tsarisaka no hakela tihakelo ta vatirhi ta Ndziriso ta lembe na lembe va sirhelelekile eka ku va va suwiwa hi vatirhi lava vavisekaka entirhweni. Nawu wa Ndziriso wa Vatirhi wu endla leswaku muthori un'wana na un'wana a va na vutihlamuleri na ku va na vutihlamuleri bya swa timali bya tihakelo ta ngozi ya mutirhi na ku lahleka ka vutomi loko a nga titsariselanga na Nkwama wa Ndziriso.

Muthori wa boheleriwa hi nawu ku mangala ngozi eka Mukhomixinara wa Ndziriso ku nga se hela kombo wa masiku. Ku tsandzeka ku endla sweswo swa panichiwa hi fayini leyi nga hundzeki ntsengo wa ndziriso lowu hakeriwaka eka nandzu.

Mfanelo ya ndziriso ya hela loko xikoxo xi nga endliwi ku nga se hela 12 wa tin'hweti ta ngozi kumbe mfembo wa dokodela wa vuvabyi lebyi sirheleriwaka hi Nawu.

Loko vutleketli bya mahala byo ya no vuya entirhwni byi nyikiwa hi muthori, naswona movha wu chayeriwa hi muthori kumbe munhu loyi a tholeriweke ku chayela, ngozi yihi na yihi leyi humelelaka yi ta voniwa ku va yi humelerile hi nkarhi wa ntirho. Hi marito man'wana, ndziriso wunga koxiwa wa ku vaviseka kumbe rifu hikwalaho ka ngozi yaleyo. Ku hava ndziriso lowu nga ta hakeriwa loko ngozi yi humelela hi vutleketli bya mahala lebyi nyikiweke hi muendli wa ntirho hi ku yimela muthori.

Vathori hinkwavo na vatirhi va fanele va tiva Nawu wa Ndziriso wo Vaviseka no kuma Mavabyi Emitirhweni yo karhi, 1993, na timfanelo leti yelanaka leti nyikiweke eka Nawu. COIDA yi fikeleleka eka linki leyi landzelaka: labour.gov.za

5. 1. 3. VUDYONDZELANTIRHO

Ku kuma mahungu hi vuxokoxoko ya vudyondzelantirho bya vutshilabyovoniwa eAfrika Dzonga langutisa xitirho xa vudyondzelantirho bya VANSA eka vansa.co.za

Tipholisi

Swiindleko kumbe swivandla swi fanele swi endla tipholisi ta le ndzeni hi vudyondzelantirho. Pholisi ya le ndzeni yi fanele yi kumisisa milawu laha xiindleko kumbe xivandla swi nyikaka inthene kontiraka, leswaku maendlelo ya vulanguteri hi wahi, na milawu ya mahakelelo. Pholisi yi fanele yi va kona leswaku yi ta kamberiwa hi mainthene hinkwawo, vatirhi na mavandla lama khumbhekaka, naswona yi fanele yi pfuxetiwa nkarhi na nkarhi.

Milawu

Vudyondzelantirho byi fanele byi:

- Nyika ntokoto wo dyondza wa nkoka lowu seketeriwaka; byi nyika vulanguteri; pfumelela munhu ku hluvukisa kumbe ku tlakusa vutshila lebyi faneleke eka ndhawu ya vona leyi va yi hlawuleke;
- Tiyisisa nhluvukiso wa vuxaka bya ntirho wa munhu; endla leswaku khandideyiti yi dyondza mitolovelo ya ntirho wa kahle yo fana na mbulavurisano, vutshila bya mafambiselo ya nkarhi na phurojeke;
- Nyika nkoteko wo endla tinetiweke lowu nga ta yisa eka ntirho wo yisa emahlweni lowu hakelaka, kumbe ku pfuna ku yisa emahlweni ntirho wa inthene hi tindlela to vonaka.

Inthene yin'wana na yin'wana yi fanele yi nyikiwa kontiraka kumbe papila ro twisisa leri hlamuselaka ntirho na vutihlamuleri lebyi nga ta nyikiwa. Inthene yi fanele yi nyikiwa ntirho lowu hlamuseriwaka na nhlokomhaka ya ntirho. Leswi swi katsa nkavuciva eka migingiriko ya siku na siku na vutihlamuleri, na ku veka erivaleni hi mafambelo ya swilo eka nhlango. Hi ku angarhela, mainthene hinkwawo ma fanele ma nyikiwa xiyenge xa vutihlamuleri lebyi nga ta yisa emahlweni ntokoto wa vona.

Vudyondzelantirho byi fanele byi va bya nkarhi wo komana ku va exikarhi ka nkarhi wa tin'hweti ta tsevu ku ya fike eka lembe.

Mainthene va fanele va thoriwa hi ndlela yo fana na ya vatirhi va ntolovelu, na mianakanyo ya kahle yi nyikiwa eka leswi vutshila bya vona na minthwaso swi ringanela mitirho leyi va nga ta languteriwa ku yi sungula. Ku thola swi fanele swi fambisiwa hi ndlela yo vonikela na yo pfuleka, ku endlela mfikelelo wa kahle na wo ringana eka vudyondzelantirho lebyi nga kona.

Kontiraka leyi tsariweke leyi hlamuselaka tiawara ta inthene to tirha, nkarhi wa vudyondzelantirho, swikongomelo na timfanelo ta inthene, na milawu yin'wana ya vuxaka, yi fanele yi endlwa na ku twananiwa hi yona vudyondzelantirho byi nga se sungula. Vuleteri byihi kumbe byihi lebyi inthene yi nga byi lavaka bya ntirho byi fanele byi kunguhatiwa hi nkarhi. Kungu ri fanele ri avelaniwa na inthene hi siku rosungula ra nongonoko. Vuleteri byi fanele byi katsa vuleteri bya rihanyu na vuhlayiseki lebyi endlwaka eka nhlango wa vanhu.

Minhlangano yi fanele yi tiyisisa leswaku ku na munhu loyi a tinyiketeleke ku endla vulanguteri na ku langutela mainthene, na loyi a nga ta endla mimpfuxeto ya nkarhi na nkarhi ya matirhelo. Munhu loyi u fanele a nyika nhlamulo leyi yaka emahlweni eka inthene, a va museketeri wa vona na mulanguteri hi nkarhi wa vudyondzelantirho, naswona u fanele a endla mimpfuxeto ya ximfumo ya matirhelo ku pimanyeta mimbuyelo ya nkarhi lowu tirhisiweke na nhlango.

Minhlangano yi fanele yi nyika swingolongondzwana leswi lavekaka na ku tiyisisa ndhawu yo tirhela yo tinyiketela ku endlela leswaku inthene a sungula mitirho leyi a nyikiweke na vutihlamuleri.

Rheferense ya munhu leyi nga na vuxokoxoko yi fanele yi nyikiwa ekuheleni ka vudyondzelantirho.

Hakelo

Laha swi kotekaka, vadyondzelantirho va fanele va hakeriwa. Hi mpimohansi, ndzhurhelo wa swiendlko na swivanadla swi fanele swi angarhela tihakelo leti fambelanaka na ntirho lowu kumiweke hi mudyondzelantirho: tendzo to ya no vuya hi nkarhi wa ntirho. Leswi swi tatiyisisa mfikelelo wo anama, no pfumelela vanhu vo sukla eka vuyimelo byo hambana bya ikhonomi ku va va fikelela vudyondzelantirho.

E Yuropa na Amerika, vudyondzelantirho byo ka byi nga hakeli eka vutshila byi va bya ntolovelu. Swivilelo swo tala swi kona eka ntolovetiso lowu, na matiko yotala lama tivisaka milawu yo sirhelela vatirhi va vatumbuluxi lavatsongo ku suka eka ku tirhisiwa .

Mhaka ya nkoka hi vudyondzelantirho byo ka byi nga hakeli emisaveni hinkwayo a ku ri ku tsan'wa vatirhi lava nga na vutshila eka xiyenge xa vutumbuluxi na ku landzula leswaku vatirhi va vutumbuluxi i vatirhi.

Vadyondzelantirho va tekiwa tanihi vatirhi hi ku ya hi nawu wa vatiirhi wa Afrika Dzonga, naswona va na mfanelo yo ririsiwa hi vukorhokeri bya vona. Ku thoriwa ka vona ku lawuriwa hi Nawu wa Swipimelo swa Matholelo.

5. 1. 4. MABINDZU

Minhlangano hinkwayo ya phurofiti, tikhamphani, mabindzu swi fanele swi tsarisa na Khomixini ya Vunwini bya Nhundzu na Tikhamphani (CIPC) naswona ku kota ku tirha hi ndlela ya le nawini, swi fanele swi

landzelela swilaveko swa Nawu wa Tikhamphani. Nawu wa Tikhamphani wu nga fikeleriwa eka linki leyi landzelaka: cipc.co.za

Vativinkulu lava nga na mabindzu lama tsariseke, tikhamphani kumbe minhlangano va fanele va tumbuluxa mikunguhato ya bindzu ya matirhelo ya vona, no pfluxeta ku simekiwa na swivangelo swa mikunguhato leyi lembe na lembe.

Loko swi laveka, vativinkulu va fanele va tiyisisa leswaku mabindzu ya vona ya na layisense ya bindzu leyi faneleke ku suka eka masipala wa le kusuhi.

Vativinkulu lava sungulaka mabindzu mantshwa va nga lava ku tihlanganisa na tiejensi ta mfumo leti landzelaka leti nyikaka vutshila, switsundzuxo na nseketelo wa mali eka mabindzu lamatsongo.

Ejensi ya Nhluvukiso wa Mabindzu Lamatsongo(SEDA) - seda.org.za

Ejensi ya Rixaka ya Nhluvukiso wa Vantshwa(NYDA) - nyda.gov.za

Swikimi swa Vunavetisi bya Vuvekisi bya Mfumo - investmentincentives.co.za

5. 1. 5. MINHLANGANO LEYI NGA RIKI YO ENDLA PHUROFITI

5. 1. 5. 1. MAFAMBISELO YA NHLANGANO

Milawu na maendlelo lama endlaka mafambisele lamanene i swilotlela eka ku pfuna, ku humelela na ku hlaiyiseka ka nkarhi woleha ka swiendleko na swivandla. Mafambisele lamanene i xiphemu xa nkoka xa maendlelo hi ku angarhela ya mafambisele ya swiendleko kumbe swivandla. naswona swiendleko na swivandla swi fanele swi va na tipholisi leti nga kona ku tiyisisa maendlelo lama twalaka hi mayelana na mali, mafambisele, nsimeko wa nongonoko, nandzeleriso na mpimayeto ku thola na mbulavurisano.

Swiendleko kumbe swivandla leswi tsarisiweke swi fanele swi va na, na ku fumiwa hi atikili ya nkatsano kumbe vumbiwa lebyi lavaka swilaveko swi lerisiwa hi Ndzawulo ya Nhluvukiso wa Vanhu. Eka xiyimo xa Nhlangoano wa ku Vuyeriwa ka Vanhu, xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi va na, ku fumiwa hi atikili ya nkatsano kumbe vumbiwa lebyi fikelelaka swilaveko leswi lerisiweke hi Yuniti ya Swintshunxo swa Xibalo ya Vukorhokeri bya Xibalo bya Afrika Dzonga.

Ku kuma mahungu hi xitalo, endzela : dsd.gov.za; sars.gov.za

Swiendleko kumbe swivandla leswi tsarisiweke tanihi tikhamphani leti nga endleku phurofiti (lexi a xi ri Xiyenge xa 21), swi fanele swi landzelela swilaveko swa Nawu wa Tikhamphani.. Ku kuma mahungu hi xitalo, endzela : cipc.co.za

Tihuvo

Swiendleko na swivandla leswi tsarisiweke (NPOs, NPCs na Tithirasiti) swi fanele swi tiyisisa leswaku swi thola huvo hi xikongomelo xo tiyisisa vutihlamuleri, ku pfuna hi nandzeleriso na mpimanyeto, na ku tiyisisa ku landzelela swinwana swa Mfumo na vanyiki va mali. Swirho swa huvo swi fanele swi lemuka hi mitirho ya swona ya fiduxiyari, na mitirho yihi kumbe yihi na vutihlamuleri swi fanele swi tsariwa ehansi hi ku tsala kunene.

Ku tiyisisa nkavuciva na vutihlamuleri, swirho swa Huvo swi na mfanelo yo kuma leswi landzelaka:

- Xedulu lexi vonakaka xa mitirho na xikombiso xa leswi languteriwaka hi nkarhi wa hofisi;
- Vumbiwa bya nhlangoano na man'wana matsalwa lama sunguleke, laha swi faneleke;
- Swiviko swa nkunguhato wa xitirajeji leswi faneleke, swiviko swa lembe, swiviko swa mali na xiviko xa sweswi xa vunkota;
- Nxaxamelo wa mavito ya swirhokulobye swa huvo, swirho swa vatihi na vatinyiketeri;
- Tikontiraka ta vatihi na mimpfluxeto ya matirhelo;
- Ku nyika mali na mintwanano ya kontiraka;
- Mintwanano yo rhenta na yo hira leyi nhlangoano wu ngheneke eka yona;

- Mimpfuxeto ya nkarhi na nkarhi ya le ndzeni ya ku landzelela ka nhlango ka swilaveko leswi tivekaka swa nawu, swa vulawuri na swiviko swa mali.

Swiendleko na swivandla swi fanele swi tiyisisa leswaku xivono xa nkoka, ntirho, swikongomelo na mikhuva swa fikeleriwa na ku tlakusiwa eka mitolovelo ya vona hinkwayo ya nhlango na tiphurojeke ta vona.

Swiendleko na swivandla swi fanele swi tumbuluxa khodi ya mafumelo lamanene, khodi ya mikhuva leyinene na mitolovelo yo tiyisisa vulawuri lebyi twalaka bya wena nwini. Leswi swi katsa:

- Ku hlela nakambe ntirho wa xiendleko kumbe xivandla nkarhi na nkarhi, swikongomelo na matirhelo;
- Nxopanxopo wa mitolovelo ya le ndzeni na mfuwo wa nhlango, na ku simeka ku cinca laha swi lavekaka;
- Ku tumbuluxa tipholisi leti vonakaka, leti tsariweke kahle na maendlelo yo ma landzelela hi mayelana na vatirhi hinkwavo, swirho na vatinyiketeri. Tipholisi teto ti fanele ti landzelela milawu ya Nawu wa vuxaka bya le ntirhweni, nawu wa ntolovelo wa matholelo, na yin'wana milawu leyi faneleke, naswona ti fanele ti sirhelela timfanelo ta vathori, vatirhi, swirho na vatinyiketeri;
- Ku tumbuluxa no hlayisa maendlelo yo tshinya na ya swivilelo lawa ya nga na tilayini leti vonakaka ta vulawuri na vutihlamuleri;
- Maendlelo ya le rivaleni na ya nkavuciva yo thola vatirhi vantshwa, na ku tihlanganisa na vatirhi vatirhi lava nga kona.

Swiendlekom swivandla na vativinkulu va fanele va tiva Nawu wa Swipimelo swa Matholelo, 2002, na Nawu wa Vuxaka bya le Ntirhweni, 1995, na ku tiyisisa leswaku yi simekiwa hi ndlela leyi lulameke.

5. 1. 5. 2. NHLENGELO WA MAVANDLA NA NTIRHISANO

Swa bumabumeriwa leswaku nhlengelo wa mavandla na mitirhisano swi twanana hi ndlela yo tsala hi milawu ya nhlengelo wa mavandla na ntirhisano- ngopfungopfu eka swiyimo laha nhlengelo wa mavandla na mitirhisano swi va ka swi endliwile hi vatirhi vo hundza vanharhu na/kumbe va kongomisaka eka ku tirha swin'we nkarhi woleha (ku. nga. ehansi ka phurojeke yin'we). Mintwanano yi fanele yi kana leswi landzelaka:

- Milawu yo teka swiboho;
- Mitolovelo yo boha mhaka ya mikwetlembetano;
- Milawu ya vubumabumeri na mpfumelelo wa ntsariso;
- Milawu yo xavisa na mphakelo wa muholo;
- Laha swi kotekaka, maavelo ya mitirho na vutihlamuleri (vulawuri na vutumbuluxi);
- Nkarhi wa vuxirho bya mavandla ya nhlengelo(leswi swi nga katsa leswaku munhu u endlisa ku yini xirho, na loko ku ri na mikhetekanyo kumbe swiyenge swin'wana swa vuxirho).

Yan'wana maendlelo lamanana yo kongomisa na mimpimo mayelana na nhlengelo wa mavandla yi nga kumeka eka xiletelo.

5.2 MALI

5. 2. 1. KHAKHULEYITA YA TIHAKELO

Khakhuleyita ya tihakelo yi tirha eka khakhuleyixini yo tlherisela hakelo leyi tirhisiweke hi mutirhi wa mutumbuluxi, ku nga ri ku veka tihakelo ta ntirhowavutshila. Tinxaka ta tihakelo i:

A:Tinxaka taTihakelo

Tihakelo ta mutshila/Swikhenso

Tihakelo ta mfumo ta swa vutshila

Tihakelo ta mulanguteri wo tiyimela

Tihakelo totirhela mitlawa yo hambanahambana

Tihakelo ta Tendzo Hi Masiku

B:Tihakelo Tin'wana

Mali ya Ntswalo ya Mpfumelelo wa Ntsariso
 Miholo ya Vulawuri bya Vutshila
 Mimpimo ya Hakelo yo Dyondzisa
 Tihakelo ta Modlele

Xiyenge xa A: Tinxaka ta Tihakelo

Anakanyo wa tihakelo leti wu fanele wu katsiwa eka ntshaho wihi kumbe wihi na vupima mixavo bya mutivinkulu, naswona wu fanele wu vekiwa eka xiyimo xosungula eka mpimanyeto wa swiendleko na swivandla. Vativinkulu va fanele va katsa tihakelo leti swin'we na tihakelo ta mpimanyeto ta timatheriyali na swilaveko swihi kumbe swihi swo engetela (swo fana na vutleketli byo hlawuleka kumbe swilaveko swo nghenisa) loko ku tshahiwa kumbe ku endliwa vupimanxavo.

Mikhethekanyo ya tihakelo ta mutivinkulu yi katsa:

➤ Vতিরহি(hi ntolovelo mpimo wa awara);
 Swi bumabumeriwa tanihimpimo leswaku vativinkulu va tinyika mpimo wa awara no anakanya nhlayo ya nkarhi lowu yi wu tekeke ku endla leswaku ntirho wu fikelela hakelo ya mutivinkulu. Hambiswiritano, swi fanele swi anakanyiwa leswaku mutivinkulu loyi a nga na ntokoto kumbe vutshila a nga teka nkarhi wutsongo ku hetisa birifi kumbe khomixini Hikwalaho, loko ku ri na swiyimo swotala leswi mpimo wa awara wu nga vaku wu fanerile, a swi fanelanga swi anakanyiwa tanihi maendlelo ya khoma hinkwaswo ya ntirho wa vupima-nxavo).

- IP na yelaniso (nhlengo wa nkoa, ndzavisiso);
- Vutshila na vutivinkulu;
- "Tihakelo" (mati, mavoni. rhente, ethayimi, data);
- Vutleketli bya siku na siku (bya mutivinkulu na ntirho eka swilaveko swa xilaveko xa vutleketli bya ntolovelo);
- Mafambiselo ya phurojeke;
- Ngheniso.

Loko ku endliwa vupima-nxavo lebyi nga laha henla ku tumbuluxa hakelo, leswi olandzelaka swi fanele ku anakanyiwa:

1. Muxaka wa xivandla/xikeyili xa mpimanyeto wa xiendleko

Vativinkulu va fanele va tekela enhlokweni leswaku swiendleko leswi tumbuluxiweke kumbe swivandla, na swiendleko swa mpimanyeto lowukulu swi kota ku endla mphakelo wa tihakelo. Vativinkulu va fanele va tekela enhlokweni leswaku swiendleko swintshwa na leswi humelelaka na swivandla, kumbe swiendleko swa mimpimayeto leyitsongo, swi kota ku fikelela tihakelo to ringanela.

2. Ntirho na ntokoto wa mutirhi

Vativinkulu va fanele va tekela enhlokweni - ngopfungopfu loko va endla vupima-nxavo bya ntirho wa vona na IP- leswaku xiyenge xa ntirho xi tivisa mali. Leswi landzeleka swi fanele ku anakanyiwa:

- Ntokoto wa mutirhi eka mikombiso ya munhu un'we;
- Xiyimo xa tigarari leti mutivinkulu a endleke mikombiso eka tona;
- Nhlayo ya vutshamo;
- Nhlayo ya swihlengeletwa;
- Tihakelo.

3. Muxaka wa Nkombiso

- i. Nkombiso wa munhu un'we: mutivinkulu a nga hakela mali ya le henhla ya nkombiso wa munhu un'we hikuva nhlayo ya mpimanyeto yi kongomisa eka mutivinkulu un'we, naswona swilaveko swa switirhisiwa swi le henhla.

- ii. Nkombiso wa mitlawa ya vanhu vo halayanyana ku hundza 10 wa vativinkulu: mutivinkulu u ta hakela katsongo ku tlula nkombo wa munhu un'we.
- iii. Nkombiso wa ntlawa wa vativinkulu vo hundza 10: mutivinkulu u ta hakela katsongo eka nkombo wa ntlawa eka vativinkulu va le hansi ka 10.
- iv. Mikombiso leyi nga eka tindhawu totala: tihakelo ti fanele ti hakeriwa ku ya hi ndhawu.
- v. Tlawatsongo wa ntirho lowu nga wuntshwa: ntirho lowu nga se voniwaka wu hakeriwa hi hakelo ya le henhla ku tlula ntirho lowu tshameke wu kombisiwa.
- vi. Tlwawatsongo wa ntirho lowu nga kona lowu se wu kombisiweke: ntirho lowu tshameke wu kombisiwa wu pimiwa hi mali ya le hansi ku tlula ntirho lowu tshameke wu voniwa.

Vuxokoxoko hi xitalo bya tihakelo byi xaxametiwiwe laha hansi hi mikhethekanyo:

Tihakelo ta Vatshila ta Tiloni/swikhenso

Leswi faneleke ku tiviwa na leswi faneleke ku languteriwa

Tihakelo ta Vatshila ta Tiloni na swikhenso swa ntirho lowu kombisiweke eka mikombiso leyi nga xaviseku, loko ntirho wu nga ri xiphemu xa nhlengeleto wa xivandla, i maendlelo ya mpimo wa matiko ya le handle. Hambiswiritano, eAfrika Dzonga maendlelo a ya se amukeriwa hi xitalo. Leswi swi hikwalaho ka mimpimanyeto leyi pimiweke ya swivandla swo fana na timuziyamu ta mfumo na tigarari, hambiswiritano, swivandla swotala leswi nga riki swo endla phurofiti leswi nga na mimpimanyeto yitsongo swi endla matshalatshala yo endla leswaku ku va na tihakelo na swikhenso

Tihakelo ta vatshila ta tiloni ti hakeriwa vativinkulu lava lombaka ntirho wu ya eka xiendleko kumbe xivandla, kumbe wu ya eka nkombo wo ka wu nga xavisi. Tihakelo leti ti hakeriwa hi ku tekela enhlokweni ku vuyeriwa ka mfumo ko katsa ntirho eka xiendleko kumbe xivandla lexi nga riki xa bindzu, na ku lahlekeriwa hi muholo loko ntirho wa ha lombiwile eka nkombo wa nkarhi wokoma kumbe wa nkarhi woleha, naswona wu nga kumeki leswaku wu ta xavisiwa.

Eka swiendleko na swivandla leswi nga riki swa bindzu, vativinkulu va laveka ku tekela enhlokweni leswi landzelaka loko va khakhuleyita hakelo(vativinkulu lava kombisaka eka tigarari ta bindzu na vona va nga ha tekela leswi enhlokweni loko va veka tihakelo ta ntirho):

- Swiendleko kumbe swivandla swi fanele swi hakela tihakelo eka vativinkulu lava ngenhisaka xiave eka ntirhowavutshila eka nkombo;
- Loko mutivinkulu o laveka ku ngenhisana ntirho, tihakelo to engetela ti fanele ti tirhisiwa;
- Loko mutivinkulu a lava vutivi byo engetela kumbe nsetelo wa xithekiniki wa vumaki na/kumbe ku ngenhisana (xik. xitifikheti xa vumaki), tihakelo to engetela ti fanele ti tirhisiwa;
- Loko mutivinkulu a lava vutleketli byo hlawuleka, tihakelo to engetela ti fanele ti tirhisiwa;
- Loko mutivinkulu o laveka ku endla ntirho wo engetela wo fana nkanelo wa phanele kumbe ku humelela ka PR leswi katsaka nkarhi wo karhi, tihakelo to engetela ti fanele ti endliwa. Marendzo a mi hakerisiwi etlhelu.

Tihakelo ta mfumo ta swa vutshila

Tihakelo ta tiphurojeke ta vutshila bya mfumo ti vekiwa eka mpimo wa le henhla tanihi leswi ti lavaka ku tekela enhlokweni muxaka wa nkarhi woleha wo maka ntirhowavutshila lowukulukumba wa mfumo, ku tihlanganisa na vakhumbheki, mafambiselo ya phurojeke lama khumbhekaka, na vumaki byo engetela bya xikeche xo sungula xa vuvatli.

Leswi landzelaka swi nge katsiwi eka hakelo ya mutivinkulu, kambe swi ta hakerisiwa eka mpimanyeto wa le tlhelo hi mukhomixinara:

- Vativinkulu bya xithekiniki(xik. Vukorhokeri bya mumaki kumbe mupulana tindlu);
- Tihakelo to ngenhisana (xik. Xilaveko xa khireyini leyikulukumba kumbe xingolongondzwana xin'wana xo tika);
- Vutleketli bya ntirho wu ya eka ndhawu ya ngenhiso.

Tihakelo ta mulanguteri wo tiyimela

Leswi faneleke ku tiviwa na leswi faneleke ku languteriwa

Tihakelo ta mulanguteri wotiyimela a ti tirhisiwi hi xitalo kumbe, nkarhi na nkarhi, a ti kumisisiwanga eka mimpimanyeto ya phurojeke. Tanihi leswi maendlelo ya vulanguteri eka vutshila byo voniwa ya va ku ya xiphurofexini hi ndlela yo ndlandlamukaka eAfrika Dzonga, valanguteri, swiendleko na swivandla va lemuka swinene hi nkoka wa tihakelo ta mulanguteri wotiyimela.

Hi ku engetela eka swiyenge leswi xaxametiweke laha henhla swa vativinkulu, khakhuleyixini ya hakelo ya mulanguteri yi fanele yi anakanya leswi landzelaka:

- Xikeyili xa xiendleko(xik. Xo ringanela xa nkarhi wokoma kumbe xikulukumba kumbe nkarhi woleha/xiendleko xo famba);
- Ntirho lowu mulanguteri a wu endlaka eka mutshila/mutivinkulu na mafambiselo ya xiendleko/xivandla;
- Hambiloko mulanguteri a nyikiwile khomixini hi nhlanganano, kumbe hambiloko mulanguteri a humesile mali hi yexe na ku sungula phurijeke a ri yexe;
- Vuangameri byo ngenisa xiendleko;
- Hambiloko buku kumbe khatalogo swi ta lava ku tumbuluxiwa na ku lawuriwa, na mpimo wa ntirho wa mulanguteri na ku ngenisa xandla eka nhluvukiso wa kona;
- Vumaki bya muhlovo wa matsalwa eka xiendleko(xik. xitatimente xa vulanguteri na xa phurojeke);
- Nhluvukiso wa Tikhondepe na ndzavisiso.

Eka xiyimo xa rendzo ra nkombiso, mulanguteri u ta kuma phesenteji ya hakelo ya ntoloveloo:

- Hakelo yi hakeriwa tanihi mali ya ntswalo ntirho lowu hetuweke, ku nga ri hakelo ya ntirho wuntswa;
- Hakelo a yi katsa vulawuri kumbe nhlanganano wa rendzo ra nkombiso, leswi ku nga vutihlamuleri bya vandla leri amukelaka;
- Hakelo a yi katsi mitirho yo ngenisa eka tindhawu ta tendzo. Leswi ku ta va hakelo yo engetela leyi hakeriwaka loko mulanguteri a fanele a langutisisa ngeniso loko mi ri erendzweni.

Xiyenge xa B: Tihakelo tin'wana

Tihakelo totirhela mitlawa yo hambanahambana

Mutirheli wa mitlawa yo hambanahambana kumbe mutirhi wa mitlawa yo hambanahambana i theme leri tirhisiwaka loko munhu a ti tirha. Vativinkulu votala va tirhela mitlawa yo hambana hambana eka swivandla swin'wana swo fana na matsalwa ya swinepe, dezayini ya girafiki na ya tibuku, ngeniso wa nkombiso, no hlela, exikarhi ka tinxaka to tala ta ntirho.

Mpimo wa Siku na Siku wo Tirhela Mitlawa yo hambanahambana

Vativinkulu va khutaziwa ku tumbuluxa mpimo wo tirhela mitlawa yo hambanahambana wa awara yin'wana na yin'wana ku ya hi muxaka wa ntirho lowu va wu endlaka. Hi ku engetela, leswi landzelaka swi nga tirhisiwa:

- Eka swiyimo swin'wana, mimpimo hi ku angarhela yo tirhela mitlawa yo hambana hambana yi ta tshika vupimanxavo bya phurojeke/yelaniso wa ntirho lowu fambelanaka na tihakelo ta le tlhelo(xik. Ku hlela Matsalwa kumbe logo kumbe dezayini ya girafiki)
- Na mpimo wa awara yin'wana na yin'wana, mimpimo ya muxaka leyi vuriweke eka xiyenge xa a(xik. Vativirhi) va fanele va katsiwa.
- Swa tsundzuxiwa leswaku vativirhi vo tirhela mitlawa yo hambanahambana va anakanya ku hambana ka mpimanyeto na vuhlayiseki bya mali exikarhi ka tikhamphani ta bindzu na leti nga riki ta bindzu na vanhu, loko va sungula vupima-nxavo.

Nxaxamelo wa tihakelo ta vutshila leti fambelanaka notirhela mitlawa yo hambana hambana na mianakanyo yin'wana ya tihakelo ta vativinkulu wu xaxametiwiwile laha hansi.

Tihakelo ta Mediya ya Vatshila

Mutshila wa mediya u tumbuluxa tikhonsepe, swimakiwa na ntirhowavutshila wo fana na dezayini ya girafiki, swifaniso, na dezayini ya tibuku. Leswi swi nga katsa tikhomixini ta vuteki bya mahungu swinepe na vhidiyo.

Vatekivaswinepe

- Vatekivaswinepe lava kombisaka eka tigarari va ta khakhuleyita tihakelo eka xiyenge xo fana na xa tihakelo ta vatshila;
- Vatekivaswinepe va laveka nkarhi na nkarhi ku teka swinepe swa ngeniso wa nkombiso;
- Vupima nxavo byo engetela bya swingolongondzwana(xik. Mavoni), byi fanele byi anakanyiwa;
- Vatekivaswinepe va ta komberiwa ku gireyida tibuku na swin'wana swilaveko swo pirinta;
- Vatekivaswinepe va ta komberiwa ku tekaswinepe swa swiendleko swo fana na ku pfuriwa ka mikombiso na tiwekixopo. Eka xiendleko xa ha ri ekule, mutekivaswinepe a nga lava ku hakeriwa ku kota ku fikelela tihakelo ta vutleketli na vutshamo.

Xifaniso

- Hakelo ya mpimo ya laveka ku phutsela xifaniso; xiyenge xa hakelo xi ya ehansi ku ya hi sayizi ya nkandziyiso, hambiku ri pheji hi xitalo, hafu ya pheji kumbe yitsongo;
- Andziso wa ntirho lowu se wu nga kona wu ta lava hakelo ya le hansi ku tlula ntirho wuntshwa lowu khomixiniweke;
- Tihakelo to engetela ti fanele ti kanerisaniwa leswaku ku ta pirintiwa nakambe. Ku kuma mahungu hi xitalo, langutisa xiyenge xa mpfumelelo wa ntsariso, xa 7.2;
- Eka swifaniso leswi khomixiniweke, kan'we, kumbe xin'we, hakelo ya le henhla yi fanele yi chajiwa.

Ku tsala, Ku Hlela naTihakelo ta Muhlerisisi

- Vatsari lava nyikiwaka khomixini hi ku angarhela va chaja hi rito. Eka xiyimo xa ku tirhisiwa ka matheriyali lama kandziyisiweke khale, mimpimo yi ta va ehansi ka ya matheriyali ya orijinali;
- Ku hlerisisa na ku hlela tsalwa swi ta chajiwa ku fya hi rito.

Mali ya Ntswalo ya Mpfumelelo wa Ntsariso

Swiyenge swa nkoka swo swi anakanya eka ku layisensa ntirho leswaku wu kandziyisiwa nakambe swi katsa:

- Mfanelo yo tirhisa ;
- Nhlayo ya miandziso;
- Nkarhi lowu layisense yi tirhaka ha wona;
- Tiko ro phakela ximakiwa;
- Matirhiselo na xikongomelo;
- Hakelo ya ntswalo leyi hakeriwaka kumbe ku hava ntswalo? (xik. loko xifaniso xi ri kona eka khavhara, hakelo yi le henhla, na ku ya ehansi hi pheji leyi taleke, hafu ya pheji na leyitsongo);
- Langutisa mpfumelelo wa ntsariso wa IPR/ xiyenge xa 7.

Miholo ya Vulawuri bya Vutshila

Valawuri va vutshila va nga va na vuxaka bya ntirho eka xiendleko kumbe xivandla, kumbe va nga nyikiwa tikontiraka ta mafambiselo ya ntirho wa phurojeke ya nkarhi wokoma Swi fanele swi tiviwa leswaku munhu loyi a tirhaka ku hundza tin'weti tinharhu eka xiendleko kumbe xivandla xo fana, u voniwa tanihi mutirhi wa xiendleko kumbe xivandla. Swiendleko kumbe swivandla swi fanele swi va na tipholisi leti vekaka tibende ta tihakelo ta vaphakeri va vukorhokeri vo tiyimela. Swiendleko kumbe swivandla swi khutaziwa ku endla

nxopanxopo wo fananisa ku tiyisisa tisolari ta mimpimo ta vatirhi lava landzelaka:

- Valawuri;
- Vafambisi va Xiyimo xa le Henhla;
- Vatirhi va vulawuri;
- Valeteriwa na vatirhi va khexuwali.

Mpimo wa Tihakelo to Dyondzisa

Mpimo wa tihakelo to dyondzisa wu katsa ntirho lowu endliweke eka wekixopo leyi khomixiniweke na tiwekixopo ta nkarhi woleha leti endliweke hi ku landzelelana. Vativinkulu va fanele va katsa vupima nxavo eka leswi landzelaka:

- Malulamiselo ehenhla ka wekixopo;
- Nhluvukiso wa kharikhulamu wa nandzelelano wa tiwekixopo ta nkarhi woleha;
- Nkarhi wo endla tiwekixopo laha ti lavekaka;
- Tiawara etlilasini;
- Tlilasi/timatheriyali leti endliweke kumbe ku kumiwa.

Tihakelo ta Modlele

Modlele wa vutshila wu kombisa vutshila byo voniwa tanihi xiphemu xa dirowa tifigara, vuvatli na titlilasi to penda kumbe tiwekixopo, leti nyikaka rheferense yo voniwa leyi hanyakaya figara ya munhu eka ntirho wa vutshila. Timodlele ta vutshila ti fanele ti katsa vupima-nxavo wa leswi landzelaka:

- Vutleketli byo ku ya na ku suka endhawini;
- Tiawara leti tirhisiweke ku karhi ku modeliwa;
- Nkarhi wo sungula, laha swi lavekaka.

5. 2. 2. XIBALO

Xibalo xa Munhu xa Mbuyelo

Xibalo xa Mbuyelo xi fanele xi hakeriwa eka Vukorhokeri bya Xibalo bya Afrika Dzonga (SARS), lebyi nga na vutihlamuleri byo hlengeleta mali ya vahakerivaxibalo hi ku yimela mfumo.

Vativinkulu na vanhu (nwini wa bindzu a ri yexe:

U laveka hi nawu ku hakela xibalo xa mbuyelo lembe rin'wana na rin'wana loko muholo wa wena wa lembe tanihi munhu loyi a nga ehansi ka malembe ya 65 wu ri ehenhla ka R75000 eka lembe ra xibalo ra 2017.

Vutihlamuleri byi le ka muhakeliwaxibalo ku tshama a tiva hiku cinca kwihi na kwihi eka nawu lembe rin'wana na rin'wana ra nhlelo.

Miholo hinkwayo yi fanele yi paluxiwa, ku katsa muholo lowu kumiweke hi ku tirhela mitlawa yo hambanahambana kumbe ntirho wa khexuwali.

Xibalo xa Mutirhi na Swisusiwa

Vathori va laveka hi nawu ku ku susa PAYE na UIF ku suka eka miholo ya vatirhi n'hweti yin'wana na yin'wana. Timali leti ti fanele ti kombisiwa eka xilipi xa tihakelo xa mutirhi.

Vathori va na nkombo wa masiku yotirha ku suka emaheleni ya n'hweti ku hakela nhlengo wa PAYEeSARS. Ekuheteleleni ka lembe rin'wana na rin'wana ra nhlelo, vathori va fanele va nyika vatirhi tifomo ta ti IRP5.

Mpimo wu fanele wu va a vativinkulu ku kuma xitifikhethi xo tliyara xivbalo ku suka eSARS.

Minhlangano yo Vuyerisa Vanhu

Swiendleko kumbe swivandla leswi nga swa ku vuyerisa vanhu swi fanele swi endla xikombelo eSARS xa xiyimo xa Minhlangano yo Vuyerisa Vanhu (PBO).

Xiendleko xihhi kumbe xihhi kumbe xivandla lexi nga ringanelangiku, kumbe xi nga se hetisisaka xiyimo xa PBO xi ta hakela xibalo.

Loko nhlango wu ri na mali yo tlulampimo ya R 1miliyoni eka tin'hweti tihhi na tihhi ta khumembirhi hi ku landzelelana, naswona nhlango a wu ntshuxiwanga hi nawu leswaku wu nga hakeli xibalo PBO, nhlango wu fanele wu tsarisa tanihi Xibalo xa Engetelo wa Nkoka (VAT) no hakela VAT hi nhundzu yo xavisiwa hi xihatla eSARS.

Xibalo xa Engetelo wa Nkoka xa Vatshila

Nwini wa bindzu loyi anga yexe u ta laveka ku tsarisela VAT loko muholo lowu kumiwaka ku suka eka ku xavisa ntirhowavutshila wu hundza R1miliyoni hi tin'hweti ta 12 to landzelelana. Nwini wa bindzu loyi a nga yexe a nga titsarisela tanihi muxavisi wa VAT loko ntirhowavutshila lowu xavisiweke ehenhla ka 12 wa tin'hweti wu hundza R500 000.

Xibalo xa Swiendiko swa le matikweni ya le Handle na Vutleketli

Tihakelo kumbe tiphurofiti leti kumiwaka hi vativinkulu lava hakerisiwaka xibalo eAfrika Dzonga lava kumaka mali ku suka eka swiendleko na swivandla swa matiko ya le handle, va ta hakerisiwa xibalo xa mbuyelo, naswona va ta va na mfanolo ya swisusiwa swokarhi swa ntirhowavutshila lowu endliweke.

Vativinkulu lava hakerisiwaka xibalo eAfrika Dzonga va ta laveka ku anakanya mimbuyelo ya VAT yo xavisa mitirho ya vona ya vutshila kumbe ku chaja hakelo yo kombisa ntirho wa vona.

Vativinkulu i lava nga tshameki kona va laveka ku hakela xibalo eAfrika Dzonga eka mali yihhi kumbe yihhi leyi kumiweke eAfrika Dzonga. Leswi swi ta va xisweswo loko mutivinkulu loyi anga tshameku kona a endla ntirhowavutshila eAfrika Dzonga, no xavisa ntirhowavutshila no wu kombisa leswaku a ta kuma hakelo.

Mimbuyelo ya Xibalo ya Vatekaxiave va Vatshami

Vatshami va laveka ku lemuka hi mimbuyelo ya xibalo xa vutshamo bya vona, ku katsa leswi nga ta hleriwa tanihi muholo. Loko vutshamo byi nyikiwa hi vandla leri nga riki ra laha tikweni, ku nga va na mimbuyelo ya xibalo eka vativinkulu lava tshamaka, tanihileswi vanhu lava tshamaka va hakerisiwaka xibalo eka miholo ya vona ya misava hinkwayo. Vativinkulu va laveka ku anakanya hi vukheta milawu ya vutshamo ku kumisisa leswiaku mimbuyelo ya xibalo xa Afrika Dzonga yi ta va yihhi.

Laha vutshamo byi nyikiwaka mutivinkulu loyi anga tshameku kona hi vandla ra le Afrika Dzonga, munhu la nga tshameku kona u ta laveka ku hakela xibalo hi mali leyi kumiweke ku suka eka vandla ra Afrika Dzonga, tanihileswi vanhu lava nga tshameku kona va hakerisiwaka xibalo eka miholo ya vona.

Xibalo eka Hakelo ya Khomixini ya Mfumo

Loko ntwanano wa mutshila kumbe mutivinkulu wo katsa hakelo ya khomixini ya ntirhowavutshila mutivinkulu u ta laveka ku katsa mali leyi eka ntirho wa yena wa xibalo xa mbuyelo.

Xibalo eka mali ya Hakelo

Mali ya sagwada kumbe masagwada ya vativinkulu va nga yi wina yi nga hakerisiwa xibalo ku ya hi mianakanyo leyi landzelaka:

- Muxaka wa sagwada;
- Milawu yo ngenela mphikizano;
- Hambiloko mphikizano wu ri wa le kaya kumbe matiko ya le handle.

Mali yo huma eka mphikizano leyi kumiweke hi vativinkulu yi ta katsiwa eka muholo lowu hakerisiwaka xibalo wa mutivinkulu.

Xitsundzuxo xa xibalo xi fanele xi laviwa hi nkarhi lowu mali yihi kumbe yihi yi kumiwaka hikwalaho ka ku wina mphikizano.

Xibalo xa Tigarari ta Bindzu na Vativinkulu lava ti va Yimelaka

Eka swiyimo swotala, vativinkulu lava hakerisiwaka xibalo eAfrika Dzonga va ta va na vutihlamuleri byo yisa xibalo xa vona xa mbuyelo. Loko milawu ya ntwanano exikarhi ka galari na mutivinkulu yi kombisa vuxaka bya muthori/mutirhi byi ri bya xikongmelo xa xibalo, galari yi ta boheka ku susa kumbe ku khoma xibalo yi Hakela ku ya hi Muholo(PAYE) ku suka eka hakelo leyi hakeriweke kumbe hakelo leyi hakeriwaka. Galari leyi yi nga muthori naswona yi laveka ku tsarisa na SARS leswaku ku ta tekiwa PAYE na/kumbe Xibalo xa Nhluvukiso wa Vutshila, yi ta laveka ku tsarisela hakelo ya nhlengo wa UIFeSARS. Leswi swi ta tumbuluka loko galari yi ri na vulawuri ehenhla ka mutivinkulu na maendlelo ya vumaki.

Laha tigarari ta Afrika Dzonga ti ngenaka eka kontiraka yo yimela mutivinkulu loyi a nga tshameku kona, munhu loyi a nga tshameku kona u ta laveka ku hakela xibalo hi mali leyi humaka eka vukumeke bya Afrika Dzonga, tanihi leswi vanhu lava nga tshameku kona va hakerisiwaka xibalo eka miholo ya vona leyi va yi kumeke eAfrika Dzonga.

Hinkwaswo tigarari na vativinkulu va fanele va tidyondzisa hi mimbuyelo ya endlelo ra xibalo eka mabindzu ya vona, na ku pfluxeta vutivi bya vona nkarhi na nkarhi. Mikhuva leyinene ya xibalo ya bumabumeriwa swinene eka hinkwaswo ku nga vativinkulu na tigarari.

Swa pfumeleriwa ku tsarisa tani muxavisi wa VAT loko mphakelo lowu hakerisiwaka xibalo lowu endliweke(kumbe lowu nga ta endliwa) wu hundza R1 miliyoni hi nkarhi wa tin'hweti ta 12 to landzelelana. Munhu a nga tsariseka VAT loko mimphakelo leyi hakerisiwaka xibalo leyi endliweke eka tin'hweti ta 12 to hetelela yi hundza R500 000.

5. 2. 3. KU TIRHISA NTIRHO WA MUTSHILA KUMBE WA MUTIVINKULU KU TLAKUSA NKWAMA

Ku hava mutivinkulu loyi anga ta languteriwa ku nyikela mitirho ya vutshila eka nhlango wihhi kumbe wihhi hi xikongomelo xo tlakusa nkwama.

Ku hava nhlango lowu nga ta langutela ku tlakusa nkwama hikwalaho ka swipfuno leswi nga hakeriwangiku hi ntirho wa mutivinkulu.

Tikontiraka leti tsariweke ti fanele ti tirhisiwa naswona ti fanele ti katsa milawu hinwayo leyi ku kanerisaniweke hi yona exikarhi ka mutivinkulu na xiendleko kumbe xivandla.

Loko mutivinkulu a hlawula ku nyikela ntirhowavutshila tanihi xiphemu xo ngenixa xandla eka vaaki, va fanele va lemuka hi swinawana swa SARS hi mayelana na minyikelo ya swisiwana.

Tanihiloko minyikelo wa ntirhowavutshila wu nga va ku wu nga ri eka ku tsakela ka mutivinkulu hi tlhelo ra swa mali, mutivinkulu a nga tsundzuxiwa ku anakanya minyikelo wa mali handle ka swona.

Ndziriso lowu hakeriwaka vativinkulu hi ku xavisa ntirho wa vona hi xikongomelo xo tlakusa nkwama wu fanele wu leteriwa hi mimpimo ya vumaki eka nxaviso wun'wana wa bindzu wa ntirhowavutshila. Swa bumabumeriwa leswaku mutivinkulu a hlayisa xiphemu xa hakelo ya nxaviso, ku va xi kanerisaniwa hi

xona ka ha ri na nkarhi na ku twananiwa hi ku tsala.

Khomixini yin'wana na yin'wana leyi hakeriwaka eka tigarari ta bindzu eka nxavisio wa ntirhowavutshila wa mutivinkulu hi xikongomelo xo tlakusa nkwama swi fanele swi kaneriwa ka ha ri na nkarhi exikarhi ka mutivinkulu na galari.

Eka swiyimo swotala, ntirhowavutshila a wu fanelanga ku xavisiwa hi xikongomelo xotlakusa nkwama ehansi ka nkoka wa makete. Mutivinkulu u ta tumbuluxa hakelo ya le tlhelo(hakelo ya minimama) laha mutivinkulu a nga na mfanelo yo ka a nga xavisi ntirho. Mutivinkulu u fanele a tirhisa mavonelo ya yena eka ku veka mali eka ntirho lowu xaviseriweke ku tlakusa nkwama, naswona u fanele a tekela enhlokweni swipfuno leswi nga kumiwa ku suka eka ku xavisa ntirho eka nkoka wa le hansi ka makete hi nkarhi wa xiendleko xo tlakusa nkwama.

Mutivinkulu u fanele a tiyisisa leswaku ntirho i wa orijinali loko wu vuriwile leswaku wu ta va xisweswo. I vutihlamuleri bya mululamisi ku tiyisisa ntirho hi nkoka wa xitalo lowu vuriweke hi mutivinkulu.

Mululamisi u fanele a sirhelela mpfumelelo wa ntsariso wa mutivinkulu eka mintirho hinkwayo leyi yisiweke, na ku tivisa vaxavi hinkwavo hi ntwanano wa nxavisio leswaku ku xava ntirho a swi vuli ku xava mpfumelelo wa ntsariso.

Mululamisi u fanele a tlherisa ntirhowavutshila hinkwawo lowu nga xaviwangiku no dilivhara marhisiti hinkwawo eka mutivinkulu. Ntirhowavutshila lowu nga xavisiwangiku wu fanele wu tlherisiwa wu pakiwile ku fana na leswi wu nga dilivharisiwa xiswona.

Mululamisi u fanele a ehleketelela tihakelo hinkwato leti fambelanaka na xiendleko, ku katsa nsirhelelo wa ndizindzakhombo, ku dzumisa, na ku nyika switatimente swa mali na mahungu lama hangalasiweke.

Ntirho wu fanele wu kamberiwa ku onhaka loko wa ha ku fika. Xiviko lexi tsariweke xa xiyimo xi fanele xi hlayisiwa.

Mutivinkulu u fanele a tivisiwa hi xihatla loko ntirho wu kumiwile wu onhakile. Loko ntirho lowu fambsiweke hi xikepe wu kumiwa hi tikhontheyina leti onhakeke, swilo leswi onhakeke swi fanele swi tlherisiwa, swi nga se hakeriwa, eka mutivinkulu, ka ha yimeriwile xikoxo eka musirheleri, kumbe mululamiasi a nga, hi mpfumelelo wa mutivinkulu pakunula khontheyina leyi onhakeke hi ntwisiso wa leswaku ku hava swikoxo swo onhaka leswi nga t endliwa ehenhla ka mululamisi.

Mululamisi u na vutihlamuleri byo hlayisa ntirhowavutshila hi xiyimo lexi wu kumiweke hi xona.

6 NXAVISO, VUMAKETI NA MEDIYA YA VUTSHILA

Xiyenge lexi xi avanyisiwile hi tindhawu timbirhi. Xosungula xi tirhana na ntlakuso na vumaketi bya swiendleko, swivandla, vativinkulu na ntirhowavutshila. Swiletelo swi kombisa vuxaka, mintwanano na tindhawu ta gingiriko ro tlakusa leti faneleke ku anakanyiwa loko ku sunguriwa mitlakuso ya swiendleko na swivandla. Xiyenge xa vumbirhi xi nyika manghenelo ya maendlelo lamanene eka mediya ya vutshila, xi karhi xi tekela enhlokweni maenlelo lamanene lama nga kona eka mediya hi ku angarhela, na tipoyinti ta nkoka to engetela to ti anakanya loko ku tsariwa no vika eka vutshila byo voniwa.

6.1 NTLAKUSO WA XIENDLEKO NA XIVANDLA

6.1.1 NTLAKUSO WA XIENDLEKO NA XIVANDLA HI KU ANGARHELA

Swiendleko na swivandla swi fanele swi va na pholisi yo fuma migimgiriko yo tlakusa, ku katsa ntlakuso wa netiweke/pirinta (xik. tika-rata ta poso), na nhluvukiso wa leswi nga endzeni ka netiweke(xik. ku veka erivaleni hi leswaku i mani a nga na vutihlamuleri byo sungula xiendleko eka "facebook").

Ku nga se va na nkombiso, xiendleko kumbe xivandla na mutivinkulu va fanele va twanana hi xitirateji, mpimo na muxaka wa gingiriko ro tlakusa leri nga ta sunguriwa hi hakelo ya xiendleko kumbe xivandla, na ku tekaxiboho hi na ku twanana hi xiyenge xa mutivinkulu xo ngenisa xiave eka gingiriko ro tlakusa.

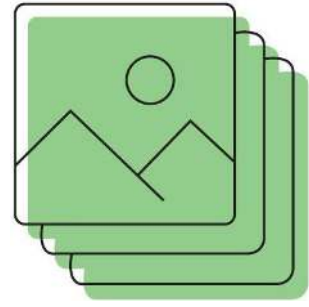
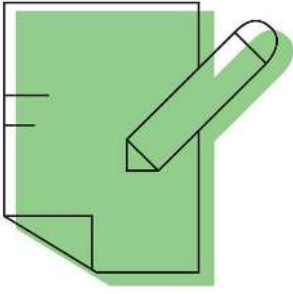
Xiboho xi fanele xi tekiwa hi ndlela yo tsala hi leswaku i swifaniso swihi swi nga ta hangalasiwa eka mediya(langutisa Xiyenge xa 6 xa mimbuyelo ya mpfumelelo wa ntsariso wa swifaniso swa mediya), na milawu leyi ntiho wu nga ta khireditwa na leswi nga endzeni ka tsalwa leswi nga ta hangalasiwa. Vativinkulu va fanele va vona leswaku swifaniso leswi hlawuriweke a swi onhi timfanelo ta ximunhu ta tithedi phati (xik. tifomo to humesa modlele ta swifaniso swa thedi phati swi fanele swi sayiniwa no twananiwa hi swona.

Loko xiendleko kumbe xivandla swi endla xirhanmbo, mutivinkulu u fanele a nyikiwa nkarhi wo pfumelela dezayini. Loko xirhambo xo hambana ku suka eka dezayini ya mpimo wa xiendleko kumbe xivandla wu komberiwa hi mutivinkulu, tihakelo to engetela ti ta kumiwa hi mutivinkulu.

Vativinkulu va fanele va kuma nhlayo yo kongomisa ya tikhopi to tatisa eka khatalogo ya nkombiso kumbe timatheriyali tin'wana to kandziyisiwa(xik. phesnteji (ya 2%ku fikela eka 5%) ya pirinti ya monologo, kumbe tikhopi timbirhi kumbe yinwe to tatisa ta ntlawa wukulukumba wa nkombiso)

Ekuheteleleni ka swiendleko laha vatshila va nga va ku va kumile angarhelo wa mediya, wo fana na mikombiso ya munhu un'we, xiendleko kumbe xivandla xi fanele xi nyika mutivinkulu phakeji ya mediya leyi nga na tikopi ta swinavetiso, swirhambo, mahungu, mimpfuxeto na man'wana matheriyali lama faneleke lama fambelanaka na ku tlakusiwa ka nkombiso.

Vativinkulu va fanele va hakeriwa hakelo ya mutsari ya tsalwa rihi na rihi leri tumbuluxiweke leswaku ri ta kandziyisiwa(hi ku engetela ehenhla ka switatimente swa mutshila kumbe mulanguteri. Vativinkulu va tala ku hakeriwa ku ya hi rito. Hinkwaswo swiendleko na swivandla na vatsari va fanele va va va tumbuluxile mimpimo hi rito Tsengo wa ku ya hi rito na vulehi bya tsalwa swi fanele swi twananiwa hi ndlela yo tsala kunene. Mpimo wu fanele wu katsa mpimo wa awara yin'wana na yin'wana wa ndzavisiso wihi kumbe wihi wo engetela kumbe nkarhi lowu tirhisiweke ku karhi ku inthavhiyuwiwa vanhu.

6.1.2 VUYIMERI BYA GALARI HI XITALO NA NTLAKUSO

Laha vatshila va nga na vuyimeri hi xitalo bya galari, galari yi na vutihlamuleri bya leswi landzelaka:

- Endla no hangalasa swirhambo,
- Rhurhela vuamukeri
- Endla mikombiso yo tlakusa;
- Hlayisa kharikhulamu vhitha ya mutivinkulu un'wana na un'wana loyi a yimeriweke;
- Hlayisa matheriyali ya sweswi yo voniwa ya xikongomelo xo tlakusa eka mutivinkulu un'wana na un'wana loyi a yimeriweke;
- Hlayisa akhayivhi ya migingiriko yo tlakusa.

Ekuheteleleni ka nkombiso, galari yi ta nyika mutivinkulu phakeji ya mediya leyi nga na tikhopi ta swivanetiso. swirhambo, mahungu, mimpfuxeto na man'wana matheriyali lama nga fanela lama fambelanaka na ntlakuso wa nkombiso.

6.2 MEDIYA YA VUTSHILA

6.2.1 MEDIYA HI KU ANGARHELA

Vahleri hinkwavo va le ka netiweke na vutshila byo pirinta na vativinkulu va fanele va landzelela Khodi ya Mikhuva Leyinene na ya Mahanyelo ya Mediya ya le ka Netiweke no Pirinta ya Afrika Dzonga, leyi amukeriweke hi Huvo ya Mahungu ya Afrika Dzonga. Khodi yi nga fikeleriwa eka netiweke eka linki leyi landzelaka: presscouncil.org.za

Khodi yi pfuxetiwa lembe na lembe hi Huvo ya Mahungu ya Afrika Dzonga naswona vutihlamuleri byi le ka vakandziyisi va vutshila na mediya na vativinkulu ku hlayisa vuhundzuluxi lebyi fambelanaka na netiweke na vundzeni lebyi endliweke hi mutirhisi.

Vativinkulu va fanele va hakeriwa hakelo ya mutsari ya tsalwa rihhi na rihhi leri tumbuluxiweke leswaku ri ta kandziyisiwa(hi ku engetela ehenhla ka switatimente swa mutshila kumbe mulanguteri. Vativinkulu va tala ku hakeriwa ku ya hi rito. Hinkwaswo xiendleko na xivandla na mutsari va fanele va va va tumbuluxile mimpimo ku ya hi rito. Tsengo wa ku ya hi rito na vulehi bya tsalwa swi fanele swi twananiwa hi ndlela yo tsala kunene. Mpimo wu fanele wu katsa mpimo wa awara yin'wana na yin'wana wa ndzavisiso wo engetela kumbe nkarhi lowu tirhisiweke ku karhi ku inthavhuyuwuwa vanhu.

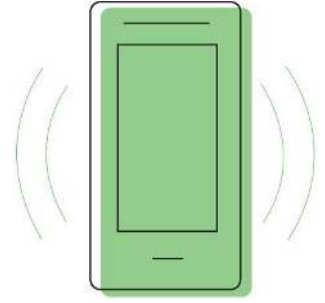
Tsalwa rihhi kumbe rihhi leri voniwaka ra ntirhowavutshila (ku fana na swinepe) leswi hangalasiweke eka mediya ya vutshila swi fanele swi khiredita mutshila, mutsari wa tsalwa ro voniwa naswona eka swiyimo swin'wana eka swivandla, swiponsara na mavandla man'wana. Vutihlamuleri byi le ka mutivinkulu loyi a hlulukisaka vundzeni bya mediya (mutsari kumbe mutekamahungu) ku tiyisisa leswaku matsalwa yo voniwa ya khireditiwa hi ndlela yo lulama.

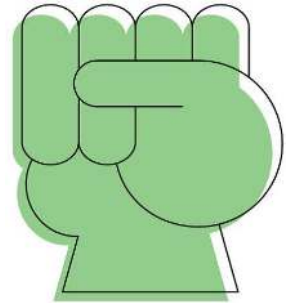
6.2.2 MEDIYA YA VANHU

Mitirho hinkwayo na miandziso ya ntirho (swinepe, swifaniso swiphemu leswi nga na mpfumawulo) leswi tirhisiweke eka mediya ya vanhu swi hikwalaho ka pfumelelo wa ntsariso na swona swi fanele swi tirhisiwa endzeni ka nawu wo sirhelela leswi tsariweke(Langutisa Xiyenge xa 7) Ntirho wa mutivinkulu kumbe miandziso ya ntirho a yi fanelanga ku tirhisiwa ku ri hava mpfumelelo hi mutivinkulu wihi kumbwe wihi, swiendlko kumbe swivandla handle ka loko timfanelo to tirhisa ta ntirho ti hangalasiwile, naswona eka swipimelo swa timfanelo teto ti tirhisa ntsena. Tindlu ta mediya ti nge hangalasi nakambe ku pirinta kumbe ku kombisa mitirho kumbe vuandzisi bya mitirho leyi hangalasiweke eka mediya ya vanhu hi mutsari kumbe mutirhisi wihi kumbe wihi, ku ri hava mpfumelelo.

Tipulatifomo tin'wana ta mediya ya vanhu ti na timfanelo ta otomekiki ta ntirhiso wa ntirho kumbe miandziso loko mutsari a humesile eka pulatifomo yaleyo. Pulatifomo ya mediya ya vanhu a yi na

timfanelo ta vunwini naswona ti nge xavisi ntirho kumbe miandziso ya ntirho.

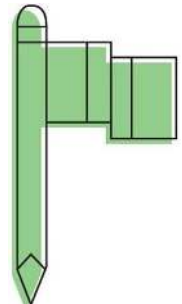

7. TIMFANELO TA MUTIVINKULU(MUTSARI)

Xiyenge lexi xi nyika vuxokoxoko bya timfanelo ta vatshila na vativinkulu van'wana, totala ta tona ti endliwile ta nawu eka matsalwa yo fana na Vumbiwa/Nawumbisi wa Timfanelo na Vuhundzuluxi bya Nawumbisi wa Mpfumelelo wa Ntsariso wa Afrika Dzonga. Eka Xiyenge xa 7.1 na 7.2, xivulwa xo hlawuleka xi tirhisiwile: mutivinkulu (mutsari) Leswi i hikwalaho ka leswaku eka nawu wa Timfanelo ta Vunene ba Vunwini bya Nhundzu, theme ra nawu leri tirhisiweke i ra 'mutsari'. Hi tirhile marito hinkwawo ku kombisa rimba ra nawu na ku veka erivaleni ku hlaya hi mayelana na tsalwa hinkwaro. Xa nkoka eka xiyenge lexi, Timfanelo ta Mutshila to Xavisa nakambe a ti se va nawu hi nkarhi wo ya eku pirinteni, a wu nga se va nawu, kambe swi le ka Palamende ku va yi hlamusela. Leyi i ndhawu ya nkoka leyi nga ta lava ku pfuxetiwa mundzuku. Swi katsiwile laha ku endlela ku lemukisa, leswku vativinkulu va ta va na mahungu mantshwa tanihiloko Mfanelo ya Mutshila yo Xavisa nakambe yi lava ku va nawu.

7.1 TIMFANELO TA VUNENE

Timfanelo ta vunene ti pfuna mutivinkulu (mutsari) ku sirhelela nkoka wa ku voniwa ka mitirho ya vona.

Timfanelo ta vunene ti na timfanelo timbirhi ta vubumabumelo (vutsari) na nhlango(mfanelo yo kaneta vunwa byi na byihi lebyi nga pfumeleriwangiku, ku lamata kumbe cinco wun'wana wa ntirho).

Loko ntirho wu cinciwile, onhiwile kumbe wu tekiwile, muitvinkulu(mutsari) u na mfanelo yo susa vito ra yena eka ntirhowavutshila, na ku suwa ku onhiwa ka timfanelo ta vunene.

Swiendleko kumbe swivandla swi fanele swi bumabumela mutivinkulu (mutsari) wa ntirhowavutshila, naswona swi nga cinci kumbe ku khompuromayiza hi tindlela tihi kumbe tihi nhlango wa ntirhowavutshila, kumbe ku pfumelela munhu un'wana ku endla sweswo loko ntirhowavutshila wu ri emavokweni ya xiendleko kumbe xivandla.

Laha xiponsara xi kumekaka eka xiendleko, xiendleko kumbe xivandla xi fanele xi tivisa vativinkulu lava khumbhekaka hi ku nghenelela ka xiponsara na muxaka wa ntsakelo wa xona wa bindzu ku nga se laviwa ntiyisiso wo nghenisa xandla. Hi ku ringana, vativinkulu va fanele va kombisa eka mikanelo ya vona yosungula na nkanerisano wa kontiraka swiponsara swihi kumbe swihi leswi va nga ta ka va nga lavi ku hlanganisiwa na swona.

7.2 MPFUMELELO WA NTSARISO NA IP

Mpfumelelo wa ntsariso eAfrika Dzonga wa nyikiwa na ku lawuriwa hi nawu ehansi ka Nawu wo Sirhelela Matsalwa, wa 1978.

Mpfumelelo wa ntsariso i mfanelo ya otometiki na ya nkoka ya mutivinkulu (mutsari) wa ntirhowavutshila ku lawula no na nwini wa ntirhiso(xik. andziso) wa ntirho nkarhi lowu pimiweke.

Ku na swilaveko swin'wana swa masungulo (xik. vuviri). Xa nkoka, mpfumelelo wa ntsariso a wu tirhi eka miehleketo na tikhonsepe handle ka loko swi endliwile xivumbeko xa orijinali xa vutumbuluxi.

7.2.1 MILAWU YA MASUNGULO NA MIMPIMO YA MPFUMELELO WA NTSARISO

Mpfumelelo wa ntsariso wu kona hi otometikali naswona a wu lavi ku tsarisiwa. Mpfumelelo wa ntsariso i rifuwo naswona wu nga xaviswiwa, nyikiwa na ku layisensiwa leswaku wu tirhisiwa hi van'wana. Mpfumelelo wa ntsariso wa mutivinkulu wu nga lawuriwa hi mutivinkulu(mutsari) kumbe hi nhlengeleto wa mpfumelelo wa ntsariso laha mutivinkulu(mutsari) a nyikele mpfumelelo wa ntsariso hi xikongomelo xexo. Hi ku angarhela, mutivinkulu(mutsari) u hlayisa mfanelo yo tirhisa mpfumelelo wa ntsariso wa yena hambiloko ejensi yin'wana yi lawula mpfumelelo wa ntsariso.

Mpfumelelo wa ntsariso wu pfumelela nwini wa mpfumelelo wa ntsariso ku sivela ntsariso wo ka wu nga pfumeleriwanga(lowu vuriwaka ku tlula nawu) wantirho lowu faneleke wa van'wana. Ku hava ku tlula nawu handle ka loko ku kopa ka xiviri ku humelela. Ku tlula milawu swi humelela hikwalaho ka andziso lowu nga pfumeleriwangiku kumbe ku hangalasa ntirho lowu yelanaka, kumbe xiphemu xa wona xa nkoka, hi ndlela yin'wana. Eka swiyimo swin'wana, (laha vundzeni bya ntirho byi nga na nkoka ku tlula xivumbeko xa xiviri), ku tlula milawu swi humelela loko ntekelelo (xivumbeko lexi cincaweke) xa ntirho xi endliwa.

Ku tlula milawu ya mpfumelelo wa ntsariso swi pfumelela nwini wa mpfumelelo wa ntsariso ku suwa ekhoto hi xileriso xo sivela munhu loyi a nga pfumeleriwangiku ku suka eka ku tlula milawu ya mpfumelelo wa ntsariso, na ku onhaka.

I vugevenga eka swiyimo laha munhu a xaviselaka matiko ya le handle, xavisaka, hangalasa, xavisaka, kumbe ku nyika nxaviswa wa ntirho lowu tivekaka ku va wu tlula milawu ya mpfumelelo wa ntsariso.

Eka swiyimo laha mpfumelelo wa ntsariso wu hundziseriweke ku suka eka mutivinkulu timfanelo ta vunene ta mutivinkulu eka ntirho ti tshama ti ri kona. Timfanelo ta vunene ti tekeleriwa eka mpfumelelo wa ntsariso kambe nkarhi wa tona wu pimiwile eka vutomi bya mutivinkulu. Timfanelo ta vunene a ti xaviswiwa kumbe ku nyikeriwa layisense, hambiloko mutivinkulu a nga hlawulaka kuka a nga ti tirhisi timfanelo leti.

Mpfumelelo wa ntsariso hi xitalo wu nga hundziseriwa hi ndlela ya tsalwa ro tsariwa leri vuriwaka asayimente, leri faneleke ku sayiniwa hi munhu loyi a hundziselaka mpfumelelo wa ntsariso. Hi tsalwa rero ro tsariwa, mutivinkulu a nga sayina mpfumelelo wa ntsariso wu famba kumbe eka xiyimo xa ntirho wa khomixini kumbe ntirho lowu endliweke hi nkarhi wa ntirho, mutivinkulu a nga hlayisa mpfumelelo wa ntsariso.

Ku nyika layisense ya mpfumelelo wa ntsariso swi fanele swi va hi ndlela yo tsariwa, ku tiyisisa matsalwa ya kahle ya milawu na swipimelo swa layisense. Munhu loyi a nyikeke layisense ya mpfumelelo wa ntsariso u na mfanelo yo tirhisa xifaniso hi ndlela leyi hlamuseriweke eka ntwanano.

Ntwanano wu fanele wu hlamusela leswi landzelaka:

- Wa le handle kumbe wo ka wu nga ri wa le handle(tanihi nawu hi ku angarhela, vativinkulu a va fanelenga ku pfumela ku nyika layisense ya mpfumelelo wa ntsariso hi ndlela ya le handle, loko va pfumela, layisense yi fanele yi va hi ndlela leyi tsariweke na ku sayiniwa hi mavandla hinkwawo;
- Leswi xifaniso xi nga ta tirhisiwa swona;
- Leswi xifaniso xi nga ta andzisisiwa xiswona
- I miandziso yingani yi nga ta endliwa;
- Ndhawu ya ntivo misava laha yi nga ta hangalasiwa kona;

- Xana mukhomi wa mpfumelelo wa ntsariso u ta hola mali muni(mintswalo);
- Xana layisense yi ta hela rini.

Ehansi ka nawu wa Afrika Dzonga, mpfumelelo wa ntsariso eka ntirho wa vutshila i wa vutomi bya mutivinkulu na ku helela hi nkarhi eku heleni ka lembe ra vu 50 endzhaku ka rifu ra mutirhi. Endzhaku ka loko nkarhi wa mpfumelelo wa ntsariso wu helerile hi nkarhi, ntirho wu wela ehansi ka ku fumiwa hi mfumo na swona wu nga andzisiwa ku ntshunxekiwile.

Loko mutivinkulu a pfumeleriwile ku dirowa kumbe ku penda xifaniso kumbe ku endla xifaniso na swona ku na ntwanano wo swi hakelela, nwini wo sungula wa mpfumelelo wa ntsariso i munhu loyi a nyikeke mpfumelelo wa ntirho. Loko mutivinkulu a endla ntirho hi nkarhi wa ntirho wa yena(ku tumbuluxa ntirho wa vutshila) nwini wosungula wa mpfumelelo wa ntsariso i muthori, naswona mmilawu yo hlawuleka ya tirhisiwa loko muthori a ri nwini wa bindzu a ri yexe ra maphephahungu kumbe megezini. Malulamiselwa lawa hinkwawo ma nga cinciwa hi kontiraka.

Loko ntirho wa vutshila wu xavisiwile, mutivinkulu u hlayisa mpfumelelo wa ntsariso, ku nga landzeleriwi nxaviso.

Timfanelo ta le handle leti nyikiweke hi mpfumelelo wa ntsariso ti endla leswaku nwini wa mpfumelelo wa ntsariso leswaku a endla nkanerisano wa hakelo (ntswalo) eka ku tirhisiwa ka ntirho wa yena tanihi xipimelo xo nyika mpfumelelo.

Mpfumelelo wa ntsariso wu nge vekwi eka swihlengeletwa /nhlangano wa mavandla kumbe ntirhisano lowu nga tekiwiki ximfumo tanihi mavandla ya nawu. Eka xiyimo xa vubumabumelo bya mpfumelelo wa ntsariso eka swihlengeletwa/nhlangano wa mavandla lama nga tsariswangiku, swa bumabumeriwa leswaku swihlengeletwa swi lulamisa ntwanano lowu tsariweke ximfumo exikarhi ka swirho, na naswona na hi xiendleko xihhi kumbe xihhi xa le handle kumbe xivandla laha swi lavekaka, leswi:

- Hlamuselaka swihlengeletwa hi ku vula leswaku i mani a vumbaka xiphemu xa nhlemngeleto;
- Vula leswaku swirho hinkwaswo leswi vuriweke swi avelana mpfumelelo wa ntsariso wa ntirho lowu endliweke hi nhengelo.
- Hlamusela leswi nhlengelo wu lavaka ku bumabumerisiwa xiswona eka ntlakuso wihi kumbe wihi kumbe matheriyali man'wana(tanihi nxaxamelo wa vanhu kumbe tanihi nhlengelo wa mavandla, mfanelo, na swin'wana)

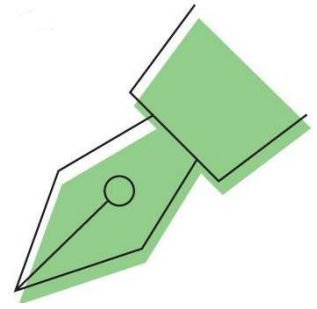
7.2.2 MAENDLELO LAMANENE NA MIMPIMO YA MPFUMELELO WA NTSARISO EKA VUTSHILA BYO VONIWA

Ku kuma mahungu yo kongomisa hi mayelana na swiyenge leswi nga laha hansi, u komberiwa ku langutisa swiyenge leswi fambelanaka.

- Mimphikizano na masagwada: Xiyenge xa 3.7.
- Tigarari ta bindzu: Xiyenge xa 4.
- Minxaviso ya ka Inthanete na Tigarari ta le ka netiweke: Xiyenge xa 4.6

7.2.3 XIWELO: 'NXAVISO WA KAHLE'

Xiyenge xa 12 na 15 xa Nawu wo Sirhelela Mtsalwa xi xaxmeta swiwelo hi ku angarhela leswi nga pimiwa hi nhlayo na xikopu. 'Nxaviso wa Kahle' wu pfumelela ntsavulo wa matheriyali ya mpfumelelo wa ntsariso, ehansi ka swiyimo swo karhi, ku tshahiwa hi nomu hi xikongomelo swo fana na ku xopaxopiwa, ku vika mahungu. ku dyondzisa na ndzavisiso.

7.3 MFANELO YO XAVISA NAKAMBE

7.3.1 LESWI WU NGA SWONA

Mfanelo yo xavisa nakambe, kumbe "droit de suite" (mfanelo yo landzelela'), i xitirho xa nawu lexi nga ehansi ka nawu wa vunwini bya nhundzu, lexi endlaka leswaku vativinkulu va kuma phesenteji ya hakelo ya nxaviso loko ntirho wa vatshila wu xavisiwa nakambe.

Mali yo huma eka mpfumelelo wa ntsariso yi endliwa eka xiyimo xa ntirho wa vutumbuluxi, lowu katsa xikeyili xikulukumba xa andziso, wo fana na vuyimbeleri na matsalwa. Hi ndlela yo pfuna, hikuva nkoka lowu nga kona eka ntirho wa vatshila wu le ka ku va wu fana wu ri woxe, vatshila va swo voniwa va vuyeriwa katsongo eka mpfumelelo wa ntsariso. Mfanelo yo Xavisa Nakambe yi tivisiwile ku endlela ku hlamusela nkandzingano lowu.

Masungulo ya Mfanelo ya Vatshila yo Xavisa nakambe hi leswaku vatshila va fanele va vuyeriwa hi ku kongomisa ku suka eka ku kula ka makete na andziso wa rifuwo leri humaka eka ntirho wa vona eka makete wo xavisa nakambe. Ku endlela ku tiyisisa leswaku vatshila va sirheleleriwile hi ntirho wa orijinali lowu va wu endlaka, na leswaku vutomi bya vatshila bya seketeriwa, Timfanelo ta Vatshila to Xavisa Nakambe i ta nkoka.

7.3.2 XIYIMO XA SWESWI XA MFANELO YO XAVISIA NAKAMBE EAFRIKA DZONGA

Nawu wo Sirhelela Matsalwa, 1978 sweswi wu le ku hundzuluxiweni. Yin'wana ya vuhundzuluxi i ku tivisa Mfanelo ya Vatshila yo Xavisa Nakambe eka nawu wa Afrika Dzonga. Afrika Dzonga sweswi ri hava milawu leyi lawulaka no fuma nxavisio wa vumbirhi wa ntirhowavutshila hikwalaho ka ku okixina tindlu, tigarari, vaxavisi, vateki na tin'wana tiejente ta vutshila. Mphakelo wa Mfanelo yo Xavisa Nakambe eka hundzuluxo wa sweswi wu ta endla leswaku vativinkulu va va na mfanelo yo kuma mintswalo loko ntirho wa vutshila wu xavisiwa nakambe hikwalaho ka tichanele leti nga laha henhla. Eka xiyimo xa sweswi xo pfpafarhuta, ntswalo wo xavisa nakambe wu vekiwile eka 5% ya hakelo yo xavisa ya ntirho. Ndzawulo ya Mabindzu na Vumaki, leyi nga na vutihlamuleri byo pfpafarhuta Nawumbisi, yi le ka maendlelo yo tumbuluxa ndlela yo antswa ya nhlengeleto na mphakelo wa phesenteji ya ntswalo. Sweswi ndlela yo ringanela i ku tumbuluxa sosayiti yo hlengeleta leyi tirhaka hi tilayini to hlengeleta tisosayiti eka vumaki bya vuyimbeleri Mpfpafarhuto wa sweswi wu tlhela wu vula leswaku mfanelo yo xavisa nakambe yi ta hela 50 wa malembe endzhaku ka rifu ra mutshila.

Nawumbisi wu xeduriwile ku va wu tivisiwa Khabinete hi Mudyaxihi wa 2016, endzhaku ka swona wu ta andlariwa ePalamende. Eka xiyimo xexo xa Nawumbisi nakambe wu ta kumeka leswaku vanhu va nyika mavonelo ya vona na vutihlanganisi. Hi nkarhi wo ya eku pirinteni (Mhawuri 2016) Nawumbisi a wu nga se tivisiwa ePalamende.

7.4 NTSHUNXEKO WO VULAVULA

7.4.1 Misirhelelo na Swipimelo

Vumbiwa bya Afrika Dzonga i nawu wa le henhla wa Mfumo naswona hi wona wu rhangaka eka ku pasisiwa kwihi na kwihi ka nawu. Nawu wihi kumbe wihi lowu hambanaka na wona a wu tirhi. Xiyenge xa 16(1) xa Vumbiwa xi hlamusela mfanelo ya Ntshunxeko wo Vulavula tanihi mfanelo yo sungula, leyi katsaka:

- Ntshunxeko wa mahungu na tin'wana timediya;
- Ntshunxeko wo kuma no nyika mahungu kumbe miehleketo/mavonelo;
- Ntshunxeko wa vutumbuluxi bya vutshila;
- Ntshunxeko wa akhademiki na ntshunxeko wa ndzavisiso wa sayense.

Mfanelo ya Ntshunxeko wo Vulavula yi lava leswaku wu endliwa hi vutihlamuleri hi vativinkulu hinkwavo, leswaku ku nga tluriwi milawu ya timfanelo ta van'wana. Xiyenge xa 16(2) xa Vumbiwa bya Afrika Dzonga xi vula leswaku Ntshunxeko wo Vulavula wu nge ndlandlamuki wu ya eka nhlamuselo leyi kongomisaka ku khutaza leswi landzelaka:

- Phurophaganda ya nyimpi;
- Mavulavulelo lama vangaka madzolongana;
- Swibumabumeri swa rivengo leri nga hikwalaho ka rixaka, rixaka, rimbewu, kumbe vukhongeri, naswona leswi vangaka mavulavulelo yo vanga ku vaviseka.

Xilaveko xo pima timfanelo tin'wana i mhaka ya leswaku mitolovelo yo ka yi nga ri ya vukheta yo tirhisa timfanelo yi nga onha eka timfanelo ta van'wana naswona ti va leti onhaka no vavisa.

7.4.2 MAENDLELO YA MFUWO NA MATIWELO

Matitwelo ya mfuwo ya sungula hi ku twisisa leswaku ku na ku hambana exikarhi ka mimfuwo naswona nkoka wu fanele wu vekywa eka ku hambana loku. Ku veka nkoka eka ku hambana swi vula ku xixima maendlelo ya mfuwo lama nga va ku ma nga ri kona kumbe ku simekiwa eka mfuwo wa wena. Eka vutshila byo voniwa, i swa nkoka ku tekela enhlokweni nkombiso wa vanhu wa swilo swa mfuwo, na ku anakanya matimu lama a ma ri na swiphiso hi mikombiso yaleyo eAfrika Dzonga na le ka mitolovelo ya xikoloni hi ku angarhela. Maavelo ya milawu leyi tiyisisiweke eka mfuwo lowu nga riki wa wena ku nga va xiphiso na ku va xivutiso xa mikhuva loko swi tirhisiwa ku endlela bindzu. Vativinkulu va fanele va lemuka

hi na ku va na matitwelo eka swivangelo leswi vangaku ku tirhisa ndzhukano wa mfuwo tanihi nhlokomhaka na vundzeni bya ntirhowavutshila Leswi swi tirha eka swiboho swo tirhisa mavonelo ya mfuwo entirhweni, naswona vativinkulu va fanele va lemuka hi ku kuma tindlela ti xopaxopa xiyimo xokarhi na mendlelo ku ri hava ku andzisa maendlelo yalawo.

7.4.3 KU TIRHANA NA MIKWETLEMBETANO (TIGALARI NA MIMPHIKIZANO)

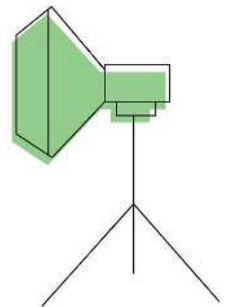
Galari ya bindzu, nhlngano, xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi tumbuluxa tlawa wa swiletelo leswi kongomisaka eka ku tirhana na timhaka ta mikwetlembetano leyi fambelanaka na mikombiso hi ndlela leyi hungutaka ku onhaka ka xizumo xa mutivinkulu kumbe ku langutana na mintshikelelo yo ka yi nga fanelangi kumbe nyingiso wa mediya.

Xiendleko kumbe xivandla swi fanele swi tirhisana na mutivinkulu ku hlamusela kumbe ku tirhana na mikwetlembetano.

Loko xiendleko kumbe xivandla xi kongomisa ku khomanisa switsundzuxo swo karhi kumbe switsundzuxo eka swirho swa vayingiseri hi ntirhowavutshila eka nkombiso, xikongomelo na marito ya leswi swi fanele swi twananiwa na mutivinkulu xitiviso xexo xi nga se tirhisiwa.

Mutivinkulu u fanele a va na mfanelo yo huma eka nkombiso loko mutivinkulu a nga pfumelelani na xitiviso.

Loko ntirhowavutshila wu, hi swivangelo swo karhi wu humesiwa eka xiendleko hi xiendleko kumbe xivandla, mutivinkulu u fanele a tivisiwa hi xihatla, na swivangelo swo humesiwa swi nyikiwa. Xiendleko kumbe xivandla leswi humesaka ntirhowavutshila ku suka eka xiendleko xi nga va xi tlula milawu ya kontiraka ya xona na mutivinkulu, naswona ku humesa ntirhowavutshila ku suka eka nkombiso swi fanele swi endliwa ntsena loko swi laveka. Swiendlelko na swivandla swi fanele swi kumisisa ka ha ri na nkarhi leswaku swiyimo leswi swi nga va njhani, no tlhela swi tumbuluxa xitirateji xo lawula rhisiki leswi nga simekiwaka ku papalata ku humesiwa ka ntirhowavutshila endzhaku ka loko wu amukeriwile eka nkombiso.

1. TIRHEFERENSE NA NSEKETELO

Phurojeke yi tumbuluxiwile ku ya hi vundzeni byo huma eka Khodi ya Mitolovelo ya Kahle ya Vutshila byo Voniwa bya Van'waxiphurofexini va le Australia, Xiyenge xa Swiendliwa no Dezayina, hluvukisiwile, Seketeriwile no Kandziyisiwa hi Nhlangoano wa Rixaka wa Vutshila byo Voniwa (NAVA) na Maendlelo Lamanene ya Vutshila byo Voniwa bya Saskatchewan na Xiyenge xa Swiendliwa lexi tumbuluxiweke hi Vuyimeri bya Vatshila va le Canada (CARFAC)

- (NAVA Khodi ya Mitolovelo)
- Australia (ACGA Khodi ya Mitolovelo ya Tigelari ta Bindzu)
- Canada (CARFAC Saskatchewan Khodi ya Mitolovelo)
- Canada Khodi ya Maendlelo Lamanene ya Valawuri – Lasalle River Accord)
- Ireland (Vutshila byo Voniwa Ireland Xiletelo xa Maendlelo Lamanene)
- Mfanelo ya Vutshila ya Afrika Dzonga 'Mpfumelelo wa Ntsariso – Leswi swi vulaka swona eka Vatshila va swa Voniwa' hi Andre Myburgh, found on Baruffa Art Consulting website baruffa.co.za
- Ntlawa wa switirho swa Vudiyondzelantirho bya VANSA

2. SWIKHENSO

VANSA yi lava ku khensa Ndzawulo ya Vutshila na Mfuwo ku va yi endlile leswaku phurojeke leyi yi koteka. Swikhenso swo hlawuleka eka Africa swa nyika mali eka tihlengelletano ta vutsundzuxi eJohannesburg, Durban na Cape Town. Hi kumile switsundzuxo swo tsariwa swa kahle ku suka eka Norton Rose Fulbright, Joseph Gaylard, Clive Kellner, Toby Orford, Mary Corrigan, Gwen Ansell, Gerhard Hagg, John Fleetwood na Gillian Anstey. VANSA ya nkhenso swingheniso swa nwina swa vutivinkulu.

VANSA yi lava ku khensa swinene eka vanhu votala lava ngeniseke xiave eka maendlelo ya vutihlanganisi ya Xiletelo xa Maendlelo Lamanene ya Vutshila byo Voniwa eAfrika Dzonga.

3. KU HLAYA KU YA EMAHLWENI

Eka pheji leri u ta kuma nxaxamelo wa switirhisiwa leswi ndlandlamukaka swi ya eka mitolovelo ya xiphurofexini na leswi u nga swi katsaka eka milawu leyi nyikiweke eka tsalwa leri ku ya hi swilaveko swa wena:

MITLAWA YA SWITIRHONKULU SWA NETIWEKE YA VATSHILA

Netiwekenkulu ya vatshila i netiweke ya vatshila va mfumo, vagingiriki hi swa mfuwo, van'wamabindzu, mabindzu, Ti NGO, mavandla, na vanyikeli lava nga na migingiriki eka swiyenge swa vutumbuluxi na mfuwo eAfrika. Netiwekenkulu ya vatshila yi tumbuluxile ntlawa wa switirho swo hlayanyana swa vativinkulu va vatshila lava tirhaka eAfrika na switsundzuxo hi vuxokoxoko hi ntlovetiso wa Vafambisi va Phurojeke eka vatshila, Ku tlakusa Nkwama, Swibumabumelo swa vatshila na Netiweke, na Vumaketi bya vativinkulu va swa vatshila. Swibukwana leswi na swiletelo swi dawunilodiwa eka linki leyi landzelaka.

arterialnetwork.org/resources/our_publications

"ARTRIGHT"

Phurojeke ya "ARTRIGHT" yi nyika vaaki va vatshila byo voniwa va Afrika Dzonga xitirhisiwa xa mahala xa bindzu, switirho swa nawu na swa dyondzo, matsalwa, mahungu na switsundzuxo. Xikongomelo i xa leswaku vanhu lava tirhaka eka vumaki bya vatshila byo voniwa va endla bindzu ro antswa, mikarhi yotala. Eka ndhawu leyi u ta kuma vuxokoxoko byotala na tithempuleyiti ta leswaku u nga hluvukisisa ku yini tikontiraka no tirha hi tona, ku fambisa bindzu, xibalo xa vativinkulu va swa vatshila, na ku kanerisana hi maendlelo ya tikontiraka ta mikwetlembetano, vulamuri na vuhlanganisi.

artright.co.za

BASA

Mabindzu na Vutshila Afrika Dzonga (BASA) i khmphani leyi nga riki ya phurofiti leyi xikongomelonkulu xa yona ku nga ku tlakusa vutirhisani byo vuyerisana na bindzu leri hlayisekeke ra vatshila leri nga ta vuyerisa vanhu hinkwavo. BASA yi fambisa minongonoko yo hambanahmabana ya nseketelo wa vatshila ku katsa

minongonoko ya masungulo ya BASA.

basa.co.za/

VANDLA RA SWIENDLIWA NO DEZAYINA RA CAPE (CCDI)

CCDI yi seketela vaendli va swiendliwa na ku pfuna ku netiweka vanghenisi va xandla hinkwavo eka cheyini ya ximakiwa emakete. Leswi swi katsa vaendli va swiendliwa na vakhavisi, vaxavisi, tiejente ta vumaketi, vaxavisela matikomambe na vaphakeri va vukorhokeri vo fana na vadezayini, vahluvukisi va swimakiwa , valeteri va vutshila, vativinkulu va nhluvukiso wa mabindzu, na valanguteri. Mfumo na van'wana vanyikeli va mali ku suka eka xiphemu xa nkoka xa ntirhisano lowu, va fanele va aka vuxaka eka swiyenge hinkwaswo.

ccdi.org.za

KHOMIXINI YA VULAMURI

Khomixini ya Vulamuri (CCMA) i huvo leyi tiyimelaka yi ri yoxe eAfrika Dzonga leyi nyikiweke ntirho wo boha mhaka ya mikwetlembetano eka vuxaka bya le mitirhwani. Endlelo ri tilawula hi roxe ku suka eka Mfumo. Ri fambisiwa hi Huvo yo Fambisa na swona ri na vayimeri vanharhu va vatirhisani va vanhu: vatirhi, mabindzu na mfumo. Eka webusayiti ya CCMA u ta kuma tithempuleyiti ta tikontiraka na mahungu lama hlamuselaka timfanelo ta vatirhi vo hambanahambana na swiyimo, ku sukela eka xikopu xa timfanelo ta vaendli va mitirho vo tiyimela hi voxe na nhlongolo wo ka wu nga ri kahle entirhwani. Tithempuleyiti leti na matsalwa swi nga dawunilodiwa eka linki leyi nga laha henhla ku suka eka webusayiti ya CCMA.

ccma.org.za/

NHLANGANO WA TIMFANELO TA MITLANGU, VUTSHILA NA MATSALWA(DALRO)

DALRO i vandla ra swikongomelonyingi ra mpfumelelo wa ntsariso leri tumbuluxiweke hi 1967 naswona ri lawula (kumbe ku nyika tilayisense) swiphemu swo hambanahambana swa mpfumelelo wa ntsariso hi ku yimela vatsari, vatshila na vakandziyisi. Hi nyika linki exikarhi ka vona na vakhomi va tilayisense lava tirhisaka ntirho wa vona eka mabindzu ya vona kumbe mavandla ya swa tidyondzo.

Tindhawunkulu ta vona ta vulawuri i timfanelo ta andziso wo humelerisa nakambe (ku suka eka tiedixini leti hangalasiweke) timfanelo ta matirhelo ya vanhu (ku katsa timfanelo ta xiteji ta vayimbeleri na mitlangu) na timfanelo to humelerisa nakambe(nyikiweke eka hinkwaswo ku nga kandziyisa na ku kopa) eka mitirho ya vutshila byo voniwa.

DALRO yi na mintwanano leyi pfumeleriweke na vatsari va le kaya na va le matikweni ya le handle, tiejente na vakandziyisi, na nhlayo ya mintwanano ya matiko ya le handle na nhlango wa vona lowu fanaka. Leswi swi tiyisisa leswaku titlilayente ta vona ti na mfikelelo eka nxaxamelo wa swilo swotala swa ntirho wa mpfumelelo wa ntsariso.

dalro.co.za

HUVO YA TIMUZIYAMU YA MATIKO YA LE HANDLE

Huvo ya Timuziyamu ta Matiko ya le Handle (ICOM), leyi tumbuluxiweke hi 1946, i nhlango wu ri woxe wa timuziyamu na van'waxiphurofexini va timuziyamu lava nga na xikopu xa misava hinkwayo, lava tinyiketeleke eka ntlakuso na nsirhelelo wa ndzhaka ya ntumbuluko na ya mfuwo, sweswi na nkarhi lowu taka, leswi khomiwaka na leswi nga khomiweku. Na swirho swa kwolomu ka 30, 000 eka matiko yo ringana 137, ICOM i netiweke ya van'waxiphurofexini va timuziyamu lava tirhaka hi nxaxamelo wa swilo swotala leswi fambelanaka na timuziyamu na swivanadla leswi fambelanaka na ndzhaka. ICOM yi tumbuluxile swiviko swo hlaya hi ntolovelo wa timuziyamu lowu nga na mikhuva leyinene na mimpimo.

<http://icom.museum/>

NTLAWA WA SWITIRHO SWA VUDYONDZELANTIRHO

Ntlawa wa switirho swa Vudyondzelantirho bya VANSAs wu huma eka mintokoto na dyondzo ya minhlangano ya vutshila na mainthene ya vutshila ku suka eka swiphemu swo hambana swa tiko, lava nga na swiyimo swo hambana na swilaveko, Hi ku leteriwa hi swikombisodyondzo swa mintokoto ya minhlangano leyi na mainthene, tlawa lowu wa switirho wu nyika tithekiniki to tirhisa mavoko eka minhlangano ku lawula mintokoto ya kahle, ya ntsovelo na dyondzo. Ku vuyeriwa ka hinkwavo ku nga mainthene na minhlangano hi yoxe.

<http://vansa.co.za/professional-practice/resources-tools-1/internship-toolkit-book-1-of-the-vansa-professional-practice-toolkit-series>

NHLANGANO WA RIXAKA WA AFRIKA DZONGA WA VUTSHILA BYO VONIWA ARTS (SANAVA)

SANAVA yi tirha tanihi nhlango lowu nga riku wa mfumo ku tlakusa vutshila byo voniwa eAfrika Dzonga, ntumbuluko wa wona lowu sunguleke hi 1851 loko Vandla ra Vutshila bya Kahle ra le Cape (CFAS) ri tumbuluxiwa. Eka malembe yotala, Vandla ri kurile ku va huvo ya rixaka ya vatshila na varhandzi va vutshila byo voniwa. Xin'wana xa swikongomeklonkulu swa SANAVA hi mayelana na nhluvukiso wa vatshila swi fambelana na vulawuri bya switudiyo swinharhu swotala leswi nyikaka vatshila e' Cité Internationale des Arts" eParis, France.

sanava.co.za

NSEKETELO WA NAWU WA VANSAs

VANSAs yi sungurule mahungu ya nseketelo wa nawu ku nyika switsundzuxo swa nawu swa mahala eka swirho swa yona. Mahungu ya nawu ya nseketelo ya tirha hi vutirhisani na Cilac, leyi hlamulaka eka swivutiso swa nawu vhiki na vhiki. U komberiswa ku lemuka: VANSAs yi kondletela vukorhokeri lebyi mahala eka swirho swa yona. Cilac i muphakeri wa vukorhokeri bya nawu loyi a tsariseke naswona yi na vutihlamuleri bya switsundzuxo leswi nyikiweke kumbe vukorhokeri byihi kumbe byihi lebyi nyikiweke. Switsundzuxo swa nawu leswi nyikiwaka swirho swa VANSAs swi tirhana na:

- Mpumelelo wa ntsariso/Vunwini bya Nhundzu
- Tikontiraka, Mixaviso na Vukorhokeri
- Swivumbeko swa Bindzu na swa Nhlango

<http://vansa.co.za/professional-practice/resources-tools-1/free-legal-advice-forvansa-members>

VATSHILA VA SWO VONIWA IRELAND

Vatshila va swo voniwa va le Ireland va nyika nseketelo lowu kotekaka eka vatshila va swo voniwa eka swivumbeko hinkwaswo swa vutshila eka mitirho ya vutomi bya vona hinkwabyo. Va nyika vukorhokeri, switirhisiwa swa vatshila, va tirhisa nongonoko wa vutshila naku tirha tanihi mubumabumeri eka ntsakelo wa vatshila. VAI yi tumbuluxile xibukwana xa ntlovetiso wa xiphurofexini hi xivumbeko xa Xiletelo xo Hanya xa Vutshila bya swo Voniwa lexi angarhelaka maendlelo ya xiphurofexini ya bindzu ra vatshila va khomixini na mitolovelo ya xiphurofexini ya ntirho. Manyuwali ya le ka inthanete yi katsa tivhidiyo na switsundzuxo ku suka eka vatshila. Loko xi tumbuluxiwile ku suka eka xiyimo xo hambana, xibukwana xi nyika switsundzuxo swa kahle leswi kotekaka eka mutshila un'wana na un'wana hi leswaku a nga kanerisa ku yini swiphemu swo hambana swa ntirho wa yena.

<http://visualartists.ie/the-manual-a-survival-guide-for-visual-artists/>

Xiletelo xa Maendlelo Lamanene xi nyika swipimo swa mahanyelo na mimpimo ya maendlelo lamanene ya vutshila byo voniwa eAfrika Dzonga. Xi nga tirhisiwa tanihi xiletelo xa leswi u nga swi langutelaka na leswi xiyenge hinkwaxo xi nga ta va xi karhi xi tirha hi swona. Xi tsariwile hi ndlela leyi kotekaka leswaku xi ta kota ku tirhiseka eka swiyimo swa masiku hinkwawo.

Vundzeni byi le rivaleni no hambana leswaku vativinkulu eka vutshila byo voniwa va ta tihlanganisa, kana no teka xiboho xa leswaku va nga xi tirhisisa ku yini xiletelo. Xikongomelo xa xiletelo lexi i ku kondletela vuxaka byo tiya, bya kahle na lebyi hanyeke kahle eka vutshila byo voniwa, ku endlela ku seketela ku kula ka byona na nhluvukiso.

Xiletelo i nseketelo wa Ndzawulo ya Vutshila na Mfuwo Afrika Dzonga na swona xi hluvukisiwile hi Netiweke ya Vutshila byo Voniwa ya Afrika Dzonga.

www.vansa.co.za

